

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

SÜNEN-İ NESÂÎ'DE GEÇEN YETİMLERLE İLGİLİ
HADİSLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Nasihat KURUÇOLAK

HAZİRAN 2023

T.C.
KIRKLARELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

**SÜNEN-İ NESÂÎ'DE GEÇEN YETİMLERLE İLGİLİ
HADİSLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ**

Nasihat KURUÇOLAK

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Mustafa CANLI

BEYAN SAYFASI

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde bizzat elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada özgün olmayan tüm kaynaklara eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

İmza

Nasihat KURUÇOLAK

...../...../.....

ÖZ

“SÜNEN-İ NESÂÎ’DE GEÇEN YETİMLERLE İLGİLİ HADİSLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ”

Nasihât KURUÇOLAK

Yüksek Lisans Tezi, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Danışman: Doç. Dr. Mustafa CANLI

Haziran 2023

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, yetimin sözlük, terim ve kültürel manası üzerinde durularak, İslam dışı toplumların, yetimler hakkındaki uygulamalarına değinilmiştir. İkinci bölümde, Hz. Peygamber’in (s.a.v.), yetimlere verdiği değer açıklanmış, üçüncü bölümde ise Sünen-i Nesâî’de geçen yetimlerle ilgili hadisler, sened ve metin yönünden analiz edilmiştir.

Câhiliye döneminde yetimlere baskı ve zorbalık yapılır, onların malları gasp edilirdi. İslâmiyetle birlikte, bu haksızlıklara ve yetimlere uygulanan pek çok kötü muameleye son verilmiştir. Kur’ân-ı Kerim’de yetimler, yirmi iki âyette yirmi üç kez zikredilmiştir. Bu durum bizlere İslam’ın yetimlere verdiği önemi göstermektedir. Kur’ân-ı Kerim’de üzerinde en fazla durulan konulardan biri ihtiyaç sahiplerinin ve yetimlerin gözetilmesidir. Dinimiz yetimlere ve yetim malına çok önem verdiği için Kur’ân-ı Kerim’de yetim hakkına riayet edilmesi ve onlara adil davranılması defaatle vurgulanmıştır.

Hz. Peygamber (s.a.v.), Allah’ın (c.c.) emaneti olan yetimlere karşı gerekli vazîfenin yapılmasını ısrarla tavsiye etmiştir. O, yetimleri himaye etmenin yanında, onların başını okşamanın kalbi yumuşattığını ifade ederek bunu teşvik etmiştir. Resûlullah, evinde birçok yetim çocuk ağırlamış, her hususta olduğu gibi yetimlere verdiği değerle ümmetine en güzel örnek olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Yetim, İsnad, Sünen-i Nesâî, Analiz.

ABSTRACT

“AN EVALUATION OF THE HADITHS RELATED TO ORPHANS IN SÜNEN-I NESAI”

Nasihat KURUÇOLAK

Master of Arts, Basic Islamic Sciences

Advisor: Assoc. Dr. Mustafa CANLI

June 2023

Our work consists of three parts. In the first part, the dictionary, term and cultural meaning of orphan is emphasized, and the usage practices of orphans in non-Islamic societies are mentioned. In the second grade, The value of the Prophet towards orphans was explained, and in the third place, the orphans mentioned in Sunen-i Nesai were analyzed with hadiths, scripts and texts.

In the period of ignorance, orphans were oppressed and bullied, their property was illegally usurped. With Islam, these injustices and many ill-treatments against orphans are put to an end. Orphans are mentioned twenty-three times in twenty-two verses in the Qur'an. This situation shows the importance that international Islam gives to orphans. One of the most emphasized expressions in the Qur'an is the need for and the care of orphans. Since our religion attaches great importance to orphans and orphans' property, it was the first time in the Qur'an to emphasize accepting orphans and treating them fairly.

The Prophet, insistently recommended the necessary duty against orphans who are entrusted by Allah, Prophet encouraged this by expressing that stroking their head softens the heart as well as protecting orphans. The Messenger of Allah, hosted many orphans in his house, and as in every other issue, he became the best example for his ummah with the value he gave to orphans.

Keywords: Hadith, Orphan, Isnad, Sunen-i Nesai, Analysis.

ÖNSÖZ

İnsan, yüce bir gâye uğruna yaratılmış, bu gâyenin ne olduğunu öğretmek için de peygamberler ve ilahi kitaplar gönderilmiştir. Gönderilen ilahi kitapların sonuncusu olan Kur’ân-ı Kerîm’de, insanın en güzel surette yaratıldığını ifade etmek için “*ahsen-i takvîm*” ve yaratılmışların en şerefli olduğunu vurgulamak için “*eşref-i mahlûkat*” gibi nitelemeler yapılmıştır. Bunun yanında insanoğluna birtakım vazifeler ve sorumluluklar atfedilmiştir. İnsana, yaratılış gâyesini ve sorumluluklarını en iyi öğreten kişi, hiç şüphesiz Hz. Peygamber’dir. Nitekim o, Kur’ân-ı açıklayıcı bir hidâyet rehberi olarak gönderilmiş ve “*Yaşayan Kur’ân*” olarak isimlendirilmiştir. Bu itibarla Hz. Peygamber (s.a.v.), Kur’ân-ı Kerim’de yer alan emir ve yasakları önce kendisi uygulamış, ashâbına da yaşayarak öğretmiştir.

Yetimlerin gözetilmesi ve onların haklarının korunması, Kur’ân-ı Kerîm’in ve Hz. Muhammed’in (s.a.v.), insanlara yüklediği onlarca sorumluluktan yalnızca bir tanesidir. Bu vazifeyi hakkıyla yerine getirmek ise biz Müslümanların görevlerindendir. Çalışmamızda bu konu üzerinde durulmuş, *Sünen-i Nesâî* özelinde yetimlerle ilgili hadisler ele alınmıştır.

Çalışmamın başında kıymetli fikirleri ile bana yol gösteren Doç. Dr. Fatih ÇİMEN’e ve önerileri ile iyi bir sonuç elde etmeme yardımcı olan Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Faruk GÜNEY’e şükranlarımı sunarım. Ayrıca Tezimin son halini almasında büyük katkıları olan ve ilmi birikimiyle akademik gelişimime katkı sağlayan danışman hocam, Doç. Dr. Mustafa CANLI’ya teşekkürü bir borç bilirim.

Nasihat KURUÇOLAK

KIRKLARELİ/2023

İÇİNDEKİLER

BEYAN SAYFASI.....	iii
ÖZ	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR.....	ix
GİRİŞ.....	1
Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı	1
Araştırmanın Metodu ve Kapsamı.....	1
1. BÖLÜM	
YETİM KAVRAMININ TAHLİLİ VE TARİHİ SÜREÇTE	
YETİMLERİN DURUMU	4
1.1. Yetim Kavramının Tahlili	4
1.1.1. Sözlükte Yetim Kavramı	4
1.1.2. Terim Olarak Yetim Kavramı	5
1.1.3. Örfi ve Kültürel Olarak Yetim Kavramı	7
1.2. İslâm Öncesi Dönemde ve Semavî Dinlerde Yetimler.....	9
1.2.1. Yahudilikte Yetimler	9
1.2.2. Hristiyanlıkta Yetimler	11
1.2.3. Câhiliye Döneminde Yetimler	14
1.3. Kur'ân-ı Kerim'de Yetimler.....	18
1.4. Türk İslâm Tarihinde Yetimler	22
2. BÖLÜM	
HZ. PEYGAMBER'İN YETİMLERLE İLİŞKİLERİ	28
2.1. Bir Yetim Olarak Hz. Peygamber	28
2.2. Hz. Peygamber'in Yetimlerle İlgili Uygulamaları ve Tavsiyeleri.....	32

2.2.1. Yetimlere Karşı Şefkatli ve Merhametli Oluşu	32
2.2.2. Yetimlerin Mallarını Koruyup Gözetmesi	34
2.2.3. Yetimlere Yardım ve Bağışta Bulunması	36
2.2.4. Yetim Çocuklara Sahip Çıkması	38
2.2.5. Yetimlere Sahip Çıkanlara Yönelik Müjdeleri	40
2.2.6. Yetimlere İlişkin Ashabına Tavsiyeleri	44
2.3. Hz. Peygamber'in Himaye Ettiği Bazı Yetimler	46

3. BÖLÜM

SÜNEN-İ NESÂÎ'DE GEÇEN YETİMLERLE İLGİLİ HADİSLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	53
---	-----------

3.1. Nesâî'nin Hayatı, İlmi Kişiliği ve Eserleri	53
---	-----------

3.1.1. Sünen-i Nesâî'nin İslâm Kaynakları Arasındaki Yeri ve Önemi	56
--	----

3.2. Sünen-i Nesâî'de Geçen Yetimlerle İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi	57
---	-----------

3.2.1. Hadis 1	58
----------------------	----

3.2.2. Hadis 2	61
----------------------	----

3.2.3. Hadis 3	66
----------------------	----

3.2.4. Hadis 4	72
----------------------	----

3.2.5. Hadis 5	78
----------------------	----

3.2.6. Hadis 6	82
----------------------	----

3.2.7. Hadis 7	85
----------------------	----

3.2.8. Hadis 8	89
----------------------	----

3.2.9. Hadis 9	92
----------------------	----

3.2.10. Hadis 10	96
------------------------	----

3.2.11. Hadis 11	101
------------------------	-----

3.2.12. Hadis 12	106
------------------------	-----

SONUÇ.....	110
-------------------	------------

KAYNAKÇA.....	115
----------------------	------------

KISALTMALAR

(c.c):	Celle Celalühü
(r.a):	Radiyallahu Anhü
(s.a.v):	Sallallahü Aleyhi ve Sellem
b.:	Bin
bkz.:	Bakınız
bsk.:	Baskı
c.:	Cilt
Çev.:	Çeviren
DEÜİF:	Dokuz Eylül İlahiyat Fakültesi Dergisi
DİA:	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DİB:	Diyanet İşleri Başkanlığı
h.:	Hicri
Hz.:	Hazreti
Nşr.:	Neşreden
ö.:	Ölümü, ölüm tarihi
S.:	Sayı
s.:	Sayfa
TDK:	Türk Dil Kurumu
TDV:	Türkiye Diyanet Vakfı
thk.:	Tahkik
trc.:	Tercüme Eden
ts.:	Tarihsiz
vb.:	Ve Benzeri

GİRİŞ

Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı

Yeryüzünde yaşayan insan sayısı her geçen gün daha da artmakta ve bununla birlikte evlenmeler, boşanmalar, savaşlar ve ölümler de çoğalmaktadır. Yaşanan bu durumların neticesi olarak farklı sorunlar ortaya çıkmaktadır. Yetimlerin toplum içerisindeki sosyal statüsü de bu sorunlardan bir tanesidir. İşte bunun için yüce Allah (c.c.), yetimleri diğer insanlara emanet olarak bırakmıştır. Evlatların anne-babalarına ve anne-babaların çocuklarına karşı vazifeleri olduğu gibi tüm insanlığın da yetimlere karşı bazı vazifeleri vardır. Rabbimiz, Kur'ân-ı Kerim'de bu konuda emir ve tavsiyelerde bulunmuş, Hz. Peygamber (s.a.v.) ise bizlere davranışları ve sözleriyle en güzel örnek teşkil etmiştir.

Yetimlik, insanlığın var oluşundan beri devam etmekte olan bir durumdur. Günümüzde insan nüfusunun artmış olması, yetimlerin sayısını da artırmaktadır. Sorun şudur ki insanlar, derd-i maîşet içerisinde hayatlarına devam etmeye çalışırken, Allah'ın onlara emanet ettiği yetimleri unutmaktadır. Yetimler, onlara uzanan bir el olmadığı takdirde, hayatın içerisinde kaybolup gitmektedirler. Burada insanlığa düşen vazife ise onlara uzanan bir el olmak ve Allah'ın, yeryüzünde emanet bıraktığı yetimlere sahip çıkmaktır.

Bu çalışmada bizim maksadımız, Hz. Peygamber'in hadislerini ele alarak, onun yetimlere ne kadar önem verdiğini ortaya koymaktır. Ayrıca Resûlullah'ın, yetimlerin haklarını koruyup gözettiğini, onların himaye edilmesini emrettiğini, yetimleri sahipsiz bırakmadığını, ümmetine bu hususta en güzel rehber olduğunu anlatmaya çalışmak olacaktır. En nihayetinde bunları yaparken Hz. Peygamber'in hadislerinden ve uygulamalarından faydalanılacaktır.

Araştırmanın Metodu ve Kapsamı

İnsanlar, tarih boyunca yetimlerin haklarını koruma altına almak için çalışmalar yapmış, dernekler kurmuş, kurum ve kuruluşlara üye olarak bu

konuda yapılan faaliyetlere katılmışlardır. Sadece İslam coğrafyasında değil, dünyanın birçok farklı yerinde, yetim haklarını korumak için faaliyetler yürütülmektedir. İslam dini, asırlar öncesinden yetimlerin haklarını güvence altına almış ve inananlara bunun gereğini yapmalarını emretmiştir.

Yetimlerin halinden en iyi anlayanlardan birisi hiç şüphesiz, dünyaya yetim olarak gelen, daha küçücük yaşta annesini kaybeden, yetim bir çocuk olarak büyüyen ve her türlü zorluğa tek başına katlanmak zorunda kalan Hz. Peygamber olmuştur. Bu yaşadıklarının etkisiyle Hz. Peygamber, yetimlere karşı çok alakadar olmuş, onlarla ayrıca ilgilenmiştir. Bu çalışmayı hazırlarken, başta Kur'ân-ı Kerim olmak üzere Hz. Peygamber'in hadis ve uygulamaları baz alınmış ve konuyu daha iyi sentezleyebilmek adına *Sünen-i Nesâî* ile sınırlandırılmıştır. Ancak, gerekli durumlarda başka kaynaklardan da faydalanılarak daha zengin içerikler sunulmuştur.

Çalışmamız yetimlerle ilgili olduğundan, birinci bölümünde öncelikle yetim kavramı üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda yetim kavramının tahlili yapılmış ve onunla irtibatlı diğer kavramlar açıklanmıştır. Daha sonra, İslam öncesi dönemde yetimlerin durumuna değinilmiştir. Sonrasında ise Kur'ân-ı Kerim'in yetimlere verdiği önemden bahsedilerek İslam dininin yetim hakkına verdiği değer anlatılmıştır.

İkinci bölümde, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) yetim bir çocuk olarak büyümesinden bahsedilerek, bu durumundan dolayı yetimler konusunda çok hassas olduğu vurgulanmıştır. Evinde himaye ettiği yetimlere değinilmiş, yetimler hakkındaki müjde ve tavsiyeleri açıklanmıştır.

Üçüncü bölümde ise, Nesâî'nin hayatı ve ilmî kişiliği açıklanarak, *Sünen* adlı eseri çeşitli yönleriyle tahlil edilmiştir. Çalışmamızın asıl konusunu oluşturan bu kısımda, *Sünen*'deki yetim hadislerinin isnad ve metin yönünden değerlendirmeleri yapılmıştır. Eserde geçen hadislerin sened yönünden tahlilleri yapılmış ve rivâyetin geçtiği diğer kaynaklar tespit edilerek çıkarımda bulunulmuştur. Ardından isnad zincirinde yer alan farklılıklara değinilerek senedin sıhhat durumu ile ilgili tespitler aktarılmıştır. Hadislerin tahlili yapılırken şerh mukaddimleri, ricâl

kitapları, hadis usulü eserleri, hadis ıstılahları sözlüğü ve klasik hadis şerh kaynaklarından yararlanılmıştır.

Hadislerin sened açısından tahlili yapılırken, ilk olarak rivâyetin geçtiği diğer hadis kaynakları tespit edilmiş ve tahrîci yapılmıştır. Sonrasında muhtelif ricâl ve tabakât kitapları analiz edilerek, münekkidlerin sened zincirinde yer alan râviler hakkındaki değerlendirmeleri aktarılmıştır. Râviler hakkında yapılan değerlendirmeler aktarıldıktan sonra, senedde kopukluk olup olmadığı incelenmiş ve hadisin sıhhat durumu ile ilgili tespitler paylaşılmıştır.

İsnad analizleri yapılırken; Ebû Hâtim er-Râzî'nin (ö. 277/890) *el-Cerh ve't-Ta'dîl*'i, İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *es-Sikât*'ı, Mizzî'nin (ö. 742/1341) *Tehzîbu'l-Kemâl*'i, Zehebî'nin (ö. 748/1348) *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ* ve *Tezkiretu'l Huffâz*'ı, İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *Tehzîbu't-Tehzîb* ve *Tehzîbu't-Takrib*'i gibi daha birçok ricâl ve tabakât eserlerinden faydalanılmıştır. Metin analizi yapılırken, konu ile ilgili başka kaynaklarda yer alan hadis-i şerifler detaylıca incelenmiştir. Ayrıca Hz. Peygamber'in (s.a.v.), yetimler konusundaki uygulamalarına kaynaklık eden âyetler araştırılarak bu âyetlerden de faydalanılmıştır. Bu bağlamda hadisler, o dönemin hayat koşulları da göz önünde bulundurularak, isnad ve metin açısından en doğru şekilde açıklanmaya çalışılmıştır.

1. BÖLÜM

YETİM KAVRAMININ TAHLİLİ VE TARİHİ SÜREÇTE YETİMLERİN DURUMU

1.1. Yetim Kavramının Tahlili

Yetim kelimesi, sözlük, terim ve örfî olmak üzere üç başlık altında ele alınarak açıklanacaktır.

1.1.1. Sözlükte Yetim Kavramı

Yetîm (يتيم) tekil bir kelime olup, çoğulu eytâm (ايتام) ve yetâmâ (يتامي) şeklindedir.¹ Kavramsal açıdan bakıldığında zaman yetim kelimesinin, Arapça kaynaklarda, “yalnız olmak, bir olmak, eşi bulunmamak, tek kalmak, zayıflık ve muhtaçlık” gibi anlamlara gelen yûtm (يُتَم) kökünden türediği görülmektedir.²

Bunun yanında, yetim kelimesi farklı nesneler için de kullanılmıştır. Örneğin; benzeri az bulunan ve sedefin içinden çıkan inci tanesine “dürr-i yetîm”³ ifadesi kullanılırken, önünde ve sonunda metin bulunmayan tek beyte “beyt-i yetîm” denilmektedir.⁴ Verilen örneklerde yetim kelimesinin “tek, yalnız, eşsiz” gibi manalarda kullanıldığı görülmektedir.

Yetim kelimesinin ifade ettiği bu manalardan dolayı, kimsesiz çocuklar için de yetim kavramı kullanılmaktadır. Genel bir açıdan bakıldığında zaman, “yetimlik” ve “yalnızlık”, aynı manayı ihtiva ettiğinden tek ve yalnız olan her şey için yetim denilmektedir.⁵ Baba hayatta olduğu sürece evladının

¹ Ebû'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut: Dâru'l-Fîkr, 3. bsk, 1994, c. 12, s. 645.

² Muhammed b. Ebûbekir b. Abdulkadir er-Râzî, *Muhtaru's-Sihah*, Beyrut: Lübnan Yayınları, 1999, s.745; Seyyid Şerif Cürcanî, “Yetim”, *Arapça Türkçe Terimler Sözlüğü*, İstanbul: Bahar Yayınları, 1997.

³ Şaban Özkavukçu, “Dürr-i Yetîm”, *Siyer Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: İz Yayınları, 2015.

⁴ Abdüsselam Arı, “Yetim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2013, c. 43, s. 501-503.

⁵ İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, c. 12, s. 646.

nafakasını temin etme, onu koruyup gözetme ve onu yetiştirmede en yetkin kişi olduğu için yetimlik özellikle babaya bağlanmıştır.⁶

Arapçada, annesi vefat eden çocuk için “acıyy”⁷, anne-babasını kaybeden çocuk için ise “latîm”⁸ kelimeleri kullanılmıştır. İbn Berrî'nin (ö. 582/1187) ifade ettiğine göre; babasını kaybedene “yetim”, annesini kaybedene “acıyy”, hem annesi hem de babasını kaybedene ise “latim” denir.⁹ Ancak bu kavramlar pek fazla tercih edilmemiş, bunun yerine yetim kavramı bütün bu durumları ifade etmek için kullanılmıştır. Kayıp, terkedilmiş veya buluntu çocuklar için ise “lakit” kavramı kullanılmaktadır.¹⁰

Türkçede babası vefat eden çocuğa yetim denilirken annesini kaybedenlere daha çok öksüz kelimesi kullanılmaktadır.¹¹ Kaynaklarda “ög” kelimesinin anne manasına geldiği ifade edilmektedir. Bundan dolayı kitabelerde “annesiz” manasını ifade etmek için “ögsüz” kelimesi kullanılmıştır.¹² “Yetim” ve “öksüz” kavramları kelime manası olarak birbirinden farklı anlamaları ihtiva etse de sonuç olarak anne ve babasından ayrılmış çocukları ifade etmektedir. Netice itibarıyla aile büyüklerinden birinin kaybedilmesi, çocuğun yalnız, kimsesiz ve sahipsiz kalması demektir.

1.1.2. Terim Olarak Yetim Kavramı

Yetim kelimesi ıstılâhi olarak; ergenlik çağına gelmeden önce babasını kaybeden çocuk şeklinde ifade edilmiştir.¹³ İslâm literatüründe ve farklı birçok eserde, yetimliğin ergenlik dönemine girdikten sonra ortadan

⁶ Ragıb el-İsfahanî, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'an*, İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986, s. 889.

⁷ İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, c. 15, s. 79-80.

⁸ İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, c. 12, s. 543.

⁹ İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, c. 12, s. 646.

¹⁰ Mehmet Naim Boz, “Kur’ân ve Hadis Ekseninde Yetime Bakış”, *Dini Araştırmalar*, 2020, c. 23, s. 239-240.

¹¹ “Yetim”, *Türkçe Sözlük*, Ankara: TDK Yayınları, 9. bsk., 1998; İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, c. 12, s. 646.

¹² Muharrem Ergin, *Orhun Âbideleri*, İstanbul: Boğaziçi Basım ve Yayınevi, 14. bsk., 1991, s. 29.

¹³ Vehbe ez-Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuh*, Dimaşk: Dârü'l-Fıkr, 1985, c. 8, s. 79; Mehmet Erdoğan, “Yetim” ve “Yütm”, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ensar Yayınları, 1998.

kalktığına vurgu yapılmaktadır.¹⁴ Küçük yaşlardaki kız ve erkek çocuklarının başkalarının yardımına, ilgisine ve bakımına muhtaç olduğu ifade edilirken, bulûğ çağına eren bir çocuk kendi ihtiyaçlarını giderme ve doğru kararlar verme konusunda yeterli görülmüştür.¹⁵

Hz. Peygamber'e, Kureyşliler tarafından "*Ebû Tâlib'in yetimi*" diye hitap edildiği bilinse de bu kavram gerçek manadaki yetim kelimesinin kapsamı içerisine girmemektedir. Nitekim bu ifade toplum içerisinde alışlagelmiş bir hitap şekli olabileceği gibi farklı manalarda da kullanılmış olabilmektedir.¹⁶ Yetişkin bir kişinin yetim diye nitelendirilmesinin, hukuki veya dini olarak hiçbir karşılığı yoktur. Bunun yanında, babası vefat eden çocuğun ekonomik ve sosyal durumu veya cinsiyeti gibi haller onu yetim olmaktan çıkarmaz.¹⁷

Yetim kelimesi, zaman zaman büyükler için kullanılmış olsa da şer'î ve örfî anlamda bu kelime yalnızca yaşça küçük olanları kapsamaktadır.¹⁸ Hz. Ali'nin; "*Bulûğ çağına erişince yetimlik kalkar*"¹⁹ sözü de bu durumu desteklemektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.), "*İhtilamdan (ergenlikten) sonra yetimlik yoktur*"²⁰ hadisinde yetim kelimesinin sözlük veya örfteki mânasının değil şer'î manasının, yani ergenlikten sonra yetimliğin kalktığına açıklandığı anlaşılmaktadır. Yetim kavramı, bilhassa babası tarafından hukuki yönden temsil edilemeyecek olan ve bundan mütevellit başkaları veya devlet tarafından, hukuki yönden temsil edilmesi gereken, bulûğ çağına ermemiş çocuk olarak tanımlanabilir.²¹

¹⁴ Nurullah Eski, *Hak ve Sorumlulukları Bakımından İslam Hukukunda Yetimler*, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 217522), s. 3.

¹⁵ Zemahşerî, Muhammed b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâikı Gavâmizi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvil fî Vücûhi't-Te'vîl*, Riyâd: Mektebetü'l-Ubeykân, 1998, c. 1, s. 494; Mehmet Şirin Ayral, *Kur'an'ın Yetimlere Bakış Açısı*, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 217354), s. 3.

¹⁶ Ayral, *Kur'an'ın Yetimlere Bakış Açısı*, s. 3.

¹⁷ Vecdi Akyüz, *İslâm'da Yetim Hakları ve Sorumluluklarımız*, İstanbul: İHH Yayınları, 6. bsk., 2010, s. 5.

¹⁸ Muhammed Ali Sâys, *Tefsiru Ayati'l-Ahkâm*, thk. Zekeriya Umeyrât, Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010, c. 2, s. 19.

¹⁹ Ebû Dâvûd, Vesâyâ: 9; Cassâs, *Ahkamu'l-Kur'an*, thk. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî, Beyrut: Dâru İhyâi't Tûrasi'l Arabiyy, 1985, c. 4, s. 18.

²⁰ Ebû Dâvûd, Vesâyâ: 9.

²¹ Eski, *Hak ve Sorumlulukları Bakımından İslam Hukukunda Yetimler*, s. 4.

Bulûğa ulaştıktan sonra yetimlik durumunu devam ettiren bazı istisnai durumlar vardır. Bulûğ çağına ermesine rağmen akli yeterliliğe ulaşmamış veya özel ilgi ve gereksinim ihtiyacı duyan kişiler, yetim olarak değerlendirilebilir. Böyle durumlarda yetimlik şer'î olarak hükmen devam eder.²² Yetişkinlik çağına ulaştığı halde, reşit olduğuna kanaat getirilemeyen kişilerin, mallarının teslim edilip edilememesi durumlarını iyi analiz edebilmek için özellikle bulûğ veya rüşd kaydı ile zikredilmesine gerek duyulmuştur. Kur'ân-ı Kerim'de, bazı âyetlerde yetimlerin rüşdlerinin sınanmasından sonra mallarının teslim edilmesi istenmektedir.²³ Netice itibarıyla, yetimlik kavramı ve yetimliğin getirdiği hak ve sorumluluklar, akli olgunluk, kimsesizlik, bulûğ ve rüşd ayrımına göre şekillenmektedir.²⁴

İslâm hukukuna göre yetim; hakiki ve hükmî olarak iki kısma ayrılmaktadır.²⁵ Hakiki olarak bahsedilen yetim, babası ölmüş ve yukarıda bahsettiğimiz şartları taşımakta olan çocuktur. Hayatta olup olmadığından haber alınamayan kayıp adamın çocuğu, sokağa, cami avlusuna, yetimhaneye veya bu tür mekânların avlularına bırakılmış olarak bulunan ve babasının kim olduğu bilinmeyen çocuk (lakî), boşanan ailelerin sahipsiz çocukları, savaşta esir olanların çocukları ise hükmî yetim sayılmaktadır.²⁶

1.1.3. Örfî ve Kültürel Olarak Yetim Kavramı

Örfî ve kültürel bakımdan yetim kavramı, genel olarak halk arasında kullanılan ve şer'î manasının dışında kalan anlamı ifade etmektedir. Yeri geldiğinde kocası ölen kadınlar için de himaye ve bakıma muhtaç olduklarından "yetîme" ifadesi kullanılmıştır. Toplum içerisinde şer'î ve örfî olarak yetimlik durumu, bulûğa erişilip çalışmaya başladığında son bulmaktadır.²⁷ Halk arasında yetimlik kavramı, erkek ve kız çocuklarına göre de değişiklik gösterebilmektedir. Erkek çocuklar kendilerine

²² Reşid Rıza, *Tefsîrul-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîru'l-Menâr)*, Beyrut: Dâru'l-Mârif, 1999, c. 4, s. 342.

²³ Nisâ, 4/6; En'âm, 6/152; İsrâ, 17/34.

²⁴ Eski, *Hak ve Sorumlulukları Bakımından İslam Hukukunda Yetimler*, s. 4.

²⁵ Mehmet Naim Boz, *İslâm Hukukunda Yetim Hakları ve Yetime Karşı Sorumluluklar*, (Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2020, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 640613), s. 13.

²⁶ Alâüddin Ebû Bekr b. Mes'ûd el-Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâi fî Tertîbi's-Şerâi'*, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003, c. 2, s.196.

²⁷ Eski, *Hak ve Sorumlulukları Bakımından İslam Hukukunda Yetimler*, s. 5.

bakabilecek bir yaşa geldikten sonra yetim olarak değerlendirilmemektedirler. Ancak kız çocuklarında durum bundan biraz farklı olmaktadır. Nitekim kız çocukları büyüdüklerinde, bakıma ve korunmaya muhtaç durumda olabilecekleri için büyüseler dahi halk arasında yetim olarak görülebilmektedirler.²⁸ Böyle bir düşüncenin oluşmasında, aile içerisinde çocukların ve kadının sorumluluğunun babada olması elbette önemli rol oynamıştır. Çünkü baba, çocuklarının geçimini, himayesini ve ihtiyaçlarını sağlamakla yükümlü olduğu gibi aynı şekilde karısına karşı da sorumlulukları bulunmaktadır. Bu hususta Cassâs, erkek-kız çocukların ve bulûğa ermiş dul kadınların sorumluluklarını babaya atfederken, kadınlara "yetîme" ifadesinin niçin kullanıldığını şer'î olarak âyetlerle beyan etmektedir.²⁹

Kültürel olarak, küçük yaşlarda veya doğmadan önce babasını kaybeden çocuk için bu kelime kullanılsa da "öğ" (anne) kelimesinden türeyen ve kökeni Türkçe olan "öksüz" kelimesinin de yer yer yetim kelimesinin yerine kullanıldığı bilinmektedir.³⁰ Öksüz ve yetim kavramları günümüz Türkçesinde hâlâ kullanılmaya devam edilse de bu iki kavramı da kapsayan "kimsesiz çocuk" tabirinin kullanımı halk arasında yaygınlık kazanmıştır. İncelenen kaynaklarda, "öksüz" kelimesinin annesiz kalmak olarak tanımlandığını ancak bunun yanında yetimlik manasını ihtiva edecek şekillerde de kullanıldığını görmekteyiz. Atasözlerine bakıldığında da yine anasız ve babasız kalmak "eksiklik, sahipsizlik" olarak değerlendirilmiş ve daha çok annesizlik "öksüz" kelimesiyle ifade edilmiştir. Örneğin bir atasözünde; "*baba öksüzü öksüz değil, ana öksüzü öksüz*" ifadesi ile annesiz kalmanın gerçek öksüzlük olduğu vurgulanmaktadır.³¹

Başka bir atasözünde ise yetimlerin kimsesiz olduğunu ifade etmek amacıyla, "*Anasız oğlanın dayısı olmaz, atasız oğlanın akrabası*" denilerek babasız olmanın kimsesiz olmak manasına geldiğine değinilmiştir. Yine

²⁸ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul: Azim Dağıtım, 2017, c. 2, s. 504.

²⁹ Cassâs, *Ahkâmü'l- Kur'an*, c. 4, s. 18.

³⁰ Ayral, *Kur'an'ın Yetimlere Bakış Açısı*, s. 4.

³¹ Ayral, *Kur'an'ın Yetimlere Bakış Açısı*, s. 4; Mustafa S. Kaçalın, *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler*, Ankara: TDK Yayınları, 2016, c. 2, s. 56.

benzer bir atasözünde; “*Anasız oğlan günde yetim, atasız oğlan düğünde yetimdir*” denilmiştir.³² Burada yetim ve öksüz olmak aynı kavramla ifade edilerek anası olmayanların her gün yetim olduğu, babası olmayanların ise önemli zamanlarda sahipsiz kaldığı vurgulanmıştır. Kültürel açıdan bakıldığında, Türkçede “öksüz” kavramı, genel olarak annesi vefat eden çocuklar için kullanılsa da nadiren babası vefat eden çocuk için de kullanılmıştır. Yetim ise genel olarak babası ölmüş çocuğa denilse de anne ve babası ölen çocuğa da yetim denildiği görülmektedir.

1.2. İslâm Öncesi Dönemde ve Semavî Dinlerde Yetimler

1.2.1. Yahudilikte Yetimler

Geçmişten günümüze bütün dinlerde aile kavramı önemli yer tutmaktadır. Yahudilikte de bu durum değişmemiş ve aile kutsal bir kurum olarak kabul edilmiştir. Tevrat’ta aile kurumu, yaratılış planının temel gayesi olarak değerlendirilmektedir.³³ Yahudiler, kutsal kitaplarında geçen bu hükümlere tanrının emirleri olarak bakmakta ve aileye dini bir kutsiyet yüklemektedirler.³⁴

Dini inanç ve gelenekleri hayatın her safhasında uygulayan Yahudiler, aile müessesesinde de inançlarına sıkça yer vermektedirler. Öyle ki onlarda aile, toplumun bir parçası ve aynı zamanda dini bir yapıdır.³⁵ Yahudi inancına genel olarak bakıldığında ataerkil bir inanç sistemine sahip oldukları gözlemlenmektedir.³⁶ Yahudilerde, neslin devamı hususunda erkek çocuk önemli bir konumdadır. Bu durumlara bağlı olarak da kocanın karısı ve çocukları üzerinde büyük bir hâkimiyeti vardır.³⁷

Anne-baba hayattayken çocuklarının tüm ihtiyaçlarını gidermekle yükümlüdür. Yetim kalmış çocukların sorumlulukları ise başkalarına geçmektedir. Yahudilikte, dul ve yetimler gözetilmiş, onların ihtiyaçları karşılanmıştır. Kocasını kaybeden dul bir kadın ve yetim kalmış bir çocuk,

³² Eski, *Hak ve Sorumlulukları Bakımından İslam Hukukunda Yetimler*, s. 7.

³³ Vançin, *Mekkî ve Medenî Ayetler Bağlamında Kur’ân’da Yetim ve Yetim Hakları*, s. 7.

³⁴ Ömer Faruk Harman, “Semavi Dinlerde Aile”, *Aile Sempozyumu*, Ankara 2015, s. 43.

³⁵ Vançin, *Mekkî ve Medenî Ayetler Bağlamında Kur’ân’da Yetim ve Yetim Hakları*, s. 7-8.

³⁶ Tekvîn, 3/16; Yaratılış, 3/1-16.

³⁷ Vançin, *Mekkî ve Medenî Ayetler Bağlamında Kur’ân’da Yetim ve Yetim Hakları*, s. 7-8.

toplum içerisinde güçsüz ve savunmasız oldukları için Tevrat'ta genellikle bir arada ele alınmıştır. Yahudilerin kutsal kitabında bu konuda: *"Hiçbir dula veya yetime kötü davranmayacaksın"*³⁸ ifadeleri yer almaktadır. Dul kadınlar, toplum içerisinde güçsüz ve zayıf kaldıkları için yetimlerle beraber onların hakları da gözetilmektedir. Başka bir bölümde bu konu ile ilgili olarak; *"Yetimin haklarını koru; dulun hakkını savun"*³⁹ denilmiştir.

Yetim terimi, farklı inanç ve kültürlerde farklı manalar ihtiva etmektedir. Yahudi inancına göre anne ve babasını kaybeden herkes herhangi bir yaş sınırlaması olmaksızın yetim sayılmaktadır. Bütün bunlara ek olarak genç bir kız reşit olmadan evlenip babasının izni ile boşanırsa, annesi ve babası sağ olsa bile yetim olarak görülmektedir.⁴⁰ Ayrıca Yahudiler evlenme çağına gelmiş ve maddi durumu olmayan yetim kız ve erkeklere de düğün yardımında bulunmaktadırlar.⁴¹ Kutsal kitaplarında yetimlere haksızlık yapılmamasını isteyen; *"Dul ve yetimlerin hakkını yemeyeceksin."*⁴² *"Yetimlere ya da yabancılara haksızlık etmeyeceksin"*⁴³ gibi ifadelerle bolca yer verilmektedir. Konuya genel itibarıyla bakıldığında yetimlerin durumu evrensel bir konudur.

Bu konuda her dini inanışta birbirinden farklı ama benzer uygulamalar bulunmaktadır. Bu uygulamaların ortak amacı yetimlerin haklarını koruyup gözetmek ve onlara maddi manevi destek olmaktır. Bütün semavi dinlerde olduğu gibi Yahudilerin kutsal kitabı Tevrat'ta da yetimlerin haklarının korunmasını isteyen bölümler çokça yer almaktadır. Bu bölümlerin birinde; *"Ekinlerinizi tarlanızda biçtiğinizde, gözünüzden kaçırdığınız bir bağ olursa, onu almak amacıyla geri gelmeyin. Onu yabancılara, yetime ve dul kadınlara bırakın. Tanrınız yaptığınız işte sizi takdir etsin. Zeytin ağaçlarınızdan mahsulü topladığınız zaman, dalda kalanları toplamayın. Onu yabancılara, öksüze ve dullara bırakın. Bağ topladığınızda geride*

³⁸ Tevrat, Çıkış: 22/21.

³⁹ Tevrat, Yeşaya: 1/17.

⁴⁰ Sonita Naziri, *Kur'an-ı Kerim'de Yetimler*, (Yüksek Lisans Tezi), Kayseri Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2019, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 586205), s. 11.

⁴¹ Tevrat, Ketuba: 67a.

⁴² Tevrat, Mısır'dan Çıkış: 22/22.

⁴³ Tevrat, Yasa'nın Tekrarı: 24/17.

kalan üzümleri toplamak için dönmeyin. Onu yabancılara, öksüze ve dul kadınlara bırakın"⁴⁴ denilerek yetim ve dul kadınlar için pay bırakılması istenmiştir. Bu şekilde tarladaki mahsulden yetim ve dulların da faydalanmalarını sağlayarak onların bazı ihtiyaçlarının giderilmesi amaçlanmıştır. *Eski Ahit*'te bunun gibi yetimlerin haklarından bahseden birçok bölüm yer almaktadır.⁴⁵

1.2.2. Hristiyanlıkta Yetimler

Zaman, mekân ve kişiler değişse de insanlığın durumu değişmediği için geçmişte uygulanan yöntemler de gelecek nesillere aktarılmaya devam etmektedir. Dini inanışlar ve var olan kurallar da bunlardan biridir. Hristiyanlık, Yahudi dini geleneğinin devamı olarak kabul edilmektedir. Hz. İsa (a.s.), İncil'de de ifade edildiği gibi daha önce gelen öğretileri kaldırmak için değil onları tamamlamak için gönderilmiştir. Hz. İsa, yeni bir din getirmedeğini, aksine önceki peygamberlerin öğretilerini tamamlamaya geldiğini ifade etmektedir.⁴⁶ Hristiyanlık inanç bakımından Yahudiliğin devamı niteliğinde olduğu için bazı konularda benzerlikler bulunmaktadır.⁴⁷

Yahudilikte olduğu gibi Hristiyanlıkta da kadın ve erkek bir araya gelebilmek için evlilik akdini yerine getirmelidirler. Hristiyanlıkta dini evliliğin temel amacı evlenen çiftlerin İsa ve kilise nezdinde bir bağ kurmalarıdır.⁴⁸ Evliliğin bir başka amacı ise tanrının huzurunda aile kurmak ve meşru dairede çocuk sahibi olmaktır.⁴⁹ Hristiyan inanç sisteminde kilise tarafından sahih bir evlilik akdine yüklenen en önemli değer neseptir. Dini kurallara göre yapılmış bir evlilikten doğan çocuğun tüm sorumluluğu, hukuken evliliği geçerli sayılan babaya aittir.⁵⁰

⁴⁴ Yasa'nın Tekrarı: 24/19–21; Salih Gültekin, *İslamiyet, Yahudilik ve Hristiyanlığa Göre Yetim Hakkı Yemek*, (Basılmamış Mezuniyet Tezi), Kayseri Erciyes Üniversitesi, Kayseri 1980–81, s. 11.

⁴⁵ Eski, *Hak ve Sorumlulukları Bakımından İslam Hukukunda Yetimler*, s. 11-12-13.

⁴⁶ Matta, 5/17.

⁴⁷ İsmet Eşmeli, *"Aile ve Modernite"*, Bülent Ecevit Üniversitesi, Zonguldak, S. 19, 2017, s. 66.

⁴⁸ Vançin, *Mekkî ve Medenî Ayetler Bağlamında Kur'an'da Yetim ve Yetim Hakları*, s. 11.

⁴⁹ Asife Ünal, *"Hristiyanlıkta Evlilik Anlayışı ve Evlenme Törenleri"*, İlmi Toplantı, İstanbul 2012, s. 283-84.

⁵⁰ Nedim Bahçekapılı, *"İslam ve Kilise Hukuku Açısından Aile ve Evlilik"*, *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 1, 2008, s. 36.

Hristiyanların kutsal kitabı İncil’de yetimlerin haklarının gözetilmesini isteyen bölümler bulunmaktadır. Örneğin; *"Yemeğimi yalnız yedimse, bir yetimle paylaşmadımsa, gençliğimden itibaren bir yetimi büyütemedimse yazık bana!"*⁵¹ sözleriyle evdeki yemeğin yetimlerle paylaşılması ve yetimlerin büyütülerek gözetilmesi istenmektedir. Yine başka bir bölümde ise; *"...yetimlerin mallarını gasp etmek için haksızlık yapanların, eşit olmayan kanunlar çıkaranların vay haline!"*⁵² ifadeleriyle yetimlere karşı adaletli olunması ve onlara karşı haksız kararlar almaktan kaçınılması istenmiştir. İncil’de bahsi geçen ve yukarıda ifade edilen sözlerden de anlaşılacağı üzere Hristiyanlıkta, yetimlerin korunup gözetilmesini ve onlara adil davranılmasını emreden kurallar mevcut olup, yetimlerin haklarının korunması ve onlara karşı şefkatli olunması önemli bir yer tutmaktadır.

Günümüzde dünyada yaklaşık olarak 2,4 milyar insan Hristiyanlık inancını paylaşmaktadır. Bu da bize dünya nüfusunun %30’dan fazlasının Hristiyan olduğunu göstermektedir. Hristiyanlıkta toplam yirmi bir bin grup ve cemaat olduğu ifade edilmiştir.⁵³ Hristiyan gruplar yayılmacı bir politika izlediklerinden dolayı misyonerlik⁵⁴ faaliyetleri önemli bir yere sahiptir. Bundan dolayı dünyanın birçok ülkesinde Hristiyan gruplar yetimlere yardım adı altında misyonerlik faaliyetleri yürütmektedirler.

Hristiyan coğrafyasında yetimlerin haklarını korumak, dünyanın farklı yerlerindeki yetimlere insani yardım ulaştırmak, onlara daha iyi imkânlar sunmak amacıyla bazı kurum ve kuruluşlar oluşmuştur. Bu oluşumların her biri farklı isimlerle ve farklı şekillerde faaliyetlerini sürdürmektedirler. Bu kuruluşlardan bazıları şunlardır;

SOS Children (Çocuk Köyleri): İkinci dünya savaşından sonra yetim kalan çocuklar için 1949 yılında bir yetim köyü kurulmuş ve 1970’ten

⁵¹ İncil, Eyüp: 31/17-18.

⁵² İncil, Yeşaya: 10/1-2.

⁵³ Sevgi Altundal Hajdâri, *Tarihi Süreç İçerisinde Misyonerlik ve Misyonerlerin Yetim Faaliyetleri*, İnsani ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (IHH), İstanbul: 2016, s. 3.

⁵⁴ Başka dine veya inanca mensup kişileri belirli bir dini öğretiye ikna etmeye çalışmak; onları kendi inançlarına çekme amacıyla yürütülen faaliyetlerin tümü.

itibaren tüm dünyaya açılarak bir milyon iki yüz bin çocuğa hizmet veren beş yüzden fazla yetim köyü inşa edilmiştir.⁵⁵

World Orphans (Dünya Yetimleri): Faaliyete 1993 yılında başlamış ve Hristiyan ailelerin evlerinde koruyucu aile olarak hizmet sunmasını hedeflemiştir. Dünya çapında yirmi beşten fazla ülkede faaliyetlerini yürütmektedirler.⁵⁶

Compassion (Merhamet): Hristiyan yardım derneği olarak 1952 yılında kurulmuştur. Misyonerlik amacı güden kuruluş çalışmalarını çocuk sponsorluğu konusunda yoğunlaştırmıştır. Hristiyan kurumlar arasında en saygın ve istikrarlı kuruluş olup dünya çapında yirmi altı ülkede faaliyet göstermektedir.⁵⁷

World Vision (Dünya Vizyonu): Hristiyan yardım kuruluşu olarak 1950 yılında faaliyetlerine başlamıştır. Dünya çapında yüz kadar ülkede faaliyetlerini sürdürmekte olan kuruluş faaliyetlerinin çocuklar üzerine yoğunlaştırmış ve İsa Mesih'in izinden gidilerek ihtiyaç sahiplerinin yanında olduklarını belirtmektedir. Yetimler de dâhil olmak üzere yıllık ortalama dört milyon iki yüz bin çocuğa yardım ettiklerini açıklamışlardır.⁵⁸

Christian Alliance for Orphan (Yetimler için Hristiyan İttifakı): Misyoner Hristiyanların bir araya gelmesi ile 2004 yılında kurulmuştur. Birçok ülkede yetimlere yönelik farklı çalışmaları bulunmaktadır. Organize edilen faaliyetlerde kilise aktif rol oynamaktadır. Yetimlere ve ihtiyaç sahibi çocuklara yönelik faaliyetlerini; toplumun kalkınması, evlât edindirme ve kiliselerin bu konudaki rolleri olarak sınıflandırmaktadır.⁵⁹

Bunlar gibi daha birçok kuruluş bulunmakta ve dünyanın birçok ülkesinde faaliyetlerini sürdürmektedirler. Bunun yanı sıra uluslararası organizasyonlarda, Birleşmiş Milletler (BM) gibi büyük kuruluşların devam eden çalışmalarına partner olarak katılan birçok Hristiyan kurum bulunmaktadır. Bu kuruluşların tek amacı yetimlere yardım etmek ve

⁵⁵ Boz, *İslâm Hukukunda Yetim Hakları ve Yetime Karşı Sorumluluklar*, s. 102.

⁵⁶ Hajdâri, *Tarihi Süreç İçerisinde Misyonerlik ve Misyonerlerin Yetim Faaliyetleri*, s. 27.

⁵⁷ Boz, *İslâm Hukukunda Yetim Hakları ve Yetime Karşı Sorumluluklar*, s. 104.

⁵⁸ Boz, *İslâm Hukukunda Yetim Hakları ve Yetime Karşı Sorumluluklar*, s. 103.

⁵⁹ Hajdâri, *Tarihi Süreç İçerisinde Misyonerlik ve Misyonerlerin Yetim Faaliyetleri*, s. 22.

onların ihtiyaçlarını karşılamak değildir. Uluslararası fonları kullanarak özellikle yetim ve ksz faaliyetlerini ön plana alarak, ihtiyaç sahibi ülkelerde çalışmalar yürüten Hristiyan kuruluşlar, bu bölgelerde Hristiyanlığı yaymak amacıyla misyonerlik çalışmaları yürütmektedirler.

1.2.3. Câhiliye Döneminde Yetimler

İnsanoğlu diğer tüm canlılar gibi doğar büyür ve ölür. Bu döngü evrenin yaratılışından beri devam etmektedir. Hayatta en güzel duygulardan biri hiç şphtesiz ki anne-baba olmaktır. Her anne-baba hayattayken çocuklarını en iyi bir şekilde yetiştirmekle ve onların tüm ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlüdür. Buraya kadar bir sorun yoktur. Ancak anne ve babasından biri veya her ikisi de vefat etmiş olan çocuklar yetim kalmaktadırlar. Yetimlik insanoğlunun yaratılışından günümüze kadar hep var olmuş bir gerçektir. Kur’ân’da yetimlere ve onların haklarına çokça değinilmiştir. Kur’ân’ın yetimlere verdiği değerden bahsetmeden önce İslam ncesi dönemde özellikle de câhiliye döneminde yetimlere uygulanan muamelelerden bahsetmek İslâm’ın yetimlere verdiği değeri anlamak açısından yerinde olacaktır.

İslam ncesi câhiliye toplumunda, ataerkil bir düzen bulunmaktaydı ve glnn gsz ezdiği, haklının hakkını alamadığı, dul ve yetimlerin ezildiği bir yaşam söz konusuydu. Bu dönemde savaş veya farklı nedenlerle hayatını kaybeden erkeklerin arkalarında bıraktığı dul ve yetimlerinin, babalarının onlara bıraktığı mirastan faydalanma hakları bulunmamaktaydı. Çünkü o dönemin adetlerine göre küçük çocukların, kadınların ve savaşamayan yaşlıların mirastan pay alma hakları yoktu.⁶⁰ Câhiliye toplumunda, sahipsiz yetim erkek ve kız çocuklarına haksızlıklar yapılır, onlara kötü muamelelerde bulunulurdu. Bu durum yetim geç kızılar için daha da çekilmez bir hal alırdı.⁶¹

⁶⁰ Hüseyin Ertu, “İslam’da Yetimlerin Hukuki Statüsü”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 31, Erzurum 2009, s. 133.

⁶¹ Vançin, *Mekki ve Medeni Ayetler Bağlamında Kur’ân’da Yetim ve Yetim Hakları*, (Yüksek Lisans Tezi), Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siirt 2020, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 645038), s. 27.

Câhiliye toplumunda yetimlerin hakları yoktu ve onların gözetilmesi söz konusu değildi. Yetim malları, hesap verilmeden alınır ve bu konuda bir yaptırım yapılmazdı.⁶² Bu konuya örnek olarak Sa'd b. Rebî'nin durumu gösterilebilir. Nitekim Sa'd b. Rebî, Uhud savaşında şehit düşmüş, kardeşleri onun bıraktığı mallara el koyarak, Sa'd'ın çocuklarına ve hanımına hiçbir şey bırakmamışlardı. Sa'd'ın karısı ise bu durumu hemen Hz. Muhammed'e iletmişti. Bir süre sonra miras âyeti indirilince Hz. Peygamber (s.a.v.), Sa'd'ın mirasının üçte ikisinin kızlarına ve sekizde birinin hanımına verilmesini, kalanını kardeşlerinin almasını söylemiştir.⁶³

Bunun gibi daha birçok örnek yaşanmıştır.⁶⁴ Burada dikkat edilecek ilk husus câhiliye döneminden kalma adetlerin devam ettirilmeye çalışılmasıdır. Nitekim ölen bir adamın malları, çocuklarına ve eşine verilmek yerine güçlü ve söz sahibi kişiler tarafından aralarında paylaşılıp yetimlerin hakları gasp edilmiştir.

Câhiliye döneminde miras hakkına sahip olmak için belli başlı birkaç kaide bulunmaktaydı. Bu kaidelerden ilki ve en önemlisi erkek ve güçlü olmaktı. Nitekim güçlü ve söz sahibi erkekler, ölen kişilerin mirasını kendi mallarıymış gibi kullanabiliyordu. Bir diğer şart ise savaşlara katılmaktı. Savaşan erkekler, yetim ve dullara mirastan pay vermeden hepsine sahip olabiliyorlardı.⁶⁵

Arap yarımadasında kabileler arasında yıllardır süregelen kan davaları bulunmaktaydı. Bu kan davalarında ve uzun yıllar süren savaşılar sonucunda ölen insanlar, geride birçok yetim bırakmışlardır. Ancak daha önce de bahsedildiği gibi bu yetimlere yapılan muameleler insanlık dışı kalmıştır. İyi bir insan olmak yetimlere iyi muamele etmekle sınırlı değildir. İyi bir insan olabilmek için yakınımızda bulunan tüm insanlara karşı dürüst, samimi ve yardımsever olunması gerekmektedir. Bu konuda Kur'an'da yetimlere,

⁶² Ebû'l Ala Mevdûdî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, trc. N. Ahmet Asrar, İstanbul: Pınar Yayınları, 1992, c. 1, s. 38.

⁶³ Ebû Dâvûd, Ferâiz: 4.

⁶⁴ Şadiye Yılmaz, *Hz. Peygamber'in Yetimlere Karşı Davranışı*, (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2016, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 428201), s. 16.

⁶⁵ Eski, *Hak ve Sorumlulukları Bakımından İslam Hukukunda Yetimler*, s. 15.

fakirlere, anne ve babaya, komşulara, akrabalara, yolculara ve yakınımızda bulunan insanlara iyilikte bulunulması emredilmiştir.⁶⁶

Câhiliye toplumunun haksız uygulamalarına başka bir örnek olarak şu olay gösterilebilir; evli ve üç kız çocuğu olan Evs b. Sâbit vefat edince, câhiliye hukukuna göre geride kalan tüm malını, amcaoğulları ve varisleri almışlardı. Bu olay üzerine Evs b. Sâbit'in hanımı Ümmü Kehha, Hz. Peygamber'e giderek durumu anlattı.⁶⁷ Hz. Muhammed (s.a.v.), çaresiz kalan dul kadının sözlerini dinledikten sonra olayın aslını öğrenmek için Evs b. Sâbit'in varislerinden olan Arfece ve Süveyd'i yanına çağırdı. Onlar da Evs'in hanımının anlattıklarını doğruladılar ve o malın kendi hakları olduğunu dile getirmek için Resûlullah'a şu sözleri söylediler: *"O kadının çocukları at sırtına binemezler, zahmet çekemezler ve düşmanla savaşılamazlar."*⁶⁸

Bu sözler onların zihniyetini açıkça ortaya koyuyordu. Onlara göre: *"Miras, eli silah tutabilen, düşmanlarla çarpışabilen, ganimet elde eden ve kendi kavmini savunabilenlere aittir."*⁶⁹ Bu düşünce onlarda bir gelenek haline gelmiş, yetim, öksüz, dul ve savunmasız olan yaşlıların mallarını kimseye danışmadan almayı kendilerinin hakkı olarak görmüşlerdir.

Evs b. Sâbit'in hanımı Ümmü Kehha, daha sonra yeniden Hz. Peygamber'e gelerek bu konuda onun yardımını istedi. Hz. Peygamber ona; *"Şimdi git, yakında Allah hükmünü verecektir."* buyurdu. Daha sonra nâzil olan âyetlerde yüce Allah mirasın kimler arasında paylaşılması gerektiğini açıklamıştır.⁷⁰ Bu âyetler inince Hz. Peygamber (s.a.v.), Evs b. Sâbit'in mallarını alan Süveyd ve Arfece'yi yanına çağırarak, aldıkları mallardan Evs'in kızlarına ve eşine paylarını vermelerini istemiştir.⁷¹

⁶⁶ Nisâ, 4/36.

⁶⁷ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 2, s. 294.

⁶⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 2, s. 294.

⁶⁹ İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l 'Azîm*, thk. Mahmud Hasan, Dâru'l-Fikr. ts., c. 1, s. 455.

⁷⁰ Nisâ, 4/11.

⁷¹ Yılmaz, *Hz. Peygamber'in Yetimlere Karşı Davranışı*, s. 17.

Câhiliye döneminde yapılan savaşlar, kan davaları, cinayet ve bunlar gibi nedenlerden ötürü yetim çocuk sayısı fazlaydı.⁷² Câhiliye toplumunda, vasîsi vefat etmiş olan yetimleri kollamak kabile reislerinin sorumluluğundaydı. Ancak o dönemlerde yetim çocuklara sahip çıkmak bir yana onların malları ellerinden zorla alınmaktaydı. Câhiliye toplumunda uygulanan bu muamelelere, Kur'ân'da ve hadislerde çokça değinilmiştir. Hz. Peygamber de yetim birisi olduğu için yetimlere karşı yapılan bu muamelelerin karşısında durmuş ve yetimlerin hakkını her zaman savunmuştur.⁷³

Ca'fer b. Ebû Tâlib, Habeşistan kralı Necâşî'nin huzurunda İslâm öncesi dönemde yetimlere karşı yapılan eziyet, haksızlık ve kötü muameleleri ifade etmek için câhiliye toplumunda güçlü olanların zayıfları ezdiğini söylemiş, buna karşın Hz. Peygamber'in (s.a.v.), yetimleri koruyup kolladığını vurgulamak için: *"Resûlullah, yetim malı yemekten bizi menetti."* demiştir.⁷⁴ Hz. Peygamber, zayıfları ve kimsesizleri her zaman destekleyerek onların yanında olmuş, sahip çıkmış, onların hak ve sorumluluklarını gözeterek kendisinin yanında olanlara da bunları tavsiye etmiştir.⁷⁵

Câhiliye döneminde yetim ve kimsesiz olanlara karşı yapılan kötü muamele ve yanlış uygulamalar daha sonra inen âyetler ile kaldırılmıştır. Ancak bu âyetlerin muhtevasına bakıldığında, câhiliye toplumunda yetimlerin mallarının haksız uygulamalarla gasp edildiği apaçık anlaşılmaktadır.⁷⁶ Bu uygulamalar ve yapılan haksızlıklar nedeniyle Kur'ân'da yetimler üzerinde fazlasıyla durulmuştur. İnen âyetlerle yapılan haksızlıklar yasaklanmış, yetimlerin mallarının paylaşılması konusu açıklanmıştır.⁷⁷

⁷² Fuat Şaka, *Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Yetimlerle İlişkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2021, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 701535), s. 13.

⁷³ Mevdûdî, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, c. 1, s. 38.

⁷⁴ Şaka, *Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Yetimlerle İlişkisi*, s. 14.

⁷⁵ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi: Hayatı ve Eseri*, çev. Mehmet Yazgan, İstanbul: Beyan Yayınları, 2004, s. 253.

⁷⁶ Fecr, 89/17.

⁷⁷ Eski, *Hak ve Sorumlulukları Bakımından İslam Hukukunda Yetimler*, s. 15-16.

Yetim ve kimsesiz kız çocuklarına karşı uygulanan haksız muamelelerden bir diğeri de şu şekildeydi; cahiliye adetlerine göre bir adam yanında bulundurduğu yetim bir kızın üzerine elbisesini attığında, o yetim kızla kendisinden başka kimse evlenmezdi. Bu şekilde yaparak yanında tuttıkları yetimler güzelse onlarla evlenirlerdi. Eğer kız güzel değilse onun başkasıyla evlenmesine izin verilmez ve bu şekilde mallarına el konulurdu.⁷⁸

Bu ve bunun gibi diğer meseleler câhiliye Arap toplumunun durumunu gözler önüne sermektedir. Aynı zamanda hem yetim hem de kız olunduğu zaman, yapılan zulüm ve haksızlık ikiye katlanmaktaydı. Yetim kızlar malları için evlenme bahanesiyle alıkonulur onlara söz hakkı dahi verilmezdi. O dönemde yetimlerin durumu tamamen onları yanında tutan vaşilerinin insafına bırakılmıştı. Yapılan haksızlıklara kimse ses çıkarmamaktaydı. Tüm bu zulmün en üst düzeyde olduğu, güçlülerin zayıfları istedikleri gibi ezdiği bir ortamda Kur’ân-ı Kerim, emir ve yasaklarıyla yetim, güçsüz ve kimsesizlerin haklarını koruma altına almış, onlara daha yaşanılır bir hayat sunmuştur.

1.3. Kur’ân-ı Kerim’de Yetimler

Yetim (يَتِيم) kavramı Kur’ân’da, beş defa “el-yetîm” (الْيَتِيم), üç defa “yetîmen” (يَتِيمًا), on iki defa “el-yetâma” (الْيَتَامَا), bir defa “yetîmeyn” (يَتِيمَيْن), bir defa “yetâma” (يَتَامَا), bir defa da “lilyetâma” (لِلْيَتَامَا) olmak üzere altı farklı şekilde kullanılmıştır. Kur’ân’da yirmi iki âyette,⁷⁹ yirmi üç kez doğrudan yetimlerden bahsedilmiştir.⁸⁰ Bu âyetler, yetimlerin himaye edilmesini, koruyup gözetilmelerini, haklarının yenilmemesini, mirasta onlara düşen paylarının teslim edilmesini, maddi ve mânevî açıdan desteklenmelerini, bilhassa yetimlere yönelik merhamet, şefkat ve iyilikle muamele edilmesini teşvik etmektedir.

⁷⁸ Naziri, *Kur’ân-ı Kerim’de Yetimler*, s. 10.

⁷⁹ En’âm, 6/152; İsrâ, 17/34; Fecri, 89/17; Duhâ, 93/9; Mâ’ûn, 107/2; İnsan, 76/8; Beled, 90/15; Duhâ, 93/6; Bakara, 2/83, 177, 215, 220; Nisâ, 4/2, 3, 6, 8, 10, 36, 127(2 defa); Enfâl, 8/41; Haşr, 59/7; Kehf, 18/82.

⁸⁰ Ayral, *Kur’ân’ın Yetimlere Bakış Açısı*, s. 13.

Kur'ân'ın muhtevası incelendiğinde, üzerinde en fazla durulan konuların başında ihtiyaç sahiplerinin gözetilmesi gelmektedir. Yetimler, ihtiyaç sahibi kimseler arasında ilk sıralarda bulunduğu için yardım, iyilik ve korumayı emreden birçok âyette mutlaka zikredilmiştir. Ayrıca miskinler, yoksullar, yolda kalmış olanlar, köleler ve zor durumda olanlar da muhtaçlar olarak âyetlerde söz edilenlerdendir.

Kur'ân'da Hz. Peygamber'e (s.a.v.) ithafen: *“O, seni yetim bulup barındırmadı mı? Öyleyse yetimi sakın ezme.”*⁸¹ buyurularak onun yetimlere iyi davranması ve yetimlerin haklarını gözetmesi istenmiştir. Nitekim Hz. Peygamber, yetim olduğundan dolayı yetimliğin ne demek olduğunu en iyi bilenlerden olmuştur.

Şunu ifade etmek gerekir ki Mekkî ve Medenî âyetler arasında bulunan farklar, yetimler için indirilen âyetlerde de görülmektedir. Şöyle ki Mekkî âyetlerde, toplumun kimliğini oluşturan ahlâkî değerler çerçevesinde yetimlere karşı iyi davranmak emredilirken; Medenî âyetlerde, yetimlerin korunmasına ve himaye edilmesine yönelik detaylı hükümler, onlara haksızlık yapılmamasına dair kesin yasaklar ve talimatlar konulmuştur.⁸² Ayrıca Kur'ân-ı Kerîm'de yetimlerin eğitimi, yeme-içmesi, bakımı, varsa mirasının en güzel biçimde korunması ve zamanı geldiğinde teslim edilmesi emredilmiştir. Yetim malının gasp edilmesi veya haksız bir şekilde harcanması en büyük günahlardan biri olarak değerlendirilmiştir. Bu hususta Kur'ân'da: *“Haksızlıkla yetimlerin mallarını yiyenler, şüphesiz karınlarına ancak ateş tıkmış olurlar; zaten onlar alevlenmiş ateşe gireceklerdir.”*⁸³ buyurularak yetimlere ve onların mallarına haksızlık yapanların durumu anlatılmıştır.

Allah (c.c.), yanlarında yetim bulunanlara *“...yetimlere âdil davranmanız hususunda size okunup duran âyetler (açıklıyor). İyilik olarak ne yaparsanız şüphesiz Allah onu eksiksiz bilmektedir.”*⁸⁴ âyetiyle yetime karşı âdil ve eşit olmayı, onlara iyi davranmayı tavsiye etmektedir. Bu

⁸¹ Duhâ, 93/6-9.

⁸² Ömer Başkan, *Yetim Kavramı Bağlamında Mekkî Âyetlerde Toplumun Zayıf Unsurlarına Yönelik Koruyucu Dil*, Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 2013, s. 452-459.

⁸³ Nisâ, 4/10.

⁸⁴ Nisâ, 4/127.

âyetlerle Müslümanlar, yetimi en iyi şekilde korumak, onların hakkını muhafaza etmek ve onlara iyi bir hayat sunmakla vazifelendirilmiştir.

İslâm öncesi dönemde yetimler ezilir, hakları gasp edilirdi. Onlara söz hakkı dahi verilmeden mallarına el konulur, alınıp satılırdı. Hatta yetim kız çocukları, malları için evlenme bahanesiyle alıkonulur insanlık dışı muamelelere maruz bırakılırdı. Allah (c.c.), câhiliye döneminden kalma pek çok haksız uygulamayı kaldırmış, yerine yetimin ve kimsesizin hakkını güvence altına alan kurallar koymuştur. Böylece yetimlerin diğer insanlarla eşit şartlar altında yaşamlarına devam etmeleri sağlanmıştır.⁸⁵

Müslümanların hem ailesine hem de topluma karşı birtakım sorumlulukları vardır. Allah (c.c.), yetimleri akrabalarına ve tüm insanlığa emanet etmiştir. Bundan dolayı yetimleri koruyup kollamak, en iyi şekilde yetiştirmek, yeme içme ve barınmalarını sağlamak, topluma faydalı birer insan olmalarına katkı sunmak, onların görevlerindendir. Elbette bu vazife ilk olarak yetimin yakınında olan akrabalarına aittir. Eğer akrabalar yoksa veya yetime bakamayacak durumdaysalar, o zaman bu görev yakında bulunan diğer insanlara düşmektedir. Toplum olarak bize düşen görev Allah'ın (c.c.) emaneti olan yetimlere, babanın yokluğunu hissettirmemek ve onlara iyi muamelelerde bulunmaktır. İslâmiyet'in ilk yıllarından itibaren toplumun en önemli problemlerinden biri olan yetimler meselesi üzerinde ehemmiyetle durulmuş, Kur'ân'da onlara iyi muamele edilmesi hususunda teşviklerde bulunulmuştur. Bu âyetlerin birinde şöyle buyrulmaktadır:

“...Asıl iyilik, o kimsenin yaptığıdır ki, Allah'a, ahiret gününe, meleklerle, kitaplara, peygamberlere inanır, yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilenenlere ve kölelere sevdiği maldan harcar...”⁸⁶

Yukarıda zikredilen âyet-i kerime sadece bir konuya değinmekle kalmamış aynı zamanda insanlığın tüm vasıflarını içinde toplamıştır. Nitekim bu âyette birçok konuya değinilerek gerçek iyiliğin ne olduğu

⁸⁵ Yahya Arslan, *Hz. Peygamber'in Hadislerinde Yetimler*, (Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi, Çanakkale 2017, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 473634), s. 26.

⁸⁶ Bakara, 2/177.

vurgulanmıştır. Burada sayılanlar arasında yetimler de bulunduğundan, elimizdeki maldan yetimler için harcamak Allah'ın emirlerinden biridir. Bu âyete işaret ederek Hz. Peygamber: *"Her kim, bu âyet ile amel ederse, imanını kemale erdirmiş olur"*⁸⁷ buyurmaktadır. Yani sadece Müslümanım demekle veya namaz kılmakla vazifelerimiz bitmemektedir. Yapmamız gereken birtakım sorumluluklarımız bulunmaktadır. Allah (c.c.), bu görevleri Kur'ân'da belirlemiştir. Bizlere düşen ise hayatımızı Kur'ân'da emredilen bu emirlere göre yaşamaktır.

Yetimlere karşı iyi muameleyi, onlara yetim olduklarını hissettirmemek ve onların haklarını koruyarak sahip çıkmak şeklinde değerlendirebiliriz. Böylece hem onları mutlu ederiz hem de geleceklerini garanti altına alarak görevimizi yapmış oluruz.

Kur'ân, yetimlerle ilgili hususları inançla ilişkilendirerek onlara yapılan iyiliğin, imanın bir gereği olduğunu göstermektedir. İman eden her Müslümanın bu emirlere riayet etmesi istenmektedir. Kur'ân-ı Kerim Müslümanların kazanmasını istediği bu ahlâki değeri, *"sarp yokuşu aşmak"* tabiriyle ifade etmiştir. Nitekim bu konuda Kur'ân'da: *"Fakat o, sarp yokuşu aşamadı. O sarp yokuş nedir bilir misin? Köle azat etmek veya açlık gününde yakını olan bir yetimi yahut aç-açık bir yoksulu doyurmaktır."*⁸⁸ âyetiyle sarp yokuşu aşmak için yetim ve yoksulların doyurulması gerektiği vurgulanmıştır.⁸⁹

Allah (c.c.), Kur'ân'da sadakaların kime verileceğini de açıklamıştır.⁹⁰ Sadaka verilecek kişiler zikredilirken anne, baba akraba, yolcu ve yetimler de sayılmaktadır. Hz. Peygamber'e kimlere tasaddukta bulunabileceği sorulduğunda; anne, baba, yakın akrabalar, yetimler, yoksul olanlar ve yolculara verilebileceğini ifade etmiş ve yapılan harcamaların Allah (c.c.) tarafından ödüllendirileceğini vurgulamıştır.⁹¹

⁸⁷ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, c. 1, s. 492.

⁸⁸ Beled, 90/15.

⁸⁹ Eski, *Hak ve Sorumlulukları Bakımından İslam Hukukunda Yetimler*, s. 43.

⁹⁰ Bakara, 2/215.

⁹¹ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah et-Türkî, Kahire: Dârü'l Hicre, 2001, c. 1, s. 474.

Kur'ân'da üzerinde en fazla durulan hususlardan biri de yetimlere ait malların muhafazasıdır. Zira insan nefesine yenik düşerek mal ve para konusunda zafiyet gösterebilen bir varlıktır. Yetimlerin yaşlarının küçük olması nedeniyle, bulûğ çağına erinceye kadar onların malları vasîlerine verildiğinden, suistimal, gasp veya hırsızlık gibi ihtimaller oluşmaktadır. Bundan dolayı Allah, Nisâ sûresi 10. âyette hak ve hukuk gözetmeksizin, yetim malı yiyenlerin büyük bir azaba uğrayacaklarını ve dehşet verici bir ateşe gireceklerini söyleyerek onları uyarmıştır. Sonuç olarak yetimlerin mallarını haksız bir şekilde kullanan ve kendi çıkarları doğrultusunda kazançta bulunan kimseler, âyette bahsedilen şekilde cezalandırılacaklardır.⁹²

Yetim malı yemenin cezası da büyüktür. Ayrıca yetim malı yemek demek, helal malına haram karıştırmak demektir. Bu hususta Kur'ân'da: *“Yetimlere mallarını verin. Temizi pis olanla (helâli haramla) değiştirmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza katıp yemeyin. Çünkü bu, büyük bir günahdır.”*⁹³ buyurulmuştur. Dolayısıyla yetimi himaye eden Müslümanların bu hassas konuya dikkat etmeleri ve helal mallarına haram katmaktan kaçınmaları gerekmektedir.

Netice itibarıyla Yüce Allah Kur'ân'da, yetimlere iyi muamelede bulunmayı ve teşvik etmeyi, yetimi koruyup ona bakmayı, yetim malına sahip çıkmayı, nafakasını ödemeyi, eğitimini desteklemeyi, onun geleceğini garanti altına almayı, yaşı geldiğinde yetimi evlendirmeyi, ganimet ve vergilerden pay ayırmayı, miras taksiminde yetimlerin haklarının gözetilmesini emretmektedir. Yetimlerin yanında kimsesizlerin ve ihtiyaç sahiplerinin de gözetilmesi tavsiye edilmiştir.

1.4. Türk İslâm Tarihinde Yetimler

Türklerin İslâm'ı kabul etmesiyle birlikte, yetim çocuklar için çeşitli faaliyetler yürütülmüş ve bu faaliyetler zamanla daha sistemli bir hale getirilmiştir. İslâmiyet'in kabulü ile özellikle İlhanlı ve Selçuklularda, toplumsal yaşamı iyileştirmek amacıyla çeşitli adımlar atılmıştır. Bunların

⁹² Ali Can, “Kur'ân'a Göre Yetimlerin Himayesi”, *Diyanet İlmî Dergi*, S. 3., 2016, s. 141.

⁹³ Nisâ, 4/2.

başında vakfiyeler yer almaktadır. İlhanlı ve Selçuklu İmparatorluğu'nda yetimleri himaye etmek ve onları koruyup gözetmek amacıyla yaptırılan vakfiyeler büyük önem taşımaktadır.

İlhanlı hakanlarından Gazan Mahmut Han, yetimhaneler (eytâmhâne), terbiye ve ıslah evleri açmış ve terk edilmiş çocuklar buralarda bakılmıştır.⁹⁴ İlhanlıların yaptığı bu uygulamalar aynı zamanda yetim çocuklar için yapılan ilk çalışmalar olduğu için önem arz etmektedir.⁹⁵ Nitekim bu uygulama, yetim çocukların himayesi hususunun devlet tarafından sistemli bir şekilde ele alınmasının ilk örneklerindendir.⁹⁶

Selçuklu Devleti'nde çok sayıda vakfiye inşa edilmiş olup, bu vakfiyenin gelirleriyle yetim çocukların faydalanacağı aşevleri, yetimhaneler, hanlar, sağlık yurtları kurulmuştur.⁹⁷ Bu vakfiyelerden biri de Gökböri Vakfiyesi'dir. Muzafferuddin Gökböri tarafından yetim, evsiz ve kimsesiz çocuklar için açılmış ve onların faydalanması için çeşitli imkânlar sunulmuştur.⁹⁸ Sivas Dar'ur-Râha Vakfı da yine Selçuklu döneminde yetim çocuklar için hizmet veren kuruluş olma özelliğindedir.⁹⁹ Özellikle I. Alâeddin Keykubat, ülkenin farklı bölgelerinde yetimlerin faydalanması için mektepler yaptırmış, birçok mescit ve bakımevleri inşa ettirmiş ve buralarda Kur'ân okuyan yetimler için vakıflar tesis ettirmiştir.¹⁰⁰

⁹⁴ Eski, *Hak ve Sorumlulukları Bakımından İslam Hukukunda Yetimler*, s. 17; Birsen Gökçe, *Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu İle İlgili Tutumun Sosyolojik Mukayeseli Tahlil ve İzahı*, Ankara: Sos. Hiz. Gen. Müd. Yayınları, 1971, s. 48; İbrâhim Canan, *Allah'ın Çocuklara Bahsettiği Haklar*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2001, s. 141–142.

⁹⁵ Naziri, *Kur'ân-ı Kerim'de Yetimler*, s. 20.

⁹⁶ Saffet Sancaklı, "Hz. Peygamber'in Çocuklara Verdiği Değer Bağlamında Sokak Çocukları Sorununa Genel Bir Bakış", *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 21, 2006, s. 28.

⁹⁷ Nebiye Yaşar, *Yaygın Din Eğitimi Açısından Yetim Çocuklara Uygulanan Sosyal Sorumluluk Projelerinde: "İstanbul Örneği 2008-2013"*, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2015, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 384105), s. 60.

⁹⁸ Yeter Aksa Ertem, *Yetim Çocuklara Uygulanan Sosyal ve Ekonomik Destek Bağlamında "Bayrampaşa Hamiyet Projesi Örneği"* (Yüksek Lisans Tezi), Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova 2017, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 481794), s. 7.

⁹⁹ Yaşar, *Yaygın Din Eğitimi Açısından Yetim Çocuklara Uygulanan Sosyal Sorumluluk Projelerinde: "İstanbul Örneği 2008-2013"*, s. 60.

¹⁰⁰ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 21. bsk., 2017, s. 94.

Alâeddin Keykubad, vefat eden askerlerin mirasının, onların yetim çocukları lehine hâkimlerin takdirine bırakılmasını ve zamanı gelince o yetimlere teslim edilmesini emretmiştir.¹⁰¹ Anadolu Selçuklularında divan-ı mezalim denilen mahkemelerde, başta yetimler olmak üzere haksızlığa uğrayan herkes için davalar görülür, Selçuklu Sultanları divan-ı mezalime başkanlık ederek haksızlığa uğrayan kimselerin şikâyetlerini dinler, onların sorunlarına çözüm yolu bulurdu.¹⁰²

Selçuklu Dönemi'nde yetimlere yönelik yapılan çalışmalar mahalli düzeyde kalmış, tüm ülkeyi kapsayan geniş çaplı faaliyetler yürütülememiştir. Bahsettiğimiz anlamda geniş çaplı faaliyetler ve yetimler için kurulan kuruluşların kapsayıcı çalışmaları Osmanlı Devleti ile birlikte mümkün olmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.v.), bir hadisinde insan ölse bile yaptığı hayır ve hasenâtın sevabı devam eder demiştir.¹⁰³ Bu hadiste geçen sadaka-i cariye ve bunun gibi öldükten sonra sevap kazanmaya yönelik diğer tavsiyeler Müslümanların çok sayıda hayır kurumu yapmasına vesile olmuştur. Darüşşafaka'da bu kuruluşlardan bir tanesidir. Müslüman çocuklarının eğitimine yardımcı olmak için kurulmuştur.¹⁰⁴ Darüşşafaka, tamamen yeni bir bina ile doğrudan okul olarak kurulmuş, yetimler için bir eğitim ve sığınma yeri olmuştur. Eğitim alabilmek için anne-baba veya ikisinden birinin vefat etmiş olması şartı aranmaktaydı.¹⁰⁵ Darüşşafaka ilk başta sadece erkek çocuklarına eğitim vermiş olsa da kısa bir süre sonra kız çocukları da eğitim imkânlarından yararlanmıştır. Okul, İbtidâî (ilkokul), Rüşdiye (ortaokul), idâdî (lise) şeklinde eğitime vermeye başlamıştır.¹⁰⁶

Osmanlı'da yetim ve kimsesizler için kurulan kuruluşlardan bir diğeri ise Dârüleytamlar'dır. Bu müessesenin asıl amacı; Balkan savaşları ve

¹⁰¹ Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, s. 94.

¹⁰² Naziri, *Kur'an-ı Kerim'de Yetimler*, s. 20.

¹⁰³ Müslim, Vâsiyet: 14.

¹⁰⁴ Halis Ayhan, Hakkı Maviş, "Darüşşafaka", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, c. 9, s.7.

¹⁰⁵ Ayrıl, *Kur'an'ın Yetimlere Bakış Açısı*, s. 85.

¹⁰⁶ Nuran Kesen, *Sivil Toplum Kuruluşlarının Yetimlere Yönelik Psikososyal Destek Hizmetleri: "Reyhanlı Eğitim Köyü" Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2021, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 669207), s. 23.

birinci dünya savaşında yetim kalanları barındırmak ve onlara bir meslek edinme imkânı sunmaktır.¹⁰⁷ Dârüleytam, “yetimler yurdu, yetimhâne, yetimler evi” gibi anlamlara gelmektedir. Dârüleytamlar, ilk olarak şehit çocukları için tahsis edilmiş, ancak daha sonra tüm yetim, öksüz ve muhacir çocuklara kapılarını açmıştır.

Dârülacezeler de yine Osmanlı Dönemi’nde yetim, kimsesiz ve ihtiyaç sahiplerine hizmet sunan kurumlardan biri olmuştur. II. Abdülhamid bir ferman yayınlayarak kısaca; hastalık, sakatlık, kimsesizlik gibi nedenlerden ötürü sokaklarda dilenmekte olan kadın, erkek ayırmaksızın, herkesin geçimlerini sağlamak için bir iş bulmasına yardımcı olacak, çalışmayacak durumda olanların barınma, beslenme gibi temel ihtiyaçlarının karşılanmasına olanak tanıyacak, yetim ve kimsesiz çocukların da eğitim imkânlarından faydalanmasına aracılık edecek bir müessesenin oluşturulması gerektiğine yer vermiştir.¹⁰⁸

Dârülaceze, 1895 yılında İstanbul’da Sultan II. Abdülhamid’in desteği ve dâhiliye nâzırı Rıfat Paşa’nın çabaları ile kurulmuştur.¹⁰⁹ II. Abdülhamid, Darülaceze’nin kurulması için on bin altın lirayı nakit olarak bağışlamış, yedi bin altın değerinde ise şahsi eşya hediye etmiştir.¹¹⁰ Darülaceze, açılışından günümüze kadar din, dil, ırk ayırt etmeksizin ihtiyaç duyan herkese hizmet vermeye devam etmiş,¹¹¹ binlerce yetim ve kimsesiz çocuğa “şefkat yuvası” olmuştur.¹¹²

Bu sayılanlar dışında Osmanlı’da hem devlet eliyle hem de halk tarafından yetim, kimsesiz ve yardıma muhtaç olan herkese yardım etmek için çeşitli müesseseler kurulmuştur. Bu kurumların başında vakıflar, lonca ve Ahîlik teşkilatları, sandıklar, dernekler ve cemiyetler gelmektedir. Bu

¹⁰⁷ Yılmaz, Hz. Peygamber’in Yetimlere Karşı Davranışı, s. 136.

¹⁰⁸ İzzettin As, *Bir Sosyal Hizmet Kurumu Olarak Darüleytam*, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2020, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 616543), s. 104.

¹⁰⁹ Osman Korkut Akol, *Kimsesiz Çocuklar*, Ankara: Örnek Matbaası Yayınları, 1950, s. 48.

¹¹⁰ Naziri, *Kur’ân-ı Kerim’de Yetimler*, s. 24.

¹¹¹ Hidayet Y. Nuhoğlu, “Dârüleytam” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1993, c. 8, s. 521.

¹¹² Ali Fuat Ersoy - Esra Dikici, “Osmanlı Döneminde Sosyal Hizmet Faaliyetleri Yapan Bazı Kuruluşlar”, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, S. 2, c. 53, s. 576-594.

kuruluşlar ile aralarında yetim ve kimsesizlerin de bulunduğu dezavantajlı grupların eğitim, gıda, barınma, giyinme, meslek sahibi olma, yetim kız çocuklarına çeyiz hazırlama, gücü yetmeyeni evlendirme gibi diğer tüm ihtiyaçları giderilmeye çalışılmıştır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan yıkılışına kadar geçen süreçte, yetim ve öksüzlere yardım için birçok farklı müessese kurulmuştur. Bu kuruluşlar dönem dönem bazı sıkıntılarla karşılaşmış olsa da İslâm dininin emaneti olan yetimleri korumak ve kollamak amacıyla ihtiyaç sahiplerine eğitim, barınma, gıda, giyinme gibi her türlü imkânı sağlamak için faaliyetlerini sürdürmüştür.

Osmanlı Devleti'nin yıkılması ve Cumhuriyetin ilanı ile beraber birçok alanda değişiklikler yapılmış, bazı kurumlar kapatılmış, yeni kurumlar kurulmuştur. Bununla birlikte Osmanlı'da hizmet veren kuruluşlardan bazıları da aynı veya farklı bir isimle faaliyetlerine devam etmiştir. İsimleri ve yöneticileri değişse de tarih boyunca bu kuruluşların asıl gayesi, yetim ve kimsesiz çocuklara sahip çıkmak, onlara sahip olamadıkları imkânları sunmak olmuştur.

Günümüzde yetim ve kimsesizler için hem devlet eliyle hem de özel kuruluşlar aracılığı ile faaliyetler yürütülmektedir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı,¹¹³ çatı kuruluş olarak bünyesinde barındırdığı alt kuruluşlar ile yetim ve kimsesizler için çalışmalar yapmaktadır.

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, ülke genelinde birçok farklı alanda hizmet sunmakta olup çatısı altında çok sayıda müdürlük barındırmaktadır. Yetim, öksüz, kimsesiz ve dezavantajlı çocuklara hizmet vermek amacıyla kurulan Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü de bunlardan bir tanesidir. Ayrıca Bakanlık bünyesinde dezavantajlı çocuklara yönelik çeşitli projeler yürütülmektedir. Devlet kurumlarının yanı sıra birçok özel kurum ve kuruluş yetim ve öksüzlerin daha iyi imkânlarda hayatlarını sürdürebilmeleri için faaliyetlerine devam etmektedirler.¹¹⁴ Nitekim Allah ve Resûlünün bu yöndeki emir, tavsiye ve müjdeleri, Müslüman toplumları yetimlere sahip çıkma hususunda teşvik ve motive etmektedir.

¹¹³ Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, *2021 Yılı Faaliyet Raporu*, Ankara, Şubat 2022, s. 17, 18.

¹¹⁴ Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, *2021 Yılı Faaliyet Raporu*, s. 17, 18.

Sonuç olarak kısaca değinmek gerekirse yetim kavramı sözlükte, yalnız ve tek olmayı ifade ederken terim olarak, küçük yaşlarda babasız kalan çocuk şeklinde ifade edilmiştir. Yetimler, tüm toplumların ortak sorunu olduğu için çalışmamızın bu bölümünde, İslam öncesi dönemde ve farklı dinlerde yetimlerin durumundan bahsedilmiştir. Ayrıca Kur'an'da yetim kavramı üzerinde durularak, İslam'ın yetimlere verdiği değer açıklanmıştır. En nihayetinde, yaşadığımız Türk-İslam coğrafyasında yetimler için yapılan çalışmalar aktarılmış, toplumumuzda yetimlerin konumuna değinilmiştir. Açıklamaya çalıştığımız bütün bu hususlar bir sonraki bölümün daha anlaşılır olması açısından önem arz etmektedir.

2. BÖLÜM

HZ. PEYGAMBER'İN YETİMLERLE İLİŞKİLERİ

2.1. Bir Yetim Olarak Hz. Peygamber

Kur'ân'da yetimin muhafaza edilmesine ve haklarının korunmasına dair çok sayıda âyet-i kerîme yer almaktadır. Allah (c.c.), yetimlere karşı kötü muamelede bulunmayı yasaklamıştır.¹¹⁵ Gözlerini hayata bir yetim olarak açan Hz. Peygamber ise: *“Yetime karşı şefkatli bir baba gibi ol!”* sözleriyle tavsiyede bulunmuştur.¹¹⁶ Yetimliği ve öksüzlüğü bizzat yaşamış biri olarak Hz. Peygamber, yetimlerin korunmasını ve gözetilmesini istemiş, bu konuda bir hadisinde şöyle buyurmuştur: *“Müslümanlar içinde en hayırlı ev; içinde yetime iyi davranılan evdir. Müslümanlar içinde en kötü ev de yetime kötü davranılan evdir.”*¹¹⁷

İçerisinde yetimlere bakılan ve onlara iyi muamelede bulunulan evlerin Müslümanlar için en hayırlı ev olduğunu söyleyen Allah Resûlü, yetime kötü davranılan evlerde hayır ve bereketin olmayacağını vurgulamıştır.¹¹⁸ Daha doğmadan babasını ve küçük yaşlarda annesini kaybeden rahmet Peygamberi, Allah'ın topluma emaneti olan yetimlere karşı gerekli içtimâî vazîfenin yapılmasını ısrarla tavsiye etmektedir. Bir adam kalbim katı diyerek serzenişte bulunmuştu ve Allah Resûlü o adama: *“Kalbinin yumuşamasını istiyorsan fakiri doyur ve yetimin başını okşa!”* diyerek tavsiyede bulundu.¹¹⁹ Yüce bir gönle sahip olan Hz. Muhammed (s.a.v.), yetimlerle bizzat meşgul olmuş ve ümmetine de bu konuda tavsiyelerde bulunmuştur.

Âmine, Allah Resûlü altı yaşına geldiğinde onu ve câriyesi Ümmü Eymen'i de yanına alarak hem akrabalarını görmek hem de kocasının mezarını ziyaret etmek için Yesrib'e gitti. Âmine burada bir ay kadar

¹¹⁵ Duhâ, 93/9.

¹¹⁶ Ebû Bekir el-Heysemî, *Mecmeu'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*, Beyrût: Dâru'l-kitab, 1967, c. 8, s. 163.

¹¹⁷ İbn-i Mâce, Edeb: 6.

¹¹⁸ Tirmizî, Birr: 14/1917.

¹¹⁹ Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybani, *el-Müsned*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981, c. 2, s. 263, 387.

kaldıktan sonra geri dönme kararı aldı. Ancak dönüş yolunda rahatsızlandı ve Ebvâ denilen yerde vefat etti.¹²⁰ Doğuştan yetim olan Hz. Muhammed, altı yaşındayken annesini de kaybetmiş ve böylece yetim ve öksüz kalmıştır.¹²¹

Annesi Âmine'nin vefat etmesiyle Hz. Peygamber'e önce dedesi onun vefatından sonra da amcası sahip çıkmıştır. Henüz altı yaşındayken dünyada bir başına kalan Hz. Peygamber'e, anne ve babasının yokluğunu hissettirmemeye çalışan akrabaları onu kendi çocuklarından ayrı görmemiş, hatta onu yalnız hissettirmemek adına ona daha fazla ilgi göstermişlerdir. Dedesi Abdülmuttalib, torununu bir an bile yanından ayırmamış vefat edinceye kadar onu koruyup kollamıştır.¹²²

Dedesi vefat ettikten sonra amcası Ebû Tâlib'in yanında kalan Hz. Muhammed, burada da en iyi biçimde ağırlanmıştır. Ebû Tâlib'in eşi Fâtıma bint Esed, Hz. Peygamberle yakından ilgilenmiş ona çok fazla ilgi ve alaka göstermiştir. Hz. Muhammed, yengesini çok sever ona ayrı bir teveccüh gösterirdi. Fâtıma bint Esed öldüğü zaman Hz. Peygamber çok üzölmüş ve ondan övgüyle bahsetmiştir.¹²³

O dönemde aileler genelde kalabalık nüfuslu oluyorlardı. Ebû Tâlib'in de çocukları fazla olduğundan ev ahalisi epey kalabalıktı.¹²⁴ Buna rağmen Peygamberimizi kendi çocuklarından ayrı tutmamış onunla özel olarak ilgilenmiştir. Yeğenini çok seven ve ona çok daha fazla ilgi gösteren amcası, Hz. Muhammed'e yetim olduğunu hissettirmemek için elinden geleni yapmıştır. Ebû Tâlib, çıktığı ticaret yolculuklarına yeğeni Hz. Muhammed'i de götürmüş ve bu sayede farklı şehirler görerek ticaret yapmayı öğretmiştir. Ebû Tâlib, Hz. Peygamber'i sadece çocukluğunda değil, büyüdüğü zaman

¹²⁰ Mustafa Fayda, "Muhammed (s.a.v.) Hayatı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2005, c. 30, s. 479.

¹²¹ İbn Hişâm, Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, trc. Hasan Ege, İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006, c. 1, s. 177; İbn Sa'd, Muhammed ez-Zührî, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, thk. Dr. Ali Muhammed Ömer, Kahire: Mektebetü'l-Hânci, 2001, c. 1, s. 116.

¹²² Şaka, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Yetimlerle İlişkisi, s. 44.

¹²³ Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşraf*, thk. Süheyl Zekkar-Riyad Zirikli, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996, c. 1, s. 85; Fahreddin Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb* (et-Tefsîru'l-Kebîr), Beyrut: Dâru İhyâ't-Türâsi'l-Arabî, 1991, s. 440; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, s. 54.

¹²⁴ İbn Hişâm, *es-Sîre*, c. 1, s. 176; Hasan İbrâhim Hasan, *Siyasi, Dini, Kültürel, Sosyal, İslâm Tarihi*, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2011, c. 1, s. 356.

da koruyup kollamaya devam etmiştir. İslâm dini inmeye başladığında Mekkeli müşriklerin zulmüne karşı yeğenin yanında olarak onu himaye etmeye devam edeceğini söylemiştir. Ebû Tâlib vefat edinceye kadar Hz. Muhammed'i himayesi altında tutmuştur.

Hz. Muhammed'i (s.a.v.) koruyup kollayan ve ona şefkat gösteren yalnızca akrabaları olmamıştır. Kur'ân'da yüce Allah; "*Seni yetim bulup da barındırmadı mı?*" ¹²⁵ âyeti kerimesiyle Hz. Peygamber'in asıl koruyucusunun kendisi olduğunu hatırlatmıştır. Hz. Peygamber'in yetim bir çocuk olarak büyümesi, o kutlu elçinin bu vesileyle güzel bir şekilde terbiye edilmesini sağlamıştır.¹²⁶

Hz. Muhammed (s.a.v.), gözlerini bu dünyada yetim olarak açmıştır. Bu sebeptendir ki o, yetimlerin duygularını herkesten çok daha iyi bilmektedir. Bu olaya başka bir açıdan bakıldığında Hz. Peygamber'in, tüm insanlığın ve yetimlerin hallerini, duygularını, yaşantılarını sorunlarını daha iyi anlayabilmesi ve onlarla empâti kurabilmesi için Allah (c.c.) tarafından yetim olarak dünyaya gönderilmiş olması muhtemeldir.¹²⁷

Vehbe Zuhaylî, *Tefsirü'l Münir* adlı eserinde bu durumun hikmetini açıklarken, yetimlerin durumunu anlaması, onları güzel bir şekilde yetiştirmesi ve Allah'ın kendisini terbiye ettiği gibi Hz. Peygamberin de yetimleri terbiye etmesi gerektiğine değinmiştir.¹²⁸

Allah (c.c.), birtakım büyük hikmetlere binaen Peygamberini yetim olarak yetiştirmeyi uygun görmüştür. Belki de daha küçük yaşlardan itibaren her türlü zorluğu yaşaması ve birçok acıya katlanması onun karakterinin oluşmasında ve olgunlaşmasında en önemli etken olmuştur. Bu sayede Nübüvvet geldiğinde ve insanları hak dinine davet ettiğinde insanlar onu kendilerine yakın biri olarak görmüş ve davetine icabet etmişlerdir.¹²⁹

¹²⁵ Duhâ, 93/6.

¹²⁶ İbrâhim Sarıçam, *Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Evrensel Mesajı*, Ankara: DİB Yayınları, 2016, s. 74.

¹²⁷ Sarıçam, *Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Evrensel Mesajı*, s. 74.

¹²⁸ Vehbe ez-Zuhaylî, *Tefsirü'l-Münir*, çev. Hamdi Arslan vd., İstanbul: Risale Yayınları, 2005, c. 7, s. 421.

¹²⁹ Ramazan el-Bûtî, *Fıkhu's-Siyre*, çev. A. Nar - O. Aktepe, İstanbul: Gonca Kitapevi, 1987, s. 93.

Allah (c.c.), Hz. Peygamber'in yetim biri olarak büyümesini sağlayarak, baba otoritesinden ve babasının yönlendirmesinden uzak kalarak sorumluluk bilinci almasını, maldan ve mal sevdasından uzak kalarak yalnızca ilâhî yardımı murâd etmesini, makama ve şöhrete meyletmemesini, liderlik arzusundan etkilenmemesini mümkün kılmış ve nübüvvetin kutsiyetini halkın nazarında yüceltmıştır.¹³⁰

Hz. Peygamber'in yetim kalmasının hikmeti ile ilgili Fahreddin Râzî şunları ifade etmiştir:

1- Allah (c.c.), Hz. Peygamber'i yetimlerin yaşamış oldukları sorunları anlaması ve onlarla empati yapması için yetim bıraktı.

2- Son Peygamber Hz. Muhamed'in bir yetim olduğunu düşünerek yetimlerin kendilerini yalnız hissetmemesi.

3- Peygamberin yalnızca yüce Allah'a güvenmesi ve yalnız ona dayanması için ilâhî hikmete binaen yetim bırakmıştır.

4- Yetimliğin bir kusur ve eksiklik olmadığını müşriklere ve tüm cihana göstermek için.

5- Peygamber yetim olarak büyümesine rağmen Allah, onu yalnız bırakmayarak pek yüce makamlara getirdi ve Muhammed isminin kıyamete kadar kendi ismiyle birlikte zikredilmesini emretti.¹³¹

Hz. Peygamber, terbiyesini bizzat Allah Teâlâ'dan almış ve en güzel ahlâk üzere yetişmiştir. Nitekim bir hadîste Hz. Peygamber; "*Beni Rabbim terbiye etti ve en güzel şekilde terbiye etti*"¹³² buyurmaktadır. Resûlullah her anlamda en güzel örnek (üsve-i hasene) olmuştur. Hz. Peygamber'in yaşamış olduğu bütün bu zorluklar onu olgunlaştırmış ve yetimlere karşı yaklaşımı her zaman hakkaniyetle olmuştur.

¹³⁰ Bûtî, *Fıkhu's-Siyre*, s. 93.

¹³¹ Fahreddin Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c. 31, s. 201.

¹³² Süyûtî, Abdurrahmân b. Ebû Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, *el-Câmiu's-Sagîr*, (thk: Abbas Ahmed Sakr, Ahmed Abdücevâd), Mekke: Mektebetü't-ticariyye, 1994, c. 1, s. 12.

2.2. Hz. Peygamber'in Yetimlerle İlgili Uygulamaları ve Tavsiyeleri

2.2.1. Yetimlere Karşı Şefkatli ve Merhametli Oluşu

Hz. Muhammed (s.a.v.), şefkat ve merhamet konusunda tüm insanlığa en iyi örnek olmuş, bu özelliklerinden dolayı rahmet Peygamberi diye isimlendirilmiştir. Kutsal kitabımız Kur'ân'da: *"Biz seni ancak âlemlere rahmet olarak gönderdik"* ¹³³ buyurarak onun bu yönünü açıkça vurgulamıştır. Nitekim İslâm'ın ilk yıllarında insanlara karşı şefkatli ve merhametli oluşuyla gönüllerde taht kurmuş ve bu vesileyle İslâm'ın yayılması hızlanmıştır. Bazı insanların kendisine karşı kaba davranmalarına karşın Hz. Muhammed, onlara hoşgörü ve sabır göstermiş, sorunları çözmek için sevgiyle yaklaşmıştır. Hz. Peygamber de kendisini; *"Ben lanetçi olarak gönderilmedim, ben rahmet peygamberi olarak gönderildim"* ¹³⁴ ifadeleri ile açıklamış, rahmet ve merhamet elçisi olduğunu ifade etmiştir.

Yetimi koruyup gözetmek, onlara sahip çıkmak, yetimleri sevindirmek, yetime şefkat ve merhamet göstermek de Hz. Peygamber için oldukça önemliydi. Hz. Muhammed (s.a.v.), hadislerinde yetimlere ayrıca yer vermiş ve hayatta olduğu sürece onlara şefkat ve merhamet göstererek sahip çıkmıştır. Bir hadisinde Allah Resûlü; *"Beni hakla gönderen Allah'a yemin olsun ki, yetime merhamet edene, ona yumuşak konuşana, onun yetim olmasına ve zayıflığına acıyana ve Allah'ın kendisine bahşettiği imkânlarla şımarıp komşusuna üstten bakmayana, Allah kıyamet gününde azap etmez"* ¹³⁵ buyurarak günahların cezalarından kurtulmak için yetime merhametle muamele edilmesi gerektiğini bildirmiştir.

Bir çocuk sevgi, rahmet, şefkat ve merhamet duygularını ilk olarak anne ve babasından öğrenir. Ancak yetim çocuklar bu imkâna sahip olmadıkları için Hz. Muhammed onlara ayrı bir ihtimam göstermiş ve ashabına da bu yönde tavsiyelerde bulunmuştur. Nitekim Hz. Peygamber kendisi de bir yetim olduğu için yetimlerin durumunu en iyi anlayanlardan biri olmuştur. Allah Resûlü, şefkatin ve merhametin ne olduğunu kendisine sahip çıkan

¹³³ Enbiyâ, 21/107.

¹³⁴ Müslim, Birr: 87.

¹³⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. 5, s. 263, 387.

büyüklerinden öğrenmiştir. Dolayısıyla yetimleri kendi çocukları gibi görmüş, çocukluğunda hissettiği duyguları yetimlere hissettirmemek için onlarla özel olarak ilgilenmiştir.

Hiz. Muhammed (s.a.v.), yetimlerin kalbini kazanmak için onların başını okşar, yakınında bulunanlara da böyle yapmalarını tavsiye ederdi.¹³⁶ Böylece sadece yetimlerin başını okşamanın dahi ne derece büyük bir mükâfatı olduğunu müjdelemiştir. Bir yetimin başını okşamak, yapılabilecek en küçük yardım olarak düşünülse de sevgiyi sembolize ettiği için kalpleri birbirine bağlamak ve gönül köprüsü kurabilmek için oldukça büyük bir adımdır.

Ca'fer b. Ebû Tâlip, Mu'te Savaş'ında şehit olmuş ve sekiz yaşındaki oğlu Abdullah yetim kalmıştı. Hiz. Peygamber, Ca'fer'in evine giderek, onun çocuklarını bağrına basmış ve saçlarını okşamıştır.¹³⁷ Abdullah, Habeşistan'da dünyaya gelen ilk Müslüman çocuğudur. Medine'ye döndüklerinde 7 yaşında olan Abdullah b. Ca'fer, daha çocuk yaşlarda Hiz. Peygamber'e biat edenlerden birisidir.¹³⁸

Abdullah b. Ca'fer, Hiz. Muhammed ile olan bir hatırasını şöyle anlatmıştır: "Küçük birer çocuktuk, ben ve amcam Abbas'ın oğulları Ubeydullah ile Kusem bir gün yolda oynuyorduk. Allah Resûlü (s.a.v.) bineğin üzerinde geldi ve beni işaret ederek: 'Şunu kaldırıp benim yanıma bindirin!' dedi ve beni önüne oturttu. Sonra amcamın oğlu Kusem'i gösterdi ve: 'Şunu da bindirin!' dedi. Onu da arka tarafına bindirdi. Allah Resûlü'nün amcası Abbas, Ubeydullah'ı Kusem'den daha çok severdi. Buna rağmen Resûlullah (s.a.v.) ondan çekinmedi ve Kusem'i bindirdi. Daha sonra üç kez başımı okşadı ve her defasında: '*Allah'ım! Ca'fer'in evlatlarına ve ev halkına sahip çık*' diye dua etti."¹³⁹

¹³⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. 5, s. 250.

¹³⁷ İbn Hacer el-Askalânî, Şeyhü'l-İslâm el-Hâfız Ebû'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali, *el-İsâbe*, Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-ilmîyye, 1995, c. 1, s. 592,594.

¹³⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe*, c. 5, s. 37.

¹³⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. 1, s. 555; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî, Kitabu'l- Meğazî, thk. Marsden Jones, Beyrut: Darü'l-E'lam, 1989, c. 2, s. 762; Taberî, Câmi'u'l-beyân, c. 3, s. 41; İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed eş-Şeybanî el-Cezerî, el-Kâmil fi't-Târih, nşr. Carolus Johannes Tomberg, Beyrut 1979, c. 2, s. 237.

Allah Resûlü'nün eşi Hz. Âişe, yetim kızlara iyilik yapma ve onlara sahip çıkma hususunda şunları aktardı: Bana yanında iki kızı bulunan bir kadın geldi. Dilenerek bir şeyler istedi. Yanımda yalnızca tek bir hurma vardı. Ben yanımdaki bu hurmayı ona verdim. O da bu hurmayı iki kızı için paylaştırdı. Sonra gitti. Ardından Hz. Peygamber eve geldi. Ben bu durumu ona aktardım. Resûlullah (s.a.v.) ise: *“Kim, bu şekilde kızlarının ihtiyacını giderir ve onlara ihsanda bulunursa, bu kızlar onlar için ateşe karşı perde olurlar”*¹⁴⁰ buyurdu.

Hiz. Peygamber, ümmetine karşı yetimlere merhamet etmeleri konusunda çokça çağrıda bulunmuş, hiçbir yetimin mağdur olmaması için çaba sarfetmiştir. Yetimlere yardımda bulunanlara ve onlara merhamet edenlere büyük mükâfatlar verileceğini vaat edilmiştir. Bu tutumu, onun bu konuda ne derece hassas olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

İslâm dininde ahlâkın temeli merhamet üzerine inşa edilmiştir. Hiz. Peygamber bir hadisinde; *“Merhamet etmeyene merhamet edilmez”*¹⁴¹ sözleriyle bu konunun ehemmiyetine dikkat çekmiştir. Resûlullah'ı, Allah (c.c.), yeryüzündeki tüm kullarına rahmet ve merhamet elçisi olarak göndermiştir. Bu itibarla o, yetimlerin, kimsesizlerin, kölelerin ve miskinlerin hâmisî olmuş, onları şefkat ve merhametle kucaklamıştır.

2.2.2. Yetimlerin Mallarını Koruyup Gözetmesi

Hiz. Peygamber (s.a.v.), yetimlerin mallarını korumaya büyük özen göstermiş, Müslümanlara da yetim mallarının velayetini onlar büyüyünceye kadar üzerlerine almalarını söylemiştir. Ancak bunu kendinden emin olanlara ve yetimin malına hakkıyla sahip çıkacak olanlara tavsiye etmiştir. Ehil olmayan ve yetim malına göz kulak olamayacak olanlara bu görevden uzak durmalarını söylemiştir.¹⁴² Yetimleri himayesi altına alacak kimselerin iradesinin güçlü olması, yetimin hakkının korunması açısından önem arz etmektedir. Ebû Zer'in iyi biri olmasına rağmen idarecilik kabiliyetinin

¹⁴⁰ Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, 36.

¹⁴¹ Buhârî, *Tevhid*: 2.

¹⁴² Nesâî, *Vesâyâ*: 10; Müslim, *İmare*: 4; Ebû Dâvûd, *Vesâyâ*: 4.

zayıf olduğunu gören Hz. Peygamber, ondan yetim malına vasîlik yapmamasını istemiştir.¹⁴³

Hz. Peygamber, yetimlerin sosyal durumunu iyi bir düzeye getirmek için çaba sarfetmiş, bu hususta fazlasıyla titiz davranmıştır. Hem Peygamber olmadan önce hem de Peygamberlik dönemlerinde yetimlerle ve onların haklarıyla yakından ilgilenmiştir. Habeşistan’a ilk giden Muhacirlerden olan Ca’fer b. Ebû Tâlib, Habeş kralı Necâşî’nin karşısında Resûlullah’ın Müslümanları yetim malı yemekten men ettiğini ifade etmiştir.¹⁴⁴

Resûlullah’a bir adam büyük günahları sorduğunda Hz. Peygamber (s.a.v.), bunların dokuz tane olduğunu ve bunlardan birinin de yetim malı yemek olduğunu söylemiştir.¹⁴⁵ Hz. Peygamber’in bu sözlerinden yetim malı yemenin kebâirden olduğu anlaşılmaktadır. Resûlullah’ın bu ifadeleri yetim malına göstermiş olduğu ehemmiyeti ortaya koymaktadır. Nitekim yetim çocuklar Allah’ın (c.c.) bizlere emanetidir. Bu itibarla yetimin malına göz koymak, Allah’ın emanetine ihanet etmek demektir.

İslâm âleminde yetim malına büyük önem verilmiş, bu konuda dinimizin de emrettiği gibi her zaman hassas davranılmıştır. Tüm Müslüman ülkelerinde olduğu gibi ülkemizde de yetime ve yetim malına karşı büyük bir ehemmiyet gösterilmiş, Kur’ân ve Peygamberin öğretileri dikkate alınmıştır. Kamu mallarının haksız tüketiminde ve israftan kaçınılmasında, yetim malı unsurunun caydırıcı bir özelliğinin bulunması, bu durumun bir göstergesidir. Nitekim halk arasında kullanılan “*Devlet malı yeme! Onda tüyü bitmemiş yetimin hakkı vardır*” sözü buna en güzel örneklerden biri olarak gösterilebilir.¹⁴⁶

Hz. Ömer (r.a.) de yetim malı hususunda fazlasıyla hassas davranmış ve bu konuda şu ifadeleri kullanmıştır. “*Allah’ın malı benim için yetimlerin malı gibidir. Biliniz ki, kendimi Allah’ın malları üzerine yetimlerin velisi*

¹⁴³ Nesâî, Vesâyâ: 10; Müslim, İmare: 4; Ebû Dâvûd, Vesâyâ: 4.

¹⁴⁴ İbn Hişâm, *es-Sîre*, c. 1, s. 336.

¹⁴⁵ Ebû Dâvûd, Vesâyâ: 10.

¹⁴⁶ Eski, *Hak ve Sorumlulukları Bakımından İslam Hukukunda Yetimler*, s. 58.

gibi görüyorum...”¹⁴⁷ Hz. Ömer’in yetimlerin mallarına karşı olan bu hassasiyeti İslâm âleminde önemini her daim muhafaza etmiştir. Dolayısıyla yetim malına gereken ihtimamı göstermek, sağlam bir imanın göstergesidir.¹⁴⁸

Resûlullah (s.a.v.), Medine’ye hicret ettiğinde devesi boş bir arazide çökmüştür. Resûlullah devesinin çöktüğü o bölgeye bir mescit inşa edilmesini istemiş ve bu arsanın sahibini sormuştur. Orada bulunan Muâz b. Afra, bu arsanın Amr’ın oğulları olan Sehl ve Süheyl’e ait olduğunu ve ikisinin kendisinin yanında kalan iki yetim olduğunu ifade etmiştir.¹⁴⁹ Muâz b. Afra bu yetimleri arsayı mescit yapımı için vermeleri konusunda ikna edeceğini söylemiştir.¹⁵⁰ Fakat Hz. Peygamber bu arsanın yetimlere ait olduğunu öğrenince bağış kabul etmemiş ve arsayı ederi karşılığında satın almıştır. Hz. Muhammed’in bu uygulaması her ne için olursa olsun yetimlerin mallarının korunması gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.

2.2.3. Yetimlere Yardım ve Bağışta Bulunması

Hz. Peygamber (s.a.v.), yakınında bulunan sahâbîlere ve onların geride bıraktığı yetimlerine her zaman sahip çıkmıştır. Enes b. Fedâle, Uhud Savaşı’nda şehit düşmüş ve onun oğlu Muhammed yetim kalmıştı. Hz. Peygamber, satılmaması, zimmete geçirilmemesi ve hibe edilmemesi koşuluyla ona bir hurmalık bağışladığını söylemiş ve o yetimin tasarrufuna tahsis etmiştir.¹⁵¹

Ashâb-ı kiramdan olan Enes b. Fedâle, Hz. Peygamber’in ona verdiği vazifeleri de imtina ile yerine getirmiştir. Nitekim Mekkelilerin savaş için yola çıktıkları haberi gelince Hz. Peygamber, Enes b. Fedâle ve kardeşini düşman hakkında bilgi toplamaları için göndermiştir. İki kardeş müşrikleri

¹⁴⁷ Muhammed Yusuf Kandehevî, *Hayâtu’s- Sahâbe*, çev. Ahmed Meylani, İstanbul: Divan Yayınları, 1980, c. 4, s. 251.

¹⁴⁸ Şaka, *Hz. Muhammed (s.a.v.)’in Yetimlerle İlişkisi*, s. 68.

¹⁴⁹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, c. 1, s. 120-121.

¹⁵⁰ Buhârî, *Menâkıbu’l-Ensâr*: 45.

¹⁵¹ İbn Hacer, *el-İsabe*, c. 1, s. 70-71.

Akîk vadisinde görünce hemen gelip Resûlullah’a (s.a.v.) haber vermişlerdi.¹⁵²

Hiz. Peygamber, her fırsatta bizzat yetimlere maddi ve mânevî yardımda bulunmuş, ashabına da birçok hadisinde böyle davranmayı tavsiye etmiştir. Resûlullah (s.a.v.), bir kısım yetimleri evinde ağırlayarak sofrasına ortak etmiş, evinde misafir edemediklerine de çeşitli yollarla yardımda bulunmuştur. Ayrıca yetimleri misafir etmenin önemine dikkat çekerek, bir yetimi evine alan ve onu yedirip içiren kimselerin, büyük günah işlememeleri halinde cennte gideceklerini müjdelemiştir.¹⁵³

Kur’ân-ı Kerim, yetimlere sahip çıkılmasını, onların sahipsiz bırakılmamasını, yetimlerin eğitimi ve geleceği için çaba sarf edilmesi gerektiğini, onlara kol kanat gerilmesini emretmiş, bu konuda teşviklerde bulunmuştur.¹⁵⁴ Hiz. Peygamber, yaşadığı süre boyunca bütün ilâhî emir, yasakları harfiyen yerine getirmiş ve biz Müslümanlara her alanda en güzel örnek olmuştur.

İslâm dininde yetimler için fey’ ve ganimet mallarından da pay ayrılmaktadır. Bilindiği üzere ganimet, savaş neticesinde düşmanlardan elde edilen mallara denirken, savaş olmadan elde edilen gelire ise fey’ denir. Âyetlerde ganimet mallarının beşte birinin tahsis edildiği kişiler arasında yetimler de gösterilmektedir.¹⁵⁵ Fey’ ise Hiz. Peygamber’e (s.a.v.), onun akrabalarına, yetimlere, yolda kalmışlara ve yoksullara aittir.¹⁵⁶

Bedir gazvesinden sonra Resûlullah (s.a.v.), çok zor durumda olan ve ganimetten pay isteyen kızı Hiz. Fâtıma’nın bu talebini “*Bedir yetimleri sizi geçti*”¹⁵⁷ diyerek geri çevirmiştir. Konu ile ilgili hüküm bildiren âyette hissedarlardan biri olarak Hiz. Peygamber ve onun yakınları sayılsa da o, yetimler çok daha zor durumda olduğu için yetimleri kendi kızına tercih etmiştir.

¹⁵² Ali Osman Ateş, “Enes b. Fedâle”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1995, c. 11, s. 234; Buhârî, *Tarihu’l- Kebir*, Beyrut: Darü’l-Fikr, 1986, c. 1, s. 6.

¹⁵³ Tirmizî, *Birr*: 51.

¹⁵⁴ Bakara, 2/220.

¹⁵⁵ Enfâl, 8/41.

¹⁵⁶ Haşr, 59/7.

¹⁵⁷ Ebû Dâvûd, el-Harâc ve’l-İmare ve’l-Fey’: 20.

Kur’ân-ı Kerim, “*Hayır; aksine, siz yetime ikram etmiyorsunuz.*”¹⁵⁸ âyetiyle yetime ikram etmeyi emretmiş ve bu konuda ikramdan kaçınanları eleştirmiştir. Burada geçen “*ikram*” kavramını yalnızca yemek manasında değil de bir yetimin bütün ihtiyaçları olarak düşünmek daha doğru olacaktır. Nitekim bir yetimin karnını bir öğün doyurmakla onun geri kalan hayatındaki sorunları çözmüş sayılmayız. Bir yetimin maddi ve mânevî tüm ihtiyaçlarını gidermek bir anlamda ikramda bulunmak olarak değerlendirilebilir. Ayrıca hastalandığında yanında olmak, ilaçlarını temin etmek, onlara yol yordam göstermek, karşılaştığı bir müşkülü çözmek, eğitimine destek vermek ve her türlü ihtiyaç duyduğu anda yanında olmak Kur’ân-ı Kerim’in bizlerden istediği hasletlerdir.

Yetimlere karşı tutumun en güzel örneklerini gösteren Hz. Peygamber’in (s.a.v.), Enes b. Mâlik’e (r.a.) olan davranışlarına baktığımızda onun yüce gönüllülüğünü açıkça görmekteyiz. Yetim bir çocuk olan Enes’i himayesine alan Peygamberimiz, Enes’in barınması, giyinmesi, yemesi ve eğitimi ile ilgilenmiştir. Enes b. Mâlik, Hz. Peygamber’e on yıl boyunca hizmette bulunduğunu ve bu süre zarfında Hz. Peygamberin kendisine bir defa bile kızmadığını, daima şefkatle ve merhametle muamele ettiğini, hanımlarının dahi kızmasına müsaade etmediğini ifade etmiştir.¹⁵⁹ Yetimlere şefkat açısından evlerin en hayırlısı muhakkak Hz. Peygamber’in evidir. O hayatta olduğu sürece yetimlere sahip çıktığı gibi vefatından sonra da hanımları tarafından yetimlere kol kanat gerilmeye ve evinde ikramda bulunulmaya devam edilmiştir.

2.2.4. Yetim Çocuklara Sahip Çıkması

Hız. Muhammed (s.a.v.), yanında barındırdığı yetimlerle bir bir ilgilenmiş, masraflarını kendi cebinden karşılamıştır. Sadece evinde bulunan yetimlerle değil, diğer tüm yetim çocuklarla yakından ilgilenmiş, her türlü desteği göstermiştir. Fakir olan ve evlenme çağına gelmiş yetim kızların bazılarının çeyiz masraflarını bizzat kendisi karşılamış, ümmetine de bu

¹⁵⁸ Fecr, 89/17.

¹⁵⁹ Buhârî, Vesâyâ: 25, Edeb: 39, Savm: 53, Menâkıb: 23; Ebû Dâvûd, Edeb: 1; Müslim, Fedâil: 54; Tirmizî, Birr: 69.

yönde tavsiyelerde bulunarak örnek olmuştur. Bu hususta Câbir b. Abdullah şöyle rivâyet etmiştir; “Hz. Âişe’nin yanında (büyütüp) evlendirdiği yetim bir kızın çeyiz masrafını, Resûlullah (s.a.v.) kendi bütçesinden ödemiştir.”¹⁶⁰ Evlilik çağına gelmiş yetim kızları boynu bükük ve sahipsiz bırakmayan Allah Resûlü, onları kimseye ezdirmemiştir.

Hiz. Peygamber (s.a.v.), yetimlere sadece maddi yardımda bulunmakla kalmamış, onların her türlü sorunlarıyla da yakından ilgilenmiştir. Evlenme çağına gelip imkânı olmayan yetimlere düğün yardımında bulunmuş, barınma konusunda sıkıntı çekenlere evini açmış, mânevî olarak onların ihtiyaç duyduğu sevgi ve değeri elinden geldiğince vermeye çalışmıştır.

Hiz. Peygamber’in (s.a.v.) himayesi altına aldığı ve sahip çıktığı başka bir yetim ise Abdullah el-Müzenî’dir. Asıl adı Abdüluzzâ olan sahâbinin adını Allah Resûlü, Abdullah olarak değiştirmiştir.¹⁶¹ Babası vefat ettikten sonra amcasının yanında kalan Abdullah, İslâm’ı kabul ettiğini söyleyince amcası onun her şeyini alarak kıyafet dahi vermeden evinden kovmuştur.¹⁶²

Amcasının tehditlerine aldırmayan Abdullah el-Müzenî, üzerinde bir şey olmadan annesinin evine gitmiş ve orada bulduğu bir çuvalı keserek kendisine elbise yapmıştır. Bu şekilde Medine’nin yolunu tutan Abdullah’ı üzerinde çuvala gören, Hiz. Peygamber ona kim olduğunu sormuş ve “Bundan sonra sen iki çuvalı Abdullah Zü’l-Bicâdeynsin” diyerek hem şakalaşmış hem de onunla ilgileneceğini bildirmiştir.¹⁶³

Bu olaydan sonra Abdullah el-Müzenî ‘iki çuvalı’ anlamındaki ‘Zü’l-Bicâdeyn’ ismiyle tanınmış ve hayatını Hiz. Peygamber’in yanında sürdürmüştür.¹⁶⁴ Her durumda yetimlerin hâmisî olan Resûlullah (s.a.v.), diğer bütün yetimler gibi Abdullah’a karşı da büyük bir sevgi ve ilgi göstermiştir. Yanında bulundurduğu süre içerisinde ona Kur’ân okumayı da öğretmiştir.¹⁶⁵

¹⁶⁰ Ebû Hanife, Numan b. Sâbit, *el-Müsneid*, thk. Ebû Muhammed el-Esyutî, Beyrut: Darü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2008, s. 57.

¹⁶¹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, c. 5, s. 139.

¹⁶² Vâkidî, *Meğâzî*, c. 3, s. 1013.

¹⁶³ İbnü’l Esîr, *Üsdü’l-Ğabe fî Ma’rifeti’s-Sahâbe*, Beyrut: Darü’l-Fikr, 1989, c. 3, s. 228.

¹⁶⁴ İbn Hacer, *el-İsâbe*; c. 4, s. 98-99; İbn İshâk, *es-Sîre*, c. 5, s. 273-274.

¹⁶⁵ İbn İshâk, *es-Sîre*, c. 5, s. 274; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, c. 5, s. 139.

O dönemlerde Hz. Muhammed'in yakından ilgilendiği bir diğer yetim ise Zeyd b. Sâbit idi. Zeyd henüz altı yaşındayken, babası Buâs Savaşı'nda hayatını kaybetmişti.¹⁶⁶ Hz. Peygamber'in yakından ilgilendiği Zeyd b. Sâbit, onun terbiyesinde büyümüş ve vahiy kâtibi olarak hizmet etmiştir. Zeyd, Hz. Peygamber Medine'ye geldikten sonra Kur'ân'ı ezberlemiş ve hâfız olmuştur. Ayrıca zeki bir çocuk olan Zeyd, Peygamberin tavsiyesiyle İbranice ve Süryaniceyi öğrenmiş ve diplomatik konularda tercümanlık yapmıştır.¹⁶⁷

Hz. Peygamber, yetimlere sosyal ve ekonomik yönden de destek olmuştur. Onları toplum içerisinde himaye etmiş, bireysel olarak da desteğini göstermiştir. Peygamberimiz hem devlet adamı hem de bir insan olarak yetimlere her konuda yardımcı olmuştur.

2.2.5. Yetimlere Sahip Çıkanlara Yönelik Müjdeleri

Hz. Muhammed (s.a.v.), birçok yetimi evinde barındırmış ve evleninceye kadar tüm ihtiyaçlarını karşılamıştır. Ümmetine çok düşkün olan Allah Resûlü ümmetinden de yetimlere sahip çıkılmasını istemiştir. Nitekim Hz. Peygamber bir yetimin sorumluluğunu üstlenen kişilerin cennette kendisiyle beraber olacağını ifade etmiştir.¹⁶⁸

Yetime nasıl muamele edilmesi gerektiğini bizzat Resûlullah (s.a.v.) evinde bulunan yetimlere uygulayarak göstermiştir. Yetime bakmayı veya yardımda bulunmayı yalnızca onun nafakasını temin etmekten ibaret sanmak doğru değildir. Yetimin barınması, eğitimi, yeme-içmesi, giyimi ve diğer tüm maddi ve mânevî ihtiyaçlarını karşılamak, onların sıkıntılarını gidermek, her durumda yetimlerin yanında olmak Hz. Peygamber'in istediği davranışlardır. Dini sorumluluğa erişmemiş ve dünya malına akıl erdirecek yaşta olamayan bu sahipsiz çocuklara, kol kanat gererek onlara sahip çıkanlara, Hz. Peygamber müjdelerde bulunmuş ve onları teşvik etmiştir.

¹⁶⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, c. 5, s. 307.

¹⁶⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, c. 5, s. 306-307.

¹⁶⁸ Buhârî, *Talâk*: 25.

Şefkat ve merhamet göstermek için yetime el uzatarak onları soframızda ağırlamak İslâm dininin bizlere yüklemiş olduğu bir kulluk görevdir.¹⁶⁹ Öte yandan Peygambere hayırlı bir ümmet ve Allah’a (c.c.) layık bir kul olmak yetimlere sahip çıkmayı gerektirmektedir. Yüce Allah, emirleriyle ve Hz. Peygamber uygulamalarıyla bizlere yetimlere nasıl muamele edeceğimiz konusunda yol göstermişlerdir. Hz. Peygamber (s.a.v.), ashâbına yetimleri yedirip içirmeyi kendilerine bir prensip haline getirmelerini tavsiye etmiştir.¹⁷⁰ Sahâbîler Hz. Peygamber’in uyarılarını dikkate alarak yetimleri evlerinde himaye etmişler ve yetime iyilik etme konusunda bizlere örnek olmuşlardır.

Resûlullah (s.a.v.), yetimleri koruyup gözetmeyi teşvik eden bir başka hadisinde ise; “*Yetim bulunan bir yemek sofrasına şeytan yaklaşmaz.*” buyurmuştur. Hz. Peygamber’in yetim bir kimsenin bulunduğu sofraya şeytanın yaklaşmayacağını ifade ettiği bu hadis yetimlerin sofralarımızda oturmasının önemini ifade etmektedir. Kendi ihtiyaçları olmasına rağmen sofralarında yetimlere de yer ayıranlar yüce Allah (c.c.) tarafından gerçek manada iyilikte bulunan kimseler olarak ifade edilmiştir.¹⁷¹ Abdullah b. Ömer bir yetim bulundurmadan sofraya oturmamıştır. Onun bu meseledeki hassasiyeti Müslümanlar için önemli bir örneklik teşkil etmektedir.¹⁷²

Hız. Muhammed (s.a.v.), sıklıkla yetimleri evde barındırmayı ve onlara iyi davranmayı teşvik etmiştir. Onlara karşı kötü muamelede bulunmayı yasaklamıştır. Müslümanların evleri arasında en hayırlı evin içerisinde yetim barındırılan ev olduğunu müjdelemiştir.¹⁷³

Yetim bir çocuğa yapılan iyilik ve güzelliğin mükâfatının büyük olduğu gibi ona yapılan kötülüğün de cezası büyüktür. Bir kimse eğer evinde yetim bulunduruyorsa ve ona kötü muamele ediyorsa o ev en kötü ev olarak nitelendirilmektedir. Dolayısıyla gerçek bir Müslüman, yetime iyi davranmalı, onun hakkını her zaman gözetmelidir. Hız. Peygamber’in (s.a.v.) bu hadislerini önemseyen sahâbîler hanelerinde baktıkları yetimlere

¹⁶⁹ Rukiye Aydoğdu, “Peygamber’in Yetimleri”, *Diyanet Aylık Dergi*, S. 280, 2014, s. 45.

¹⁷⁰ Tirmizî, *Birr ve Sıla*: 51.

¹⁷¹ Bakara, 2/177.

¹⁷² Buhârî, *Edebü’l-Müfred*, s. 60; M. Yaşar Kandemir, “Abdullah b. Ömer”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1988, c. 1, s. 128.

¹⁷³ İbn Mâce, *Edeb*: 6.

her zaman iyi muamele etmişler ve bunu kendilerine bir düstur edinmişlerdir. O dönemde yetimlerin en huzurlu oldukları ev şüphesiz Resûlullah'ın evi olmuştur. Nitekim Resûlullah, yetimleri yalnızca evinde barındırmakla yetinmemiş, onların her türlü maddi ve mânevî ihtiyaçlarını gidermiştir.¹⁷⁴

Hiz. Peygamber (s.a.v.), toplumun huzurunu bozacak davranışlarda bulunmamaları ve faydalı bir birey olmaları için yetim çocukların sevgi ve merhametle büyütölmesini istemiştir. Nitekim Allah Resûlü de Ebû Tâlib'in evinde bir yetim olarak büyümüş ve orada bulunduğu süre zarfında ona her türlü ilgi ve alaka gösterilmiştir. Dedesinin ve amcasının evinde kendisine anne baba eksikliği hissettirilmemiştir. Bundan dolayı Resûlullah, Allah'ın emanet olarak bıraktığı yetimlerin, diğler çocuklardan ayrı tutulmamasını tavsiye etmiş ve bu hususta çok sayıda müjde vermiştir.

Yetimlere iyi muamele hususunda birçok müjdesi bulunan Hiz. Peygamber (s.a.v.), yetim evlatlarını iyi yetiştirmek için evlenmeyen dul kadınların Allah katında büyük bir mükâfat göreceklarını ve kendisiyle birlikte cennete gireceklerini haber vermiştir.¹⁷⁵

Hiz. Peygamber'den (s.a.v.) sonra cennete ilk kimin gireceğı konusunda birçok hadis bulunmaktadır. Ancak burada bahsi geçen ve yetimlerini himaye etmek için evlenmeyen kadın, fedakârlığı itibarıyla Resûlullah'tan sonra cennete girecek kişi olarak zikredilmiştir. Nitekim bu kadınlar istek ve arzuları için yetimlerini arkasında bırakmamış, onlar için dünyanın pek çok nimetinden vazgeçmiştir. Dul kadının bu merhametinden ötürü Hiz. Peygamber bu müjdeyi vermiştir. Resûlullah yetimleri sevindirmenin, sıkıntılarını gidermenin ve onlara iyi muamelede bulunmanın büyük bir karşılığı olacağını daha birçok hadisinde zikretmiştir.¹⁷⁶

Hiz. Peygamber, hadislerinde yetim hakları üzerinde durmuş, onların maddi ve mânevî sorumluluklarını bizzat kendisi üstlenerek en iyi şekilde büyötmeye özen göstermiştir. Bu konuda hassasiyet gösterenlerin de

¹⁷⁴ Aydoğdu, "Peygamber'in Yetimleri", s. 44.

¹⁷⁵ Ahmed b. Ali b. El-Müsenna Ebû Ya'lâ El-Mevsîlî, *Müsnedu Ebi Ya'lâ*, thk. Hüseyin Selim Esed, Dimaşk: Darü'l-Me'mun li't-Tüvas, 1988, c. 12, s. 7.

¹⁷⁶ Buhârî, Zekât: 10; Edeb: 18; Müslim, Birr: 147; Tirmizî, Birr: 13.

kendisiyle birlikte cennette olacağını bildirmiştir. Bir başka hadiste Hz. Muhammed (s.a.v.): “*Kim üç yetimi büyütür ve onların nafakasını temin ederse, sanki ömrü boyunca geceleri namaz kılmış, gündüzleri oruç tutmuş ve sabahtan akşama yalın kılıçla Allah yolunda cihad etmiş gibi sevap alır. Böylece ben ve o, şu iki parmağın yana yana olduğu gibi cennette kardeş oluruz*”¹⁷⁷ buyurmaktadır.

Üç yetimi büyütüp nafakasını ödeyen kimseler için bu hadisin müjdelediği konulara bakıldığı zaman, bir insanın ömrü boyunca muvaffak olamayacağı amellerin zikredildiği görülmektedir. Nitekim hayatı boyunca gündüzleri oruç tutmak, geceleri ise namaz kılmak ve kılıçla günlerce İslâm için savaşmak bir insanın yapabileceklerinin üzerindedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) ise tüm bu zikredilen ibadetlere üç yetimin nafakasını ödemekle ve onları yetiştirmekle ulaşılabileceğini bildirmektedir.¹⁷⁸

Müslümanların yetimlerini sevindirenler için Resûlullah (s.a.v.), cennette onlara hususi bir ev tahsis edileceğini müjdelemiştir. Bahsi geçen hadiste Peygamber efendimiz şöyle buyurmaktadır: “*Cennette ‘Ferah Evi’ adında bir ev vardır ki mü’minlerin yetimlerini sevindirenlerden başka kimse oraya giremez.*”¹⁷⁹ Hadiste zikredildiği üzere yetimleri mutlu eden kişilerin ahirette “Ferah Evi” denilen bir mükâfatla ödüllendirileceği müjdelenmiştir. Hz. Peygamber, müjdelenen bu eve girmeyi yetimleri sevindirmeye bağlamıştır.

Yetim çocuklarla ilgilenmek Allah’ın bir emri olduğu gibi aynı zamanda ahlâkî bir görevdir. Toplumda bulunan ve yardıma muhtaç olan yetim çocuklara ihsanda bulunmak, onları yedirip içirmek, koruyup kollamak, onlara sahip çıkmak, ihtiyaçlarını gidermek ve onların her türlü bakımını üstlenmek tüm Müslümanlar için bir görevdir. Bu hususta Allah (c.c.) ve Resûlünün, çokça emir, tavsiye ve müjdeleri bulunmaktadır. Çünkü çocuklar bir toplumun ve inancın geleceği demektir. Ayrıca yetimlere,

¹⁷⁷ İbn Mâce, Edeb: 6.

¹⁷⁸ Yılmaz, Hz. Peygamber’in Yetimlere Karşı Davranışı, s. 80.

¹⁷⁹ Ebû Abdillâh Muhammed İbnu’l-Hasan eş-Şeybânî, *el-Câmiu’s-Sağîr*, Pakistan: İdaretu’l-kur’ân ve’l ulûmu’l-islâmiyye, 1990, c. 1, s. 304.

eğitim-öğretim ve gelişimleri konusunda yardım etmek o toplumun sosyal ve kültürel seviyesini de artırmaktadır.

2.2.6. Yetimlere İlişkin Ashabına Tavsiyeleri

Yetimi himaye etmek, onları gözetmek, sahip çıkmak, ihtiyaçlarını karşılamak, vasîlik etmek, sevindirmek ve başlarını okşayıp sevgi göstermek Hz. Peygamber'in bizzat yaptığı ve ashabına da tavsiye ettiği iyi hasletlerdendir. Yetimler kimsesiz ve savunmasız olduklarından başka birinin onu himaye etmesine ihtiyaç duyarlar. Bu himaye yalnızca yetimi evinde barındırmak veya gözetimi altında tutmaktan ibaret değildir. Çünkü yetimin malına sahip çıkıp onu reşit oluncaya kadar korumak da vasînin görevidir. Bu konuda büyük bir mesuliyet bulunmaktadır. Yetimler her açıdan korunmaya muhtaç oldukları için onlarla ilgilenmek ve başını okşamakla ilgili Resûlullah (s.a.v.) pek çok tavsiyede bulunmuştur. Bu konuyla ilgili bir hadiste: *“Bir kimse sadece Allah rızasını gözetmek için bir yetimin başını okşarsa, o kişinin elinin dokunduğu her saç teline karşılık kendisine sevap vardır”*¹⁸⁰ buyurmuş ve bu davranışın mükâfatı olacağını müjdelemiştir.

Hz. Peygamber'in yetimler konusunda ümmetine başka bir tavsiyesi ise onlara sadaka verilmesidir. Bu konuda erkek ve hanım mü'minlere teşvikte bulunmuştur. Resûlullah'ın ders halkasına katılan ve tavsiyelerini dinleyen hanım sahâbîler, merak ettikleri soruları bu derslerde Hz. Muhammed'e sorarlardı. Resûlullah'ı (s.a.v.) dinlemeye gelen sahâbîlerden bazıları onun tavsiyeleri üzerine evlerinde birkaç yetim barındırıyorlardı.¹⁸¹

Zeyneb bint Muâviye, yetim yeğenlerine ve durumu iyi olmayan kocasına sadaka verip veremeyeceğini sormuş, Hz. Peygamber ise buna olumlu cevap vermiştir.¹⁸² Resûlullah'ın, bu cevabında sadaka verirken yetimleri gözetmek gerektiği anlaşılmaktadır. Hz. Zeyneb, Peygamberin onayı ile malının sadakasını yetim ve ihtiyaç sahiplerine ulaştırmıştır.

¹⁸⁰ Buhârî, Enbiyâ: 8, Menâkıb: 1; Mustafa Fayfa, “Câhiliye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1993, c. 7, s. 19.

¹⁸¹ Vâkıdî, *Meğazî*, c. 2, s. 505.

¹⁸² İbn Mâce, *Zekât*: 1835.

Allah Resûlü (s.a.v.), yetim, zayıf, yoksul ve miskin kimselere karşı oldukça merhametli, kibar ve nazik davranır onları memnun etmek için uğraşır. Yetimler başta olmak üzere çevresindeki ihtiyaç sahiplerine yardım eder onların ihtiyaçlarını karşılar. Yetimleri mutlu etmek için onlara hediyeler verir ve bu uygulamayı sahâbîlere de tavsiye ederdi.¹⁸³

Resûlullah'ın (s.a.v.) yetimlerin muhafazası ile ilgili ashabına tavsiye ettiği bir diğer uygulama ise onların sofralara davet edilmesidir. Konuyla ilgili bir hadiste, yetim birinin ağırlandığı sofrada bereket ve huzurun olacağını müjdelemiştir.¹⁸⁴ Bu hadiste Hz. Peygamber, sofralara yetimlerin de davet edilmesini istemiştir. Yetimin bulunduğu bir sofranın bereketinin çok daha fazla olacağını zikretmiştir. Hz. Peygamber bu tavsiye ve müjdeleri ile toplum içerisinde yetimlerin gözetilmesini hedeflemiştir.

Risâlet öncesinde ve risâletten sonra her zaman zayıfa ve güçsüze sahip çıkan Hz. Peygamber, yetimlere de sahip çıkmış ve onları koruma altına almıştır. Yetim çocuklar toplumda zayıf olarak görüldüğü için bilhassa onların haklarını gözetmiştir. Hz. Peygamber, yetimlerin haklarının korunması hususunda da ashabına tavsiyelerde bulunmuştur. Bu konu ile ilgili bir hadiste: *“Allahım! İki zayıf kimsenin, yetimle kadının hakkını yemekten insanları şiddetle sakındırıyorum”*¹⁸⁵ buyuran Resûlullah, yetimler ve kimsesiz kadınların hakkını yemekten uzak durmayı şiddetle emretmiştir.

Bir gün bir adam kalbinin katılığından şikâyetle bulunmuş ve Hz. Peygamber (s.a.v.) de o adama: *“Yetimin başını okşa ve miskine yemek yedir!”*¹⁸⁶ tavsiyesinde bulunmuştur. Bu hadîs-i şerifte buyurulan iyi hasletlerin kalbi yumuşattığından bahsedilmiştir.

Bir yetimin başını okşamak ona yapılabilecek en küçük iyilik gibi gözükse de mânevî açıdan onun ihtiyaç duyduğu sevgiyi verdiğimiz için oldukça önemlidir. Hz. Peygamber (s.a.v.) yetimleri mutlu etmek amacıyla

¹⁸³ Tirmizî, Edeb: 60; Müslim, Fedâil: 107.

¹⁸⁴ Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl fî süneni'l-akvâl ve'l-Ef'âl*, Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 2008, c. 3, s. 177.

¹⁸⁵ İbn Mâce, Edeb: 3678.

¹⁸⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, c. 4, s. 472.

onların başlarını okşamış, sahâbiye de bunu tavsiye etmiştir. Hz. Peygamber'in tavsiye ettiği gibi sevap kazanmak, yalnızca yetimlerin başını okşamakla değil, daha geniş bir perspektiften bakarak yetimle ilgilenmek ve ona hürmet göstermek şeklinde de anlaşılmalıdır. Müslümanlar, toplumda zayıf bir konumda olan yetim ve kimsesiz çocuklarla yakından ilgilenmelidirler. Yetimlerin barınma, giyinme, yeme-içme, eğitim ve muhtelif ihtiyaçlarını karşılamak önemli olduğu gibi mânevî anlamda da destek olmak gerekmektedir.

2.3. Hz. Peygamber'in Himaye Ettiği Bazı Yetimler

Hz. Muhammed, yetimlerle ilgili Kur'ân'da geçen ilâhî emirleri en güzel biçimde uygulamış, ev halkına uyarı ve tavsiyelerde bulunarak ümmetine bu hususta da en güzel örnek olmuştur. Kimsesizlerin kimsesi, yetimlerin hâmisi ve koruyucusu olan Hz. Peygamber, evinin kapılarını onlara açmış ve bazı yetimleri kendi evinde barındırmıştır.

Babasını doğmadan önce, annesini ise çok küçük yaşlarda kaybeden ve yetim bir çocuk olarak büyüyen Resûlullah (s.a.v.), yetimliğin ne demek olduğunu en iyi bilenlerden olduğu için yetimlere ayrı bir değer vermiştir. Bundan ötürü çok sayıda yetimin himayesini üstlenmiş ve onlara kendi evinde bakmıştır. Hz. Peygamber'in evinde büyüttüğü yetimlerden bazıları üvey evlatları, bazıları ona emanet edilmiş çocuklar, bir kısmı ise akrabalarının yetim kalmış çocuklarından oluşmaktaydı.

Hz. Peygamber'in, Hz. Âişe haricindeki eşleri daha önce evlilikler yapmış ve bu evliliklerinden çocukları olmuştur. Resûlullah (s.a.v.), eşlerinin önceki evliliklerinden olan çocuklarına ayırım yapmaksızın bakmış ve onlarla yakından ilgilenmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) evinde büyüttüğü bazı yetimler şunlardır:

Hind b. Ebû Hâle: Hz. Hatice'nin, ilk evliliğinden olan oğludur.¹⁸⁷ Resûlullah, Hz. Hatice ile evlendikten sonra onun çocuklarına bir nevi babalık yapmıştır. Hz. Peygamber'in gözetimi altında büyüyen Hind b. Ebû

¹⁸⁷ M. Yaşar Kandemir, "Hatice", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1997, c. 16. s. 465-466.

Hâle, İslâm'ı ilk kabul edenlerden biri olmuştur. Bir süre sonra Medine'ye hicret eden Hind hayatının geri kalanını orada sürdürmüştür. Hz. Peygamberle (s.a.v.) birlikte Bedir ve Uhud savaşlarına katılan Hind b. Ebû Hâle'nin, Cemel Savaşına katılarak Hz. Ali'nin yanında savaştığı ve burada şehit düştüğü rivâyet edilmiştir.¹⁸⁸

Küçük yaşlarda Müslüman olan Hind b. Ebû Hâle Resûl-i Ekrem'in terbiyesinde yetişmiş ve onun şemâiline dair rivâyetiyle tanınmıştır.¹⁸⁹ O güzel konuşan ve Resûlullah'ın vasıflarını çok iyi bir üslupla ifade eden bir sahâbî olmuştur. Hz. Peygamber'in evinde büyüyen Hind, Peygamberin ahlâkıyla ahlâklanmış, Onu bizzat gözlemleyerek her zaman örnek almıştır. Her zaman Hz. Peygamber'in yakınında durmuş, onun hilyesinin bize ulaşmasında büyük emekleri olmuştur. Hind b. Ebû Hâle hayatını İslâm dinine ve Resûlullah'a (s.a.v.) hizmetle geçiren yetim çocuklardan biri olmuştur.

Hiz. Hatice'nin, Ebû Hâle'den bir de kızı olduğu rivâyet edilmektedir.¹⁹⁰ Bazı kaynaklarda Hatice'nin önce Atfık ile o öldükten sonra ise Ebû Hâle ile evlendiği de zikredilmektedir.¹⁹¹ Hiz. Hatice'nin Hind b. Ebû Hâle dışındaki diğer çocukları hakkında kaynaklarda kayda değer bir bilgi bulunamamıştır.

Sevde bint Zem'a'nın Yetimleri: İlk Müslümanlardan birisi olan Sevde bint Zem'a, kocası öldükten sonra beş veya altı çocuğu ile ortada kalmıştı.¹⁹² Diğer taraftan Hiz. Hatice'nin vefatıyla birlikte zor bir süreçten geçen Hiz. Peygamber, çocuklarının bakımını da kendisi üstlenmişti.¹⁹³ Havle bint Hakîm, Hiz. Peygamber'e, Sevde ile evlenmesini tavsiye etti. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.), Sevde'ye evlilik teklifinde bulunmuş ve onun da kabul etmesiyle evlenmişlerdir.¹⁹⁴

¹⁸⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, c. 1, s. 267; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğabe*, c. 4, s. 541.

¹⁸⁹ Tirmizî, *Şemail-i Muhammediyye*, Beyrut: Daru ihya-i Turasi'l Arabiyye, c. 1, s. 135; Tirmizî, *Şemail-i şerîfe*, trc. Hüsameddin en-Nakşibendî, İstanbul: Hilal Yayınları 1976, c. 1, s. 21.

¹⁹⁰ İbn İshâk, *es-Sîre*, s. 229.

¹⁹¹ Kandemir, "Hatice", *DİA*, c. 16, s. 465-466.

¹⁹² Şaka, *Hiz. Muhammed (s.a.v.)'in Yetimlerle İlişkisi*, s. 97.

¹⁹³ Mevlana Niyaz, *Kadın Sahâbîler*, trc. Ali Genceli, İstanbul: Toker Yayınları, 1971, s. 41.

¹⁹⁴ İbn İshâk, *Meğâzî*, c. 1, s. 254; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, c. 4, s. 204.

Sevde bint Zem'a çocuklarından ötürü Hz. Peygamberle evlenmeye tereddüt etmiştir. Hz. Peygamber ise Sevde'ye, çocukları için endişe etmemesi gerektiğini, onlara kendi çocukları gibi bakacağını ifade etmiştir.¹⁹⁵ Bunun üzerine Sevde bint Zem'a Allah Resulü ile evlenmiş yetim çocukları ile birlikte Hz. Peygamber'in yanına yerleşmiştir.

Resûlullah (s.a.v.), Hz. Sevde'nin önceki evliliğinden olan çocuklarını kendi çocuklarından ayrı tutmamış onlara babalık yapmıştır. Korunmaya ve baba şefkatine ihtiyaç duyan Hz. Sevde'nin çocuklarını, Resûlullah sevgi ve merhametle büyütmüş, bu durum o çocuklar için büyük bir ayrıcalık olmuştur. Nitekim Hz. Peygamber'in evinde, onun sevgisiyle ve terbiyesiyle yetişmek her çocuğun hayal edeceği bir ayrıcalıktı.

Ümmü Seleme'nin Yetimleri: Ebû Seleme, Uhud Savaşında şehit olunca hanımı Ümmü Seleme dul ve çocukları yetim kalmıştı.¹⁹⁶ Daha sonra Hz. Peygamberle evlenen Ümmü Seleme ve yetim çocukları Hz. Peygamber'in evine yerleştiler. Böylece Hz. Peygamber, Seleme'nin yetimlerine babalık yapmış ve onları himayesine almıştır.¹⁹⁷ Ümmü Seleme'nin yetim kalan çocuklarını evinde ağırlayarak onların tüm sorumluluklarını üstlenen Hz. Peygamber, onlara yetim olduklarını hissettirmemek için elinden geleni yapmıştır. Onlara kendi çocuklarıymış gibi davranmış ve o şekilde sevmiştir.

Ümmü Seleme'nin yetimlerinden olan Seleme b. Ebû Seleme'yi, Hz. Peygamber'in bizzat evlendirdiği rivâyet edilmektedir. Hz. Peygamber, Seleme'yi amcası Hamza'nın kızı olan Ümâme ile evlendirmiştir.¹⁹⁸

Ümmü Seleme'nin diğer oğlu olan Ömer b. Ebû Seleme, annesi Hz. Peygamber ile evlendiğinde henüz küçük bir çocuktur. Ömer, Hz. Peygamber'in terbiyesinde yetişmiş ve onun güzel ahlâkından nasibini almış

¹⁹⁵ Müslim, Fedâilu's-Sahâbe: 49; Hanbel, *Müsned*, c. 17, s. 329.

¹⁹⁶ İbn İshâk, *Siret (Mübtede' Meb'as ve Meğâzi)*, thk. Muhammed Hamidullah, Beyrut: İhyaü't-Turasi'l-Arabî, 1981, s. 242.

¹⁹⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, c. 8, s. 90; Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşşar Avvad Maruf, Beyrut: Darü'l-Garbi'l-İslâmiyye, 2002, c. 1, s. 553.

¹⁹⁸ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, c. 2, s. 295; İbn Hacer, *el-İsâbe*, c. 2, s. 66.

yetimlerden biriydi.¹⁹⁹ Abisi Seleme ile aralarında iki yaş bulunan Ömer, Hz. Peygamber vefat ettiği zaman henüz dokuz yaşlarındaydı.²⁰⁰

“Ebû Hafs” olarak meşhur olan Ömer b. Ebû Seleme,²⁰¹ Resûlullah’ın yanında bulunduğu süre içerisinde çok sayıda hadis ezberlemiş ve rivayet etmiştir.²⁰² Hadis nakli hususunda hadis âlimlerinin güvenini kazanmış ve rivâyet ettiği hadislerin büyük bir bölümü Buhârî ve Müslim’de yer almıştır. Ömer b. Ebû Seleme, hadiste tutarlılığı konusunda şüphe bulunmayan râviler arasında gösterilmiştir.²⁰³

Hz. Peygamber’in büyüttüğü yetimlerden diğer ikisi ise Zeynep bint Ebû Seleme ve onun kız kardeşi Dürre bint Ebû Seleme’dir. Ümmü Seleme’nin kızları olan bu iki çocuk, Hz. Peygamber’in sevgisi ve ilgisi ile müşerref olmuşlardır. Zeynep bint Ebû Seleme, Resûlullah’ın üvey kızı anlamına gelen “*Rebîbetü Resûlullah*” ismiyle anılmaktadır.²⁰⁴ Hz. Peygamber’in onunla yakından ilgilendiği, kendisiyle şakalaştığı ve oyunlar oynadığı rivâyet edilmektedir. Bu konuda Enes b. Mâlik’in rivâyetine göre Hz. Peygamber, Zeynep bint Ebû Seleme’ye sürekli “Zeynepcik, Zeynepcik” şeklinde seslenir, onunla oyunlar oynardı.²⁰⁵

Ümmü Habîbe’nin Yetim Kızı: Kaynaklarda Ümmü Habîbe’nin gerçek adı Remle bint Ebû Süfyan b. Harb şeklinde zikredilmektedir.²⁰⁶ Ümmü Habîbe, Ubeydullah b. Cahş ile evlenmiş, bu evliliğinden Habîbe isimli bir kızı dünyaya gelmiştir. Kızı Habîbe’den dolayı Ümmü Habîbe olarak anılmıştır.²⁰⁷ Ubeydullah b. Cahş, Habeşistan’da bulundukları süre zarfında

¹⁹⁹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, c. 8, s. 92.

²⁰⁰ İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Ğâbe*, c. 4, s. 169.

²⁰¹ Belâzürî, *Ensâbu’l-Eşrâf*, c. 2, s. 63; İbnü’l-Esîr, *Üsdü’l-Ğâbe*, c. 4, s. 169.

²⁰² İbn Sa’d, *et-Tabakât*, c. 2, s. 166.

²⁰³ Ebû Ahmed Abdullah b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî, *el-Kâmil fî du’afâ’i’r-ricâl*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcüd, Beyrut: Darü’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1997, c. 6, s. 85.

²⁰⁴ Buhârî, Edeb: 108; Müslim, Âdâb: 18.

²⁰⁵ Elbanî Muhammed Nasıruddin (1914-1999), *Silsiletu Ahâdisis-Sahihâ ve şey’ün min Fikhiha ve Fevâidiha*, Şam: Mektebetü’s-Selam, 1985, c. 5, s. 174.

²⁰⁶ İbn Asâkir, Ali b. Hasan b. Hibetullah b. Abdillâh eş-Şafî, *Tarihu’t-Dimeşk*, Beyrut: Dâru’l-Fikr, 2000, c. 19, s. 136-142.

²⁰⁷ Belâzürî, *Ensâbu’l-Eşrâf*, c. 2, s. 72.

irtidat ederek Hristiyan olmuştur.²⁰⁸ Ubeydullah'ın irtidat etmesi üzerine, Ümmü Habîbe kocasından boşanmıştır.²⁰⁹

Ubeydullah, Ümmü Habîbe'den boşandıktan sonra kendini kaybetmiş ve içki içmeye başlamıştır. Bir süre sonra sarhoşken suya düşmüş ve boğularak ölmüştür.²¹⁰ Kızıyla yalnız başına kalan Ümmü Habîbe, Habeşistan'da zor günler geçirmiştir. Ümmü Habîbe'nin durumunu öğrenen Hz. Peygamber, Necaşi'ye İslâm'a davet mektubu göndermiş ve ayrıca bu vesile ile Ümmü Habîbe'ye de evlilik teklifinde bulunmuştur.²¹¹ Resûlullah'ın bu teklifi Ümmü Habîbe'yi mutlu etmiş ve Hz. Peygamberle evlenmeyi kabul etmiştir.

Ümmü Habîbe, Hz. Peygamberle evlendikten sonra onunla yaşamaya başlamıştır. Evliliklerinden itibaren Habîbe de Hz. Peygamber'in himayesine girmiş ve onun terbiyesinde büyümüştür. Hz. Peygamber, onlar için bir oda tahsis etmiştir. Habîbe, Hz. Peygamber'in yetiştirdiği diğer yetimler gibi onun sohbet meclislerinde bulunmuş ve ondan hadisler nakletmiştir. Hz. Peygamber Habîbe'yi, Ümmü Habîbe'nin terbiyesinde yetiştirmiş ve tanınan bir kimse olan Dâvûd b. Urve es-Sakafî ile evlendirmiştir.²¹²

Meymûne (Berre) bint Hâris'in Yetimi: Meymûne bint Hâris'in önceki ismi Berre iken Hz. Peygamberle evlendikten sonra Meymûne olarak değiştirmiştir.²¹³ Meymûne'nin önceki evliliğinden olma Ubeydullah b. Esed el-Havlânî isminde bir oğlu bulunmaktaydı. Hz. Peygamberle (s.a.v.) evlendikten sonra oğlu Ubeydullah, Resûlullah'ın himayesi altına girmiştir. Hz. Peygamber diğer yetim üvey çocukları gibi Ubeydullah ile de yakından

²⁰⁸ İbn İshâk, *es-Sîre.*, s. 281; Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, c. 2, s. 72; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, c. 5, s. 94; Isfehânî, *Ma'rifetu's-Sahâbe*, thk. Adil b. Yusuf el-İzâzî, Riyad: Dar'ul-Vatan, 1998, c. 6, s. 217.

²⁰⁹ İsmâil Mutlu, *Hanım Sahâbîler*, İstanbul: Mutlu Yayınları, 1995, s. 109; Afzalur Rahman, *Mükemmel Bir Eş Olarak Hz. Muhammed*, çev. Sami Şener, Ergin Öztürk, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2007, s. 222.

²¹⁰ Belâzürî, *Ensâbu'l-Eşrâf*, c. 1, s. 438; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, s. 255.

²¹¹ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, s. 372-377.

²¹² Ebû Dâvûd, *Cenaiz*: 36.

²¹³ Abdullah b. Said Muhammed El-Lahci, *Münteha's-Sul ala Vesaili'l-Vusul*, Cidde: Darü'l-Minhac, 2005, c. 3, s. 17; M. Yaşar Kandemir, "Meymûne", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yayınları, 2004, c. 29, s. 506.

ilgilenmiş, ondan merhametini esirgememiştir.²¹⁴ Bazı kaynaklarda Ubeydullah, Meymûne'nin gözetimi altına aldığı bir yetim olarak geçmektedir.²¹⁵

Es'ad b. Zürâre'nin Yetimleri: Es'ad b. Zürâre, ilk iki akâbe biatına katılmış ve Medine halkından İslâmiyet'i kabul eden ilk kişi olmuştur. Hz. Peygamber'in Medine'ye gelmesinden hemen sonra difteri hastalığına yakalanmış ve kısa süre içerisinde vefat etmiştir.²¹⁶ Es'ad b. Zürâre, vefat ettiğinde Resûlullah, onun defin işlemleri ile bizzat ilgilenmiştir.²¹⁷ Es'ad b. Zürâre'nin Habîbe, Fûray'a ve Kebşe adında üç kızı bulunmaktaydı. Es'ad, vefat etmeden önce bu çocuklarını Hz. Peygamber'e emanet etmişti.²¹⁸ Hz. Peygamber, bu yetimleri kendi çocuklarından ayrı tutmamış, onlarla öz evladı gibi ilgilenmiştir. Himayesi altına aldığı bu üç yetim kızı evlilik çağına gelinceye kadar büyüten Hz. Peygamber (s.a.v.), onları evlendirmiştir.²¹⁹

Hz. Muhammed (s.a.v.), kendisine emanet edilen yetimlere şefkatle muamele etmiş, onlara yetim olduklarını hissettirmemek için uğraşmıştır. Maddi ve mânevî açıdan elinden gelen her türlü desteği sağlamış, evinde baktığı diğer yetimler gibi onları da Peygamber ahlâkı ile terbiye etmiştir. Hz. Peygamber'in hane halkı da yetimler konusunda oldukça titiz davranmıştır. Resûlullah'ın terbiyesinde yetişen ve onun ilim meclislerinde bulunan Hz. Âişe, himayesi altına aldığı yetimlere karşı şefkatli ve merhametli davranmıştır. Gözetimine aldığı yetimlerin eğitimi ile ilgilenen Hz. Âişe, onları Hz. Peygamber'in terbiyesi ile büyütmüştür.

İkinci bölümde öncelikle Hz. Peygamber'den ve onun yetim olmasından bahsedilmiştir. Nitekim onun bir yetim olması, yetim çocukların halini anlamasını ve bu konuda empati yapmasını kolaylaştırmıştır. Bundan dolayı o, yetimler konusunda oldukça hassas davranmış, ümmetine de bu konuda

²¹⁴ Şaka, *Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Yetimlerle İlişkisi*, s. 118.

²¹⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, c. 5, s. 457,458.

²¹⁶ İbn Hişâm, *es-Sîre*, c. 1, s. 457; Ebû'l-Kâsım Abdullah b. Muhammed el-Begavî, *Mu'cemü's-Sahâbe*, nşr. Muhammed Avd el-Menkûş, İbrâhim İsmâil el-Kâdî, Kuveyt: Mibretü'l-al ve'l-ashâb, 2011, c. 1, s. 249.

²¹⁷ Begavî, *Mu'cemü's-Sahâbe*, c. 1, s. 251; İbn Hacer, *el-İsâbe*, c. 1, s. 114.

²¹⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe*, c. 1, s. 32-33.

²¹⁹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, c. 1, s. 32-33.

müjde ve tavsiyeler vererek yetimlere iyi muamelede bulunulmasını teşvik etmiştir. Ayrıca Allah Resûlü, hâne-i sâdetinin kapılarını yetim ve kimsesiz çocuklara açarak onları bizzat evinde ağırlamıştır. Hz. Muhammed, Kur'an'da geçen emir ve yasakları ilk olarak kendisi uygulamış, ashâbına da yaparak ve yaşayarak öğretmiştir. Onun, yetimler konusundaki hassasiyetini ve tavsiyelerini göz önünde bulundurarak, yetimlere sahip çıkmak ve onları gözetmek her Müslümanın bir görevidir.

3. BÖLÜM

SÜNEN-İ NESÂÎ'DE GEÇEN YETİMLERLE İLGİLİ HADİSLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Nesâî'nin Hayatı, İlmi Kişiliği ve Eserleri

Kaynaklarda asıl adının, Ebû Abdurrahman b. Şuayb b. Ali b. Sinan b. Dinâr el-Horasanî en-Nesâî (ö. 303/915) ²²⁰ olduğu belirtilen müellifin künyesi Ebû Abdurrahmân, nisbesi en-Nesâî'dir. ²²¹ Hicrî 215 yılında Horasan'ın Nesâ şehrinde doğmuştur. “*Muhaddis*”, “*imam*”, “*şeyhu'l-islâm*”, “*kâdî*”, “*hâfız*” ve “*hadis tenkitçisi*” gibi sıfatlarla anılmaktadır. ²²² Küçük yaşlarda Kur'ân'ı hıfzeden Nesâî, on beş yaşlarında meşhur hadis âlimi Kuteybe b. Sâid'den (ö. 240/855) ders almıştır. ²²³ Memleketinde temel ilimleri öğrendikten sonra daha fazla ilim tahsil etmek için başta Horasan olmak üzere Mısır, Kûfe, Irak, Hicaz gibi pek çok şehre giderek oradaki âlimlerden dersler almıştır. ²²⁴

Nesâî, İbn Râhûye (ö. 238/853), İbn Ebû Şeybe (ö. 235/849), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Kuteybe b. Saîd (ö. 240/855), Ebû Dâvûd es-Sicistânî (ö. 275/889), Bezzâr (ö. 292/905), Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 322/933-34), Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî (ö. 307/919), Ebû Zür'a er-Râzî (ö. 264/878) gibi dönemin önemli muhaddislerinden hadis tahsil etmiştir. ²²⁵

Nesâî'nin yaşadığı dönem, hadisin “*altın çağı*” olarak adlandırılan hicri üçüncü asırdır. Nitekim hadis ilminin birçok klasik eserleri bu asırda yetişen

²²⁰ Ebû'l-Fidâ' İmadüddin İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr el-Kureşî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut: y.y., 1977, c. 11, s. 123; M.Yaşar Kandemir “Nesâî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2006, c. 32. s. 563.

²²¹ İbrâhim Ensari, *Nesâî'nin Süneni Özelinde Kitâbü'l-İstiâze Hadislerinin Tahrîc ve Değerlendirmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2022, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 724720), s. 4.

²²² Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yûsuf el-Mizzî (ö. 742/1341), *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâ'ir-Ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut: er-Risale, 1980. c. 1, s. 329.

²²³ Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî (ö. 748/1348), *Tezkiratu'l-Huffâz*, thk. Zekerîyya Umeyrât, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998, c. 2, s. 241.

²²⁴ Hâdî b. Muhammed Rûşû, *el-İmâmu'n-Nesâî ve Menhecuhû fî's-Sünen*, Tûnus: Dâru Sahnûn, 2016, s. 48.

²²⁵ Muhammed b. Ali b. Âdem el-İtyûbî el-Vellevî, *Zahîretü'l-ukbâ fî şerhi'l-müctebâ*, Riyad: Dâru'l-Meâric, 1996, c. 1, s. 118.

hadis ulemâsı tarafından kaleme alınmıştır. Büyük hadis âlimlerinin yaşadığı bu dönemde hadisleri en yakın ve doğru kaynaktan almak isteyen âlimler, farklı bölgelere uzun yolculuklar yapmışlardır. Nesâî de bu ilim yolculuğuna katılan muhaddisler arasında yer almış, hadis ilmindeki üstünlüğü, ilmi ve faziletiyle ön plana çıkmıştır.²²⁶ Bu ilim yolculuklarının sonunda Mısır'a yerleşen Nesâî, birçok eserini burada telif etmiştir. Onun şöhretini duyan pek çok talebe, ilim talep etmek amacıyla onun yanına gelmiştir.²²⁷ Zehebî, Nesâî'nin ilim denizi olduğunu ifade etmiş ve onun takvasını, ahlâkını ve ricâl tenkidini övmüştür.²²⁸

Tabakât müelliflerinden İbn Hallikân (ö. 681/1282) eserinde *Sünen*'i, "sahih" olarak niteleyerek Nesâî'nin ricâl şartlarının, Buhârî ve Müslim'den daha ağır olduğunu belirtmiştir.²²⁹ Nesâî'nin belirgin farklılıklarından bir diğeri de hadisleri olduğu şekliyle alarak aralarındaki küçük farklılıkları dahi ortaya çıkarmasıdır. Bu durum onun hadis rivâyeti konusunda ne kadar hassas olduğunu göstermektedir.

Nesâî, hadis öğrenmek amacıyla gittiği beldelerde çok sayıda muhaddisle karşılaşmış ve hadis meclislerine katılarak onlardan ders almıştır. Nesâî'nin ilim tahsil ettiği yerler ve ders aldığı bazı hocaları şunlardır;

Nesâî: Ahmed b. Süfyân (ö.?), Ebû Âsım en-Nesâî (ö. 253/867), Ahmed b. Fudâle en-Nesâî (ö. 257/871), Abdulmelik b. Abdulazîz en-Nesâî (ö. 228/843), Seleme b. Şebîb en-Nesâî (ö. 247/862), Züheyr b. Harb b. Şeddâd (ö. 234/849), Amr b. Saîd b. Cerîr en-Nesâî (ö. 241/856), Ali b. Saîd b. Cerîr en-Nesâî (ö. 219/834) ve Abdulvehhâb b. Abdulhakem el-Verrâk en-Nesâî (ö. 250/864)²³⁰

²²⁶ Zehebî, *Tezkiretü'l Huffâz*, c. 2, s. 194.

²²⁷ Kandemir "Nesâî", *DİA*, c. 32, s. 563-564.

²²⁸ Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* (nşr. Şuayb el-Arnaût vd.), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1981-85, c. 14, s. 127.

²²⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, c. 1, s. 335; Zehebî, *Nübelâ*, c. 14, s. 131; Kandemir "Nesâî", *DİA*, c. 32, s. 564.

²³⁰ İbn Hacer el-Askalânî, Şeyhü'l-İslâm el-Hâfız Ebû'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali (ö. 852/1449), *Takribu't-Tehzîb*, Sûriye: Dârü'r-Raşîd, 1986, c. 1, s. 35; Abdurrahman b. Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 277/890), *el-Cerh ve't-ta'dîl*, Haydarâbâd, 1952, c. 5, s. 189.

Bağdat: Muhammed b. İshâk es-Sağânî (ö. 270/884), Ahmed b. Menî' (ö. 244/858), Abbas b. Muhammed ed-Dûrî (ö.?).

Horosan: Ali b. Haşrem (ö.?), Ali b. Hucr (ö. 244/858-59), Kuteybe b. Saîd (ö. 240/855).

Basra: Muhammed b. el-Müsennâ (ö. 252/866-67), Muhammed b. Beşşâr (ö. 252/866-67), Amr b. Alî (ö. 249/863-64), Abbâs b. Abdülazîm (ö. 246/860-61).

Nîsâbûr: Hüseyin b. Mansûr (ö.?), Muhamammed b. Râfî, (ö.?) İshâk b. Râhûye (ö. 238/853).

Kûfe: Hennâd b. Serî (ö. 243/853), Ali b. Hasan el-Lânî (ö.?), Ebû Küreyb Muhammed b. el-Alâ (ö. 247/862).

Mısır: İsa b. Hammâd (ö. 248/863), Yûnus b. Abdil Âlâ (ö. 250/864), Ahmed b. Abdurrahman b. Vehb (ö.?).²³¹

Nesâî'nin nerede vefat ettiği konusunda farklı görüşler vardır. Abdullah b. Mende (ö. 395/1005), Nesâî'nin Mekke'de vefat ettiğini²³² söylerken, Tahâvî (ö. 321/933), Filistin'de vefat ettiğini söylemiştir.²³³ İbn Yûnus (ö. 347/958), Nesâî'nin hicri 303 senesinde Filistin'de vefat ettiğini ve Kudüs'e defnedildiğini rivâyet etmiştir. Zehebî, Nesâî'nin talebesi ve iyi bir âlim olan Yûnus'un aktardığı bilgilerin daha doğru olduğunu ifade etmiştir.²³⁴

Nesâî, hepsi birbirinden kıymetli birçok eser bırakmıştır. Bu eserlerden bazıları şunlardır:

“Sünen (el-Müctebâ)”, “Sünenü'l-Kübrâ”, “Kitâbü't-Tefsir (Tefsîrû'n-Nesâî)”, “Amelü'l-Yevm ve'l-Leyle”, “Du'afâ' ve'l-Metrûkîn”, “Fezâilü'l-Kur'ân”, “Fezâilü's-Sahâbe”, “Hasâisu Emîri'l-Mü'minîn Ali b. Ebû Tâlib Radiyallahu Anh”, “Tehzîbü Kitâbi'l-İstiâze”, “Kitâbü'l-Cum'a”, “İşretü'n-Nisâ”, “Tesmiyetü's-Şüyûh”, “Tabakât”.²³⁵

²³¹ Zehebî, *Nübelâ*, c. 14, s. 125-27.

²³² İbn Asâkir, *Tarîhu't-Dimeşk*, c. 71, s. 176; Zehebî, *Tezkiretu'l-huffâz*, c. 2, s. 195; Zehebî, *Nübelâ*, c. 14, s. 132; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, c. 1, s. 339.

²³³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, c. 1, s. 340.

²³⁴ Zehebî, *Nübelâ*, c. 14, s. 133; Kandemir “Nesâî”, *DİA*, c. 32, s. 563.

²³⁵ Kandemir, “Nesâî”, *DİA*, c. 32, s. 564-565.

3.1.1. Sünen-i Nesâî'nin İslâm Kaynakları Arasındaki Yeri ve Önemi

Rivâyete göre Nesâî, ilk başta *es-Sünen'ül-Kübrâ* adında 82 bölüm ve 11.770 hadisten oluşan bir eser yazmıştır.²³⁶ Daha sonra bu eserinde, sahih olan hadisleri ayıklayarak cumhura göre 51(53) bölüm, 2538 bâb ve 5758'den fazla²³⁷ hadisten oluşan yeni bir çalışma yapmıştır. Bu eser *Sünen-i Nesâî* adıyla ün kazanmıştır.

Hadis literatüründe *Kütüb-i Sitte*, en güvenilir hadislerden meydana gelen bir kaynaktır. *Sünenü'n-Nesâî* de bu eseri oluşturan altı kitaptan birisidir. *Sünenü's-Suğrâ*, *el-Müctebâ* gibi farklı şekillerde isimlendirilen söz konusu kitabın Nesâî'ye ait olduğunu ifade etmek amacıyla ulemâ arasında *Sünen-i Nesâî* olarak meşhur olmuştur. *Sünen-i Nesâî*'de ek olarak diğer *Kütüb-i Sitte* eserlerinde olmayan “hayl”, “tatbîk”, “nahl”, “ehbâs” ve “rukba” gibi bölümler bulunmaktadır.²³⁸

Sünen-i Nesâî'nin *Kütüb-i Sitte*'deki yeri hakkında âlimler arasında farklı görüşler zikredilmiştir. *Sünen-i Nesâî*'de sahih hadislerin yer alması ve rivâyetlerin ciddi anlamda cerh ve ta'dile tabi tutulması,²³⁹ pek çok âlimin bu eseri *Kütüb-i Sitte* içerisinde *Sahîhayn*'dan sonra üçüncü en güvenilir kaynak saymalarını sağlamıştır.²⁴⁰ Dahası sünenler arasında en az zayıf hadis barındırdığı için *Sahîhayn*'a eşdeğer görenler bile olmuştur.²⁴¹

Sünen-i Nesâî üzerinde çok sayıda şerh çalışması yapılmıştır. Bu çalışmalar şunlardır; Abdurrahman b. Ahmed el-Behkelî tarafından kaleme alınan *Teysîrü'l-Yüsrâ*, Şerhu'l-Müctebâ, Ebû'l-Fazl Celâleddîn

²³⁶ M.Yaşar Kandemir, “Sünen”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2010, c. 38, s. 147.

²³⁷ Kandemir “Nesâî”, *DİA*, c. 33, s.147-148.

²³⁸ Veli Tatar, *Tasnif Dönemi Hadis Edebiyatının Oluşumunda Sosyo-Kültürel Etkenler (Nesâî'nin es-Sünen'i Örneği)*, (Doktora Tezi), Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şırnak, 2022, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 773589), s. 296.

²³⁹ İsmâil Başer, *Kütüb-i Sitte'ye Dahil Dört Sünen Kitabının Mukayesesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 186115), s. 51.

²⁴⁰ Muhammed Ebû Zehv, *el-Hadîs ve'l-muhaddisûn*, Beyrut: Dâru'l-Fikri'il-Arabî, 1958, s. 418.

²⁴¹ Ebû'l-Hasenât Muhammed b. Muhammed Abdilhalîm el-Leknevî el- Hindî, “Sünen-i Erba'a ve Bazı Hadis Kitaplarında Yer Alan Hadislerin Durumu”, trc. Mustafa Karataş, *Kur'an Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi*, 1999, s. 176-177; Başer, *Kütüb-i Sitte'ye Dahil Dört Sünen Kitabının Mukayesesi*, s. 51.

Abdurrahmân b. Kemaleddin Ebû Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî tarafından kaleme alınan *Zehrû'r-Rubâ 'ale'l-Müctebâ*, Ebû'l-Hasan Ali b. Abdullah tarafından 10 cilt olarak kaleme alınan *el-İm'ân fî Şerhi Süneni'n-Nesâ'î*, Muhammed Muhtâr b. Muhammed b. Ahmed eş-Şinkîî tarafından kaleme alınan *Şürûku Envâri'l-Mineni'l-Kübrâ*, Muhammed b. Ali b. Âdem el-Vellevî tarafından kaleme alınan *Zahîretü'l-'ukbâ fî Şerhi'l-Müctebâ*, Muhammed b. Abdülhâdî es-Sindî tarafından kaleme alınan *Sindî Haşiye*.²⁴²

Görüldüğü üzere *Sünen-i Nesâî*, İslâm kaynakları arasında önemli bir yere sahiptir. Bilhassa hadis alanında yazılmış en güvenilir eserler arasında gösterilmektedir. Nesâî'nin hadis kabul şartları ve hassasiyeti bu eseri önemli kılan etkenlerin başında gelmektedir. Kendi alanında son derece önemli bir yere sahip olan bu eser, geçmişte olduğu gibi günümüzde de birçok ilmi çalışmaya kaynaklık etmektedir.

3.2. Sünen-i Nesâî'de Geçen Yetimlerle İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi

Çalışmamızın özünü oluşturan bu bölümde, *Sünen-i Nesâî*'de geçen yetimlerle ilgili hadislerin metin ve sened yönünden tahlilleri yapılmış ve rivâyetin geçtiği diğer kaynaklar tespit edilerek belirtilmiştir. Ardından isnad zincirindeki farklılıklar ve hadisin sıhhat durumu ile ilgili tespitler aktarılmıştır. Bu değerlendirme yapılırken *Sünen-i Nesâî*'de yer alan bâb sıralaması dikkate alınmıştır. Ayrıca her bir hadis için özet bilgiler içeren tablolar hazırlanmış ve sonuç kısmına eklenmiştir.

Konuya geçmeden önce yetim kelimesinin hadis ıstılahında hangi şekillerde kullanıldığına değinmek yerinde olacaktır. Kaynaklarda yetim (يَتِيم) kelimesi doğrudan kullanıldığı gibi zaman zaman, “el-yütm” (الْيَتِيم), “el-yetîm” (الْيَتِيم), “el-yetîme” (الْيَتِيمَة), el-eytâm (الْإِيْتَام), “el-yetâma” (الْيَتَامِي) gibi türevlerle de kullanılmıştır.²⁴³

²⁴² Kandemir, “Sünen”, *DİA*, c. 33, s. 147-148.

²⁴³ İbnü'l-Esîr, Mecdüddin, *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts., s. 291.

3.2.1. Hadis 1

Bu hadis, “*Salâtü'l-İdeyn*” kitabında, “*Bayram Hutbesi Nasıl Okunur?*” bâb başlığı altında yer almaktadır.

أَخْبَرَنَا عُثْبَةُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ، قَالَ: أَنْبَأَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ، عَنْ سُفْيَانَ، عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فِي خُطْبَتِهِ بِحَمْدِ اللَّهِ، وَيُنْثِي عَلَيْهِ بِمَا هُوَ أَهْلُهُ، ثُمَّ يَقُولُ: مَنْ يَهْدِهِ اللَّهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ، وَمَنْ يَضِلَّهُ فَلَا هَادِيَ لَهُ، إِنَّ أصدقَ الْحَدِيثِ كِتَابُ اللَّهِ، وَأَحْسَنُ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ، وَشَرُّ الْأُمُورِ مُحْدَثَاتُهَا، وَكُلُّ مُحْدَثَةٍ بِدْعَةٌ، وَكُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ، وَكُلُّ ضَلَالَةٍ فِي النَّارِ. ثُمَّ يَقُولُ: بُعِثْتُ أَنَا وَالسَّاعَةُ كَهَاتَيْنِ. وَكَانَ إِذَا ذَكَرَ السَّاعَةَ احْمَرَّتْ وَجَنَّتَاهُ، وَعَلَا صَوْتُهُ وَاشْتَدَّ غَضَبُهُ، كَأَنَّهُ نَذِيرُ جَيْشٍ يَقُولُ: صَبَّحَكُمْ مَسَاكُمُ، ثُمَّ قَالَ: مَنْ تَرَكَ مَالًا فَلِأَهْلِهِ، وَمَنْ تَرَكَ دِينًا أَوْ ضِيَاعًا فَلِإِيٍّ أَوْ عَلِيٍّ، وَأَنَا أُولَى بِالْمُؤْمِنِينَ

Utbe b. Abdullah → İbn Mübârek → Süfyan b. Sâid b. Mesrûk → Ca'fer b. Muhammed → Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebû Tâlib (babası) → Câbir b. Abdullah:

“Resûlullah, hutbesinde Allah’a hamd ettikten ve onu gerektiği şekilde övdükten sonra şöyle buyururdu: ‘Allah’ın hidayete erdirdiğini kimse saptıramaz, saptırdığını da kimse hidayete erdiremez. Sözlerin en doğrusu Allah’ın Kitabı, yolların en güzeli Muhammed’in yolu, amellerin en şerlisi sonradan uydurulanlardır. Her sonradan uydurulan bid’attir, her bidat sapıklıktır, her sapık da cehennemliktir.’ Daha sonra iki parmağını birleştirerek sözlerine şöyle devam ederdi: ‘Kıyamette ben şöyle gönderildim...’ Kıyametten bahsettiği zaman yanakları kızarır, sesi yükselir, şiddeti artardı. Sanki orduya bir tehlikeyi haber veren kumandan gibi bir tavır takınırdı. ‘Akşama ve sabaha vay o sizin başınıza geleceklere...’ der ve devamla: Mal bırakan kimsenin mirası aile fertleri içindir. Kim de borç ve yetimler bırakarak ölürse onun yetimlerine bakmak bana aittir. Mü’minlerin böyle işlerini görmeye ben daha layığım.”²⁴⁴

Mezkûr hadis benzer lafızlarla *Sahih-i Müslim* ve *Sünen-i Ebû Dâvûd*’ta da geçmektedir.²⁴⁵

²⁴⁴ Nesâî, *Salâtü'l-İdeyn*: 22.

²⁴⁵ Müslim, *Cuma*: 13; *Ebû Dâvûd*, *Harâc*: 15.

İsnad Analizi

Bahsi geçen hadisin Müslim'deki sened zinciri; Muhammed b. el-Müsennâ → Abdülvehhâb b. Abdilmecîd → Ca'fer b. Muhammed → Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebû Tâlib (babası) → Câbir b. Abdullâh şeklinde iken, Ebû Dâvûd'ta; Muhammed b. Kesîr → Süfyan b. Sâid b. Mesruk → Ca'fer b. Muhammed → Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebû Tâlib (babası) → Câbir b. Abdullah olarak geçmektedir.

Mezkûr hadisin senedinde Utbe b. Abdullah b. Utbe (ö. 244/859) olarak zikredilen râvî, takribi onuncu tabakadandır.²⁴⁶ Râvî için İbn Hacer "*sadûk*"²⁴⁷, Zehebî ve Nesâî "*sika*"²⁴⁸ ifadelerini kullanmışlardır. Seneddeki bir diğer râvî olan Abdullâh b. Mübârek'in (ö. 181/798) künyesi Ebû Abdurrahman'dır.²⁴⁹ Takribi sekizinci tabakadandır.²⁵⁰ Râvî için İbn Hacer ve İclî "*sikatü's-sebt*"²⁵¹, Ebû Hâtim er-Râzî "*sika imam*",²⁵² diyerek güvenilir biri olduğunu belirtmişlerdir.

Senedde ismi geçen Süfyan b. Sâid b. Mesrûk'un (ö. 159/777) künyesi Ebû Abdullah'tır. Takribi yedinci tabakadandır.²⁵³ İbn Hacer onun için "*sika, hâfız, imam, hüccet*" gibi kavramlar kullanırken²⁵⁴, Nesâî ise "*sika*" diyerek tevsikte bulunmuştur.²⁵⁵ Sened zincirinde Ca'fer b. Muhammed (ö. 147/765) olarak geçen râvinin tam adı Ca'fer b. Muhammed b. Ali b. Hüseyin'dir.²⁵⁶ Takribi altıncı tabakadandır.²⁵⁷ Râvî için İbn Hacer "*sadûk, fakih, imam*",²⁵⁸ demiştir. İbn Hibbân onun için "*fıkıh, ilim ve fazilette ehli*

²⁴⁶ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 658.

²⁴⁷ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 658.

²⁴⁸ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1993, c. 3, s. 52.

²⁴⁹ Mizzî, Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yûsuf, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1980, c. 5, s. 16.

²⁵⁰ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 540.

²⁵¹ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 540.

²⁵² Abdurrahman b. Ebû Hâtim er-Râzî, *el-Cerh ve't-ta'dil*, Beyrut: Daru İhyai't-Türâsi'l-Arabî, 1952, c. 5, s. 179.

²⁵³ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 394.

²⁵⁴ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c.1, s.394.

²⁵⁵ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, c. 2, s. 56.

²⁵⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, c. 5, s. 74.

²⁵⁷ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 200.

²⁵⁸ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 200.

beytin üstadlarından”²⁵⁹ tabirini kullanmıştır. Nesâî ise onun sika bir ravi olduğunu söylemiştir.²⁶⁰

Senedde yer alan Muhammed b. Ali b. Hüseyin b. Ali b. Ebû Tâlib’in (ö. 114/733),²⁶¹ künyesi Ebû Ca’fer’dır. Râvi takribi dördüncü tabakadandır.²⁶² İbn Hacer onun için “*sikatü’l-fazl*”,²⁶³ İclî ise “*sika*”²⁶⁴ demiştir. Nesâî Ebû Ca’fer’in Medine halkından ve tâbiînden olduğunu ifade etmiştir.²⁶⁵ Hadisin sahâbî râvisi ise Câbir b. Abdullah’tır. (ö. 78/697)

Yapılan analiz sonucunda senedde geçen tüm râvilerin sika olduğu görülmektedir. Ayrıca hadisin senedinde inkıtâ bulunmamaktadır. Dolayısıyla muttasıl hadis olarak değerlendirmek mümkündür. Elbânî, bu hadisin senedi hakkında “*sahih*” ifadesini kullanmıştır.²⁶⁶

Metin Analizi

Bahsi geçen hadiste bizi ilgilendiren kısım konumuzla ilgili olan yetimler kısmıdır. Ancak hadisi bir bütün olarak ele aldığımızda Allah’ın hidâyete erdirmesi için, onun yolundan ayrılmamak, bidatlerden uzak durmak, borçlulara destek olmak ve yetimlere sahip çıkmak, üzerinde durulan önemli konulardandır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.), ölen kimselerin geride bıraktıkları yetimlerinin bakımını kendisi üstlenmiş ve bu konuda diğer insanlardan daha fazla sorumluluğu bulunduğunu ifade etmiştir. Yalnızca bu sözleri bile yetimlere bakmak ve onları koruyup gözetmek konusunda insanlara önemli bir mesaj içermektedir.

Adil bir paylaşım yapmak şartıyla, ölen kişinin terekesinden kimlerin hak sahibi olduğu, bizzat Kur’ân’da belirlenmiştir. Ölüm hak, mîrâs helâldir. Ancak miras paylaşımı yapılmadan önce, ölen kişinin borçlarının ödenmesi gerekmektedir. Hz. Peygamber, borçların ödenmesinin önemli

²⁵⁹ İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *es-Sikât*, Haydarâbâd: Dâiretu’l Maârifî’l-Osmaniyye, 1973, c. 6, s. 131.

²⁶⁰ İbn Hacer, *Tehzibu’t-Tehzib*, c. 1, s. 310.

²⁶¹ Mizzî, *Tehzibu’l-Kemâl*, c. 26, s. 136.

²⁶² İbn Hacer, *Takribu’t-Tehzib*, c. 1, s. 879.

²⁶³ İbn Hacer, *Takribu’t-Tehzib*, c. 1, s. 879.

²⁶⁴ Mizzî, *Tehzibu’l-Kemâl*, c. 26, s. 136.

²⁶⁵ Mizzî, *Tehzibu’l-Kemâl*, c. 26, s. 136.

²⁶⁶ Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî, *Sahihu Süneni’n-Nesâî*, Riyad: Mektebi’l-Terbiyetü’l-Arabi, 1988, c. 1, s. 346.

olduğunu zaman zaman hadislerinde ifade etmiş ve ölen kişinin borçlu olarak Allah'ın huzuruna çıkmasının günah olduğunu ifade etmiştir.²⁶⁷ Hz. Peygamber, ölünün borcu bulunuyorsa ödenmeden cenaze namazını kıldırمامıştır.²⁶⁸ Kur'ân'da, Nisâ sûresi 11. âyeti ile borçların miras paylaşımından önce olduğu bildirilmiştir. Peygamberimiz ölen kişinin borçları varsa, teşhiz ve tekfinden sonra öncelikle terekesinin tamamıyla borçlarının ödeneceğini ifade etmiştir.

Hadiste geçen *dayâ'* (ضَيَاعًا) ifadesi: Fakirlik ve yoksulluk mânâsı taşıyan mastar bir kelimedir. Mezkûr hadiste ölen kişilerin mirasçıları mastarla nitelenmiştir. Bu ifade ile gerisinde muhtaç ve ihtiyaç sahibi kimsesiz çocuk bırakmak kastedilmiştir.²⁶⁹

Ölen kişinin geride bıraktığı yetimlerin bakımı ve haklarının muhafazası yönünde Kur'ân-ı Kerim'de çok sayıda âyet bulunmaktadır.²⁷⁰ Allah yolunda mal harcamak isteyenler için sayılan kişiler arasında yetimler de geçmektedir. Allah (c.c.), yetimler için harcama yapmanın Allah yolunda harcama yapmak olacağını ifade ederek yetimler için iyilik yapmayı teşvik etmektedir. Hz. Peygamber de ölen kişilerin yetimlerinin bakımının kendisine ait olduğunu ifade ederek hem insanlara iyi bir örnek teşkil etmiş hem de Kur'ân'da geçen âyetleri yaşayarak öğretmiştir. Ayrıca yetimlerin korunması hususunda ümmetine bu şekilde yol göstermiştir.

3.2.2. Hadis 2

Bu hadis, “Zekât” kitabında, “Yetimlere Sadaka Vermek” bâb başlığı altında yer almaktadır.

أَخْبَرَنِي زِيَادُ بْنُ أَبِي أَيُّوبَ، قَالَ: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ ابْنُ عَلِيَّةَ، قَالَ: أَخْبَرَنِي هِشَامٌ، قَالَ: حَدَّثَنِي يَحْيَى بْنُ أَبِي كَثِيرٍ، قَالَ: حَدَّثَنِي هِلَالٌ، عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ: جَلَسَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الْمُنْبَرِ وَجَلَسْنَا حَوْلَهُ فَقَالَ: إِنَّمَا أَخَافُ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِي مَا يُفْتَحُ لَكُمْ مِنْ زَهْرَةٍ. وَذَكَرَ الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا، فَقَالَ رَجُلٌ: أَوَيَاتِي الْخَيْرَ بِالشَّرِّ؟ فَسَكَتَ عَنْهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ

²⁶⁷ Ebû Dâvûd, Büyü: 9; İbn Mâce, Sadakât: 12.

²⁶⁸ Müslim, Ferâiz: 14; Nesâî, Cenâiz: 67.

²⁶⁹ Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî b. Bahr b. Sinan b. Dinar, *Sünen'ün Nesei*, Şerh: Hâfız Celaleddin es-Suyuti, Haşiye: İmam es-Sindi, Mütercimler: A. Muhtar Büyükkınar, Ahmet Tekin, Ö. Faruk Harman, Yaşar Erol, İstanbul 1981, c. 3-4, s. 278.

²⁷⁰ Bakara, 2/215.

وَسَلَّمَ، فَقِيلَ لَهُ: مَا شَأْنُكَ تُكَلِّمُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَا يُكَلِّمُكَ؟ قَالَ: وَرَأَيْنَا أَنَّهُ يُنْزَلُ عَلَيْهِ، فَأَفَاقَ يَمْسَحُ الرُّحَضَاءُ، وَقَالَ: أَشَاهِدُ السَّائِلَ، إِنَّهُ لَا يَأْتِ الْخَيْرَ بِالشَّرِّ، وَإِنَّ مِمَّا يُنْبِئُ الرَّبِيعَ يَقْتُلُ أَوْ يُلْمُ إِلَّا أَكَلَةَ الْخَضِرِ، فَإِنَّمَا أَكَلْتُ حَتَّى إِذَا أَمْتَدَّتْ خَاصِرَتَاهَا اسْتَقْبَلَتْ عَيْنَ الشَّمْسِ، فَتَلَطَّتْ ثُمَّ بَالَتْ، ثُمَّ رَتَعَتْ، وَإِنَّ هَذَا الْمَالَ خَضِرَةٌ خُلُوءٌ، وَنِعَمَ صَاحِبُ الْمُسْلِمِ هُوَ إِنْ أُعْطِيَ مِنْهُ الْيَتِيمَ وَالْمُسْكِينَ وَابْنَ السَّبِيلِ، وَإِنَّ الَّذِي يَأْخُذُهُ بغيرِ حَقِّهِ كَالَّذِي يَأْكُلُ وَلَا يَشْبَعُ، وَيَكُونُ عَلَيْهِ شَهِيدًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ

Ziyâd b. Eyyûb → İsmâil b. Uleyye → Hişâm → Yahyâ b. Ebû Kesîr
→ Hilâl → Atâ b. Yesâri → Ebû Sâid el-Hudrî:

“Resûlullah (s.a.v.) minbere oturdu, biz de etrafına çevrelendik. Benden sonra size servet yüzünden gelecek felâketlerden korkuyorum buyurarak dünya ahvalinden ve onun güzelliklerinden bahsetti. Bunun üzerine biri: Hayır şer getirir mi? Dedi. Resûlullah hiçbir şey söylemeden sustu. Oradakiler adama; Resûlullah’a itiraz mı ediyorsun? diye çıktılar. Kendinden geçen adam yavaş yavaş ayıldı, terlerini sildi. Hz. Peygamber (s.a.v.): Ey soru soran kimse beni dinliyor musun? dedi ve devam etti. Elbette hayır şerri getirmez. Ancak, bahar yağmurları yağdığı zaman çeşitli otlar bitirir, bu sırada bazı hayvanlar ölür bazıları da biten otlardan az bir miktar yiyebilir. Ancak yeşillik yiyerek hayatlarını sürdürenler bunun dışındadır. Çünkü yeşillikle beslenenler şişip semirinceye kadar yerler, güneşe karşı döner abdest bozar sonra da oynarlar. İşte servet de böyledir; yeşil ve tatlı (yani aldatıcı). Müslüman zengin eğer malından yetime, miskine ve yolcuya tasaddukta bulunursa o ne güzel kimsedir. Hakkı olmadığı halde alan kimse ise yiyip yiyip de doymayan gibidir. Kıyamet günü aldıkları onun aleyhinde şهادette bulunurlar.”²⁷¹

Nesâî’nin Ebû Sâid el-Hudrî tarikiyle rivâyet ettiği hadis, benzer lafızlarla Buhârî ve Müslim tarafından da rivâyet edilmiştir.²⁷²

İsnad Analizi

Mezkûr hadis Buhârî’de; Muâz b. Fedâl → Hişâm → Yahyâ → Hilâl b. Ebû Meymûne → Ata’ b. Yesâri → Ebû Sâid el-Hudrî tarikiyle rivâyet edilirken, Müslim’de; Ebû Tâhir → Abdullah b. Vehb → Mâlik b. Enes →

²⁷¹ Nesâî, Zekât: 81.

²⁷² Buhârî, Zekât: 46; Müslim, Zekât: 41.

Zeyd b. Eslem → Ata' b. Yesâri → Ebû Sâid el-Hudrî tarikiyle rivâyet edilmiştir.

Nesâî'de sened zincirinin son halkasında bulunan Ziyâd b. Eyyûb b. Ziyâd (ö. 252/866) için, Ebû Hâtim er-Râzî “*sadûk*”,²⁷³ Nesâî “*sika*”,²⁷⁴ İbn Hacer “*sikatu'l-hâfiz*”²⁷⁵, Zehebî ise “*hâfiz*”²⁷⁶ ifadelerini kullanmışlardır. Râvi takribi onuncu tabakadandır.²⁷⁷ Senedde İsmâil b. Uleyye olarak geçen ve künyesi Ebû Bişr olan râvinin tam ismi, İsmâil b. İbrâhîm b. Miksem el-Esedî'dir (ö. 193/809).²⁷⁸ Takribi sekizinci tabakadandır.²⁷⁹ Ebû Bişr için Nesâî “*sikatü's-sebt*”,²⁸⁰ İbn Hacer ise “*sikatu'l-hâfiz*”²⁸¹ demiştir. Şu'be b. Haccâc, İsmâil b. Uleyye'yi “*seyyidü'l-muhaddisîn*” olarak nitelendirmiş,²⁸² Ahmed b. Hanbel ise onu güvenilirliğin zirvesinde gördüğünü ifade etmiştir.²⁸³ Onun güçlü bir hâfızası olduğu ve rivâyette bulunurken yazılı metne ihtiyaç duymadığı belirtilmektedir.²⁸⁴

Sened zincirinde ismi geçen bir diğer râvi ise Hişâm'dır (ö. 151/768). Bu râvinin tam ismi Hişâm b. Ebû Abdullâh'tır.²⁸⁵ Takribi yedinci tabakadandır.²⁸⁶ Tâyâlisi; “*Hişâm hadiste mü'minlerin emiridir*” derken, Zehebî onu “*hâfiz*” olarak nitelemiştir.²⁸⁷ İbn Hacer Hişâm için “*sikatü's-sebt*” ifadesini kullanmış,²⁸⁸ İclî ise onun “*hadiste sebt*” ve “*sika*” bir râvi olduğunu belirtmektedir.²⁸⁹

²⁷³ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, c. 1, s. 642.

²⁷⁴ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, c. 9, s. 432; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, c. 1, s. 642.

²⁷⁵ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 343.

²⁷⁶ Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *el-Kâşif fî ma'rifeti men lehü rivâye fî'l-Kütübi's-sitte*, Beyrut: Darü'l Kütübi'l-İlmiyye, 1983, c. 1, s. 581.

²⁷⁷ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 343.

²⁷⁸ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, c. 3, s. 23.

²⁷⁹ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 136.

²⁸⁰ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, c. 1, s. 140.

²⁸¹ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 136.

²⁸² Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, c. 3, s. 23.

²⁸³ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, c. 1, s. 140.

²⁸⁴ Salahattin Polat, “İsmâil b. Uleyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1999, c. 20, s. 428-429.

²⁸⁵ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, c. 30, s. 215.

²⁸⁶ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 1022.

²⁸⁷ Zehebî, *el-Kâşif*, c. 4, s. 426.

²⁸⁸ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 1022.

²⁸⁹ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, c. 4, s. 272.

Senedde Yahyâ b. Ebû Kesîr (ö. 129/747) olarak geçen râvinin künyesi Ebû Nasr'dır. Takribi beşinci tabakadandır.²⁹⁰ Râvinin durumu hakkında âlimler farklı görüşler beyan etmişlerdir. Yahyâ b. Ebû Kesîr için “*imam*”, “*esbetü'n-nâs*”, “*sika*”, “*sebt*” gibi ifadeler kullanılmıştır.²⁹¹ Bunun yanında tedlîs yaptığı yönünde suçlamalar da bulunmaktadır.²⁹² Bu suçlamalar genellikle o dönemin hassasiyetinden kaynaklanmış ve bu türden az sayıda rivayeti bulunduğu ifade edilmiştir. Nitekim Kattân, onun mürsellerine itibar edilmemesi gerektiğini belirtmiştir.²⁹³ Yahyâ b. Ebû Kesîr, cerh ve ta'dîl ilminin geliştiği ve fitnenin yaygınlaştığı bir dönemde yaşamıştır. O, yalnızca sika râvilerden rivâyette bulunmasıyla anılmıştır.²⁹⁴

Sened zincirinde Hilâl ismiyle bahsedilen râvinin tam adı Hilâl b. Ali b. Esâme'dir (ö. 110/729).²⁹⁵ Takribi beşinci tabakadandır.²⁹⁶ İbn Hibban es-*Sikat*'ında bu râviye yer vermiştir.²⁹⁷ Hilâl b. Ali b. Esâme'nin “*sika*” bir râvi olduğuna dair âlimlerin çoğunluğu fikir birliği içerisinde.²⁹⁸

Sened zincirinde yer alan bir diğer râvi ise Atâ b. Yesâr'dır (ö. 103/721). Takribi ikinci tabakadandır.²⁹⁹ Tâbiîn devrinin önemli fıkıh âlimlerinden olan ve rivâyetleri *Kütüb-i Sitte*'de yer alan Atâ'nın sika bir râvi olduğu konusunda Ebû Zûr'a er-Râzî, İbn Hacer, Nesâî, İbn Hibbân ve Yahyâ b. Ma'in gibi önde gelen âlimler ittifak etmişlerdir.³⁰⁰ Hadisin sahâbî râvisi olan Ebû Sâid el-Hudrî, genç sahâbîler arasında fakihliği ile ön plana çıkmış, “*imam*” ve “*Medine Müftüsü*” lakaplarıyla tanınmıştır. En çok hadis rivâyet eden sahâbîler arasında yer almaktadır.³⁰¹

Yahyâ b. Ebû Kesîr için farklı görüşler ortaya atılmış olsa da genel görüş râvinin güvenilir olduğu yönündedir. Diğer raviler sikadır. Hadisin

²⁹⁰ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 1065.

²⁹¹ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, c. 31, s. 504; İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 1065.

²⁹² İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 1065.

²⁹³ Selçuk Camcı, “Yahyâ b. Ebû Kesîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2013, c. 43, s. 241.

²⁹⁴ Camcı, “Yahyâ b. Ebû Kesîr”, *DİA*, c. 43, s. 242.

²⁹⁵ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, c. 30, s. 343.

²⁹⁶ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 1027.

²⁹⁷ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, c. 30, s. 343.

²⁹⁸ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, c. 30, s. 343.; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, c. 4, s. 290.

²⁹⁹ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 679.

³⁰⁰ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, c. 1, s. 110; İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 679.

³⁰¹ Raşit Küçük, “Ebû Said el Hudrî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1994, c. 10, s. 223-224.

senedinde inkıtâ bulunmamaktadır. Dolayısıyla rivâyet muttasıl olarak değerlendirilebilir. Elbânî, bu hadisin senedi için “*sahih*” demiştir.³⁰²

Metin Analizi

Bahsi geçen hadîs-i şerifte, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bir konuşmasından bahsedilmektedir. Resûlullah, mescitte minbere oturarak sahâbîlere öğütlerde bulunmuştur. Hadiste zikredilen “*minber*”, camilerde bulunan yüksek bölüm değil de herkesin görebileceği bir kısım olarak değerlendirilmelidir. Nitekim sahâbîlerin Hz. Peygamber’in çevresine toplanmaları bunu göstermektedir.

Hz. Peygamber (s.a.v.), konuşmasına devam ederken sahâbeden birinin; “*Hayır şer getirir mi?*”³⁰³ diye sorması üzerine Allah Resûlü ona; gerçek hayrın şer getirmeyeceğini, ancak hayır gibi görünen bazı durumların şer getireceğini örneklerle açıklamaktadır. Nitekim bu hususta Kur’ân-ı Kerim’de; “...*Olur ki, hoşunuza gitmeyen bir şeyde sizin için hayır, yine olur ki hoşunuza giden bir şeyde de sizin için şer vardır...*”³⁰⁴ buyurulmuştur. Buradan anlaşılmaktadır ki, bizim hayır bildiklerimizde şer, şer bildiklerimizde ise hayır vardır.

Resûlullah (s.a.v.), bahar yağmurları ile gelen zararlı ve zararsız otların ayırt edilmeden tüketilmesi nasıl hayvanlara zarar veriyorsa, Allah’ın bize verdiği servetin de yetim, fakir ve ihtiyaç sahipleri gözetilmeden tüketilmesi Müslümanlara zarar verir demektedir. Nitekim Kur’ân’da; “*Onların mallarında isteyen ve istemeyen yoksullar için bir hak vardı*”³⁰⁵ buyurulmaktadır. Mallarında yetim ve yoksullar için pay ayırmayan kimselerin sahip olduğu şeylerin kıyamet gününde onların aleyhine şahitlik yapacağı vurgulanmıştır.

Dinimizde, belirli şartlara bağlı olarak zengin sayılan Müslümanlar, zekât ve sadaka gibi ibadetleri yerine getirmekle yükümlüdürler. Bu ibadetler yerine getirilirken, yukarıdaki hadiste buyurulduğu gibi yetimler

³⁰² Elbânî, *Sahîhu Süneni’n-Nesâî*, c. 2, s. 546.

³⁰³ Nesâî, *Sünen’un Neseî*, (Şerh: es-Suyuti, Haşiye: es-Sindi), Mütercimler: A. Muhtar Büyükçınar, c. 5-6, s. 116.

³⁰⁴ Bakara, 2/216.

³⁰⁵ Zâriyât, 51/60.

de gözetilmelidir. Burada, zekât yerine “*sadaka*” sözcüğü tercih edilebilir. Nitekim hadiste bu konuda bir ayırım yapılmamıştır. Dolayısıyla yukarıda ifade edilen “*tasadduk*” hem farz olan zekât hem de nafîle olan sadaka ibadeti ile ilişkili olabilir. Mezkûr hadiste, zekât ve sadakanın verilmesi gereken sınıfları sayarken, miskin ve yolcunun yanında, yetimlerden de bahsedilmektedir. Bu hadis ve daha bunun gibi birçok hadîs-i şerifte yetimlere yardımda bulunulması tavsiye edilmektedir. Hz. Peygamber bu hususta oldukça hassas davranmış, ümmetinden de yetimleri koruyup kollamalarını istemiştir.

Hz. Peygamber (s.a.v.), bir hadisinde yetimlere yardımda bulunanlara cennette “*Ferah Evi*” adında bir yer verileceğini müjdelemiştir.³⁰⁶ Hz. Peygamber bu hadiste, cennetteki ferah evine girmek için gereken şartın, yetimleri sevindirmek olduğunu söylemektedir. Burada yetimleri sevindirme konusunda herhangi bir kısıtlama getirilmemiştir. Durumu iyi olan Müslümanlar servetlerinden bağış yapabileceği gibi, dar gelirli insanlar da onlara küçük hediyeler olarak sevindirebilirler. Hatta yetimlere söylenen güzel bir söz veya içten gelen bir gülümseme de mutlu olmalarına yetecektir.

Yetimleri sevindirmek Allah katında en hayırlı davranışlardan bir tanesidir. Bir yetimi koruyup kollamak, onu gözetmek ve ihtiyaçlarını gidermek her Müslümanın görevidir. Nitekim yetimler bizlere Allah’ın emanetleridir. Hayatın her anında bunu hatırlamalı ve buna göre davranmalıyız. Durumu iyi olan Müslümanlar maddi olarak, durumu olmayanlar ise mânevî açıdan yetimlere destek olmalı, onları hayatın her aşamasında desteklemelidir.

3.2.3. Hadis 3

Bu hadis, “*Zekât*” kitabında, “*Akrabalara Sadaka Vermek*” bâb başlığı altında yer almaktadır.

أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ خَالِدٍ، قَالَ: حَدَّثَنَا عُثْمَرُ، عَنْ شُعْبَةَ عَنْ سُلَيْمَانَ، عَنْ أَبِي وَائِلٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ، عَنْ زَيْنَبِ امْرَأَةِ عَبْدِ اللَّهِ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِلنِّسَاءِ: تَصَدَّقْنَ وَلَوْ مِنْ

³⁰⁶ Şeybânî, *el-Camiu's-Sağir*, c. 1, s. 304.

حُلِيْكُنَّ. قَالَتْ: وَكَانَ عَبْدُ اللَّهِ خَفِيفَ ذَاتِ الْيَدِ فَقَالَتْ لَهُ: أَيْسَعْنِي أَنْ أَصْعَ صَدَقَتِي فِيكَ وَفِي بَنِي أَخٍ لِي يَتَامَى؟ فَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ: سَلِي عَنْ ذَلِكَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. قَالَتْ: فَأَتَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَإِذَا عَلَى بَابِهِ امْرَأَةٌ مِنَ الْأَنْصَارِ يُقَالُ لَهَا: زَيْنَبُ تَسْأَلُ عَمَّا أَسْأَلُ عَنْهُ. فَخَرَجَ إِلَيْنَا بِلَالٌ، فَقُلْنَا لَهُ: انْطَلِقْ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَلْهُ عَنْ ذَلِكَ، وَلَا تُخْبِرْهُ مَنْ نَحْنُ. فَانْطَلَقَ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: مَنْ هُمَا؟ قَالَ: زَيْنَبُ، قَالَ: أَيُّ الزَّيَانِبِ؟ قَالَ: زَيْنَبُ امْرَأَةُ عَبْدِ اللَّهِ، وَزَيْنَبُ الْأَنْصَارِيَّةُ، قَالَ: نَعَمْ، لَهُمَا أَجْرَانِ: أَجْرُ الْقَرَابَةِ، وَأَجْرُ الصَّدَقَةِ

Bişr b. Hâlid → Gunder → Şu‘be → Süleymân → Ebû Vâil → Amr b. Hâris → Zeyneb bint Muâviye:

“Resûlullah (s.a.v.) kadınlara şöyle buyurdu: ‘Süs eşyalarınızdan da olsa sadaka veriniz.’ Kocam Abdullah fakir idi. Bunun için ben ona: ‘Ben sadakamı sana ve yetim olan yeğenlerime versem olur mu ki?’ dedim. ‘Resûlullah’a (s.a.v.) sor’ dedi. Doğruca Resûlullah’a geldim. Kapıya vardığımda baktım içerde ensârdan Zeyneb adında biri benim sormak istediğimi Hz. Peygamber’e soruyor. Bu arada Bilal dışarı çıktı, ona: ‘Git, Hz. Peygamber’e bu meseleyi sor, ancak bizim kim olduğumuzu söyleme.’ dedik. Bilâl içeri girdi. Hz. Peygamber ‘Onlar kim?’ dedi. Bilâl: ‘Zeyneb.’ dedi. Hz. peygamber: ‘Hangi Zeyneb?’ buyurdu. Bilâl: ‘Ensar kadınlarından Abdullah’ın hanımı Zeyneb’ dedi. Hz. Peygamber: ‘Evet olur, hem iki yönden sevap olur, biri verdiği sadakanın sevabı biri de akrabayı düşünmenin sevabı’ buyurdu.”³⁰⁷

Bahsi geçen hadis benzer lafızlarla *Sahih-i Buhârî* ve Müslim’de de geçmektedir.³⁰⁸

İsnad Analizi

Mezkûr hadis Buhârî’de; Ömer b. Hafs → Hafs b. Gıyâs → Süleymân b. Mihrân → Şakîk b. Seleme → Amr b. Hâris → Zeyneb bint Muâviye ve İbrâhim → Ebû Ubeyde → Amr b. Hâris → Zeyneb bint Muâviye tarikleri ile rivâyet edilirken, *Sahih-i Müslim*’de; Hasan b. Rebi’ → Ebû’l Ehves → Süleymân b. Mihrân → Şakîk b. Seleme → Amr b. Hâris → Zeyneb bint Muâviye tarikiyle rivâyet edilmektedir.

³⁰⁷ Nesâî, Zekât: 82.

³⁰⁸ Buhârî, Zekât: 48; Müslim, Zekât: 14.

Sünen-i Nesâi'de Bişr b. Hâlid (ö. 155/772) olarak geçen râvinin künyesi Ebû Muhammed'dir.³⁰⁹ Takribi onuncu tabakadandır.³¹⁰ Râvi için Ebû Hâtim er-Râzî “şeyh”³¹¹, İclî ve Nesâi “sika”³¹² ifadelerini kullanmışlardır. İbn Hacer ise Bişr b. Hâlid için “sika”³¹³ demektedir.

Senedde Gunder olarak zikredilen râvinin tam adı Muhammed b. Ca'fer'dir (ö. 193/809).³¹⁴ Takribi dokuzuncu tabakadandır.³¹⁵ Meraklı olduğu ve çok soru sorduğu için hocası İbn Cüreyc, Ca'fer'e “gürültücü” anlamına gelen “Gunder” lakabını takmıştır. Yahyâ b. Maîn, onun hocalarından rivâyet ettiği hadislerin oldukça güvenilir olduğunu söylemiştir.³¹⁶ Abdullah b. Mübârek, Şu'be'nin rivâyetlerinde ihtilâfa düşüldüğünde Gunder'in rivâyetlerine bakılması gerektiğini söylemiştir.³¹⁷ Ebû Hâtim ise Gunder'in Şu'be dışındaki rivâyetlerinin bu kadar güvenilir olmadığını ifade etmektedir.³¹⁸ Zehebî, sahih hadis toplayan muhaddislerin onun güvenilir olduğu hususunda ittifak ettiklerini söylemektedir.³¹⁹ İbn Hibbân onu *Sikat* isimli eserine alarak dalgın olmasına rağmen Allah'ın seçkin kullarından birisi olduğunu ifade etmiştir.³²⁰ İclî ise Gunder'in sika bir râvi olduğunu söylemiştir.³²¹

Sened zincirinde Şu'be ismiyle yer alan râvinin tam adı Şu'be b. el-Haccâc b. el-Verd (ö. 160/777), künyesi ise Ebû Bistâm'dır.³²² Takribi yedinci tabakadandır.³²³ Dört yüzden fazla tâbiünden hadis tahsil ederek ashâbü'l-hadisın önemli yüzlerinden bir tanesi olmuştur.³²⁴ Hadis alanındaki derin ilminden dolayı “hadiste mü'minlerin emiridir”

³⁰⁹ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 4, s. 117; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. 1, s. 226.

³¹⁰ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, c. 1, s.169.

³¹¹ İbn Ebû Hatîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, c. 2, s. 356.

³¹² Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 4, s. 117.

³¹³ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, c. 1, s.169.

³¹⁴ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 25, s. 5.

³¹⁵ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, c. 1, s. 833.

³¹⁶ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 25, s. 5.

³¹⁷ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. 3, s. 531.

³¹⁸ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 25, s. 5.

³¹⁹ Zehebî, *Tezkiratu'l-Huffaz*, c. 1, s. 300.

³²⁰ İbn Hibbân, *es-Sikat*, c. 9, s. 50.

³²¹ Kandemir, “Gunder”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1996, c. 14, s. 195.

³²² Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 12, s. 479.

³²³ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, c. 1, s. 436.

³²⁴ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 12, s. 479.

denilmiştir. Bunun yanında sistemli bir şekilde hadis tasnifi ve ricâl tenkidi hususlarında bilgi toplama faaliyetlerini başlatmıştır.³²⁵ Klasik dönemde Şu‘be ve onun rivâyetlerine dair çok sayıda eser yazılmıştır. Ebû Hâtim er-Râzî, İbn Hacer gibi hadis ulemâsı onun sika olduğunu ifade etmişlerdir.³²⁶ Nesâî ise “*Resûlullah’ın hadislerinin emanetçileri üçtür, bunlar; Şu‘be b. Haccâc, Mâlik b. Enes, Yahyâ b. Sâid el-Kattân’dır*” diyerek tevsikte bulunmuştur.³²⁷

Senedde yer alan bir diğer râvi ise Süleymân b. Mihrân’dır (ö. 148/765). Künyesi Ebû Muhammed olan râvi, A‘meş adıyla meşhur olmuştur. Takribi beşinci tabakadandır.³²⁸ Şu‘be, Süfyân es-Sevrî, Ebû Hanîfe, Abdullah b. Mübârek, Süfyân b. Uyeyne gibi meşhur âlimler kendisinden hadis rivâyet etmişlerdir. Abdullah b. Ebû Evfâ ve Enes b. Mâlik’den mürsel olarak rivâyet ettiği bazı hadislerde tedlîs yapması haricinde hadis ulemâsı tarafından sika sayılmıştır.³²⁹ Zehebî, onu bazı râvilerin kusurlarının üzerini kapatmakla suçlamış, aynı zamanda onun için “*hâfız*”³³⁰ demiştir. Dönemin büyük münekkidlerinden olan Yahyâ el-Kattân onun için “*allâmetü’l-islâm*” ifadesini kullanmıştır.³³¹ O, dürüst ve doğru sözlü olması nedeniyle “*mushaf*” diye anılmıştır.³³² Râvi için İbn Hacer “*sikatu’l-hâfız*” demiş ancak onun tedlis yaptığını ifade etmiştir.³³³

Senedde geçen bir diğer râvi ise Şakîk b. Seleme’dır (ö. 82/701).³³⁴ Seleme, senedde Ebû Vâil künyesi ile yer almaktadır. Takribi ikinci tabakadandır.³³⁵ Şakîk b. Seleme, Hz. Ali, Hz. Osmân, Hz. Ömer, Muâz b. Cebel, Abdullah b. Mes‘ûd, el-Eş‘arî, Hz. Âişe ve Ebû Hüreyre (r.a.) gibi

³²⁵ İbrâhim Hatiboğlu, “Şu‘be b. Haccâc”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2010, c. 32, s. 224-226.

³²⁶ İbn Hacer, *Takribu’t-Tehzib*, c. 1, s. 436.

³²⁷ Ebû Abdullah Alâeddin Mugaltây b. Kılıç b. Abdullah El-Bekceri, *İkmâlü Tehzîbi’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, thk. Muhammed Osman, Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2011, c. 6, s. 256.

³²⁸ İbn Hacer, *Takribu’t-Tehzib*, c. 1, s. 414.

³²⁹ Mücteba Uğur, “A‘meş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1991, c. 3, s. 54.

³³⁰ Zehebî, *el-Kâşif*, c. 2, s. 535.

³³¹ İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzib*, c. 2, s. 109.

³³² Uğur, “A‘meş”, *DİA*, c. 3, s. 54.

³³³ İbn Hacer, *Takribu’t-Tehzib*, c. 1, s. 414.

³³⁴ Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, c. 12, s. 548.

³³⁵ İbn Hacer, *Takribu’t-Tehzib*, c. 12, s. 439.

elli civarında sahâbîden hadis almıştır. Abdullah b. Mes'ûd'un rivâyetlerini Kûfe'de en iyi bilen kişinin Şakîk b. Seleme olduğu ifade edilmiştir.³³⁶ “Kûfe muhaddisi” ve “büyük imam” olarak tanınan Şakîk, hadis ulemâsı tarafından “sika” ve “kesîrû'l-hadîs” diye isimlendirilmiştir.³³⁷ Yahyâ b. Maîn onun için, “onun gibisi bulunmaz” ifadesini kullanmıştır.³³⁸ Zehebî, onun muhadramûndan olduğunu belirtmiştir.³³⁹

Senedde Amr b. Hâris (ö. 50/670'ten sonra) adıyla geçen râvinin tam adı Amr b. Hâris b. Ebû Dirâr'dır.³⁴⁰ Amr b. Hâris hadisin sahâbî râvilerindendir.³⁴¹ Râvinin sahâbî olduğu hususunda âlimler fikir birliği içerisinde.³⁴² Hadisin bir diğer sahâbî râvisi ise Zeyneb bint Muâviye'dir (ö. 32/653'ten sonra).³⁴³ Senedde Abdullah b. Mes'ûd'un eşi Zeyneb olarak geçmektedir. Zeyneb (r.a.), Hz. Peygamber'e biat eden ve önde gelen kadın sahâbîlerdendir.³⁴⁴

Senedde yer alan bütün râvilerin sika olduğu görülmektedir. Hadisin senedinde inkıtâ bulunmamaktadır. Dolayısıyla hadisi muttasıl hadis olarak değerlendirebiliriz. Elbânî, bu hadis için “sahih” demiştir.³⁴⁵

Metin Analizi

Hz. Peygamber (s.a.v.), hayatta olduğu süre zarfında ümmetini kendisinden daha çok düşünmüş, onların her türlü sıkıntılarını gidermek için elinden geleni yapmıştır. Bu hadisinde Allah Resûlü, süs eşyalarından dahi olsa sadaka verilmesini buyurarak yardımlaşmanın önemine işaret etmiştir. Böylece hem Müslümanlar arasında gönül bağı kuvvetlenecek hem de ihtiyacı olan insanlar ihtiyaçlarını gidereceklerdir.

³³⁶ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 12, s. 552.

³³⁷ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzîb*, c. 1, s. 439.

³³⁸ Erdinç Ahatlı, “Şakik b. Seleme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2010, c. 33, s. 306; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 12, s. 548.

³³⁹ Zehebî, *el-Kâşif*, c. 12, s. 581.

³⁴⁰ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 21, s. 569.

³⁴¹ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzîb*, c. 1, s. 732.

³⁴² İbn Hibbân, *es-Sikat*, c. 3, s. 273; İbn Hacer, *Takribu't-Tehzîb*, c. 1, s. 732.

³⁴³ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzîb*, c. 1, s. 1356.

³⁴⁴ Halit Özkan, “Zeyneb bint Muâviye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2013, c. 44, s. 361-362.

³⁴⁵ Elbânî, *Sahihu Süneni'n-Nesâî*, c. 2, s. 546.

Zeyneb bint Muâviye, Hz. Peygamber'e (s.a.v.), sadakasını akrabasına ve yetim yeğenlerine vermenin doğru olup olmadığını sormuştur. Bu soruyu sorarken içeriye Bilal'i göndermiş ve kendi ismini söylememesini istemiştir. Belli ki bu hususta Hz. Peygamber'den çekinceleri bulunmaktadır. Bilal, Resûlullah'a soruyu sorunca, Allah Resûlü; akrabalık bağlarını güçlü tuttuğu ve sadaka verdiği için bu konuda iki sevap vardır demiştir.³⁴⁶ Ayrıca Ahmed b. Hanbel, Sevrî, Ebû Yusuf, Şafîî, İmam Muhammed ve İmam Mâlik gibi âlimler bu hadisi, bir kadının kocasına zekât verebileceğinin de delili olarak getirmişlerdir.³⁴⁷

İbnü'l-Müneyyir bu hususta şunları söylemiştir: “*Hanımın eşine zekât veremeyeceğini söyleyenler, verdiklerinin nafaka olarak yine kendisine döneceğini ve sanki hiç zekât vermemiş gibi olunacağını iddia ederler.*”³⁴⁸ Ancak yukarıdaki hadiste değinilen husus sadaka verilmesidir. Nitekim rivâyette kadının, durumu iyi olmayan kocasına sadaka verebileceğinden söz edilmektedir. Hanımların eşlerine sadaka vermesinden yana bir sakınca yoktur. İhtilaf bulunan konu kocaya zekât verilip verilemeyeceğidir.³⁴⁹

Konumuzla doğrudan ilişkili olan yetim yeğenlere sadaka ve zekât vermek hususunda ise herhangi bir engel bulunmamaktadır. Yetimlerin her türlü yardıma ihtiyacı olduğundan, zekât ve hadiste ifade edilen sadakayı yetimlere vermek ayrıca sevap kazandıracaktır.

Bu hadisten çıkarılabilecek bazı hükümler şunlardır; akrabalık bağlarını gözetmek, kadının, kocasını ve akrabalarını gözetmesinin caiz olması, yöneticilerin erkek ve kadınları hayırlı işlerde bulunmaya teşvik etmesi, zekât ve sadakanın yakınlarımızdan başlanarak ihtiyaç sahiplerine verilmesi, her konuda daha bilgili olan kişilere fikir danışılması.

³⁴⁶ Ebû Abbas Ahmed b. Ömer b. İbrâhim el- Kurtûbî, *el-Mûfhim lima eşkele telhis-i kitab-i Müslim*, Dimeşk, 1996, c. 3, s. 44.

³⁴⁷ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Riyâd: Dârü's- Selâm, 2000, c. 3, s. 386.

³⁴⁸ Hasan Ayyıldız, *Kütüb-i Sitte Çerçevesinde Eşler Arasındaki İlişkiler*, (Yüksek Lisans Tezi), Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Rize, 2012, YÖK: Ulusal Tez Merkezi (Tez No. 314813), s. 7-8.

³⁴⁹ Hasan Ayyıldız, *Kütüb-i Sitte Çerçevesinde Eşler Arasındaki İlişkiler*, s. 8.

Kur'ân-ı Kerim'de, Beled sûresi 14-16. âyetlerinde³⁵⁰ yetimleri ve yoksulları doyurmanın önemine vurgu yapılmıştır. Hadiste belirtildiği gibi akrabamız olan bir yetime sadakamızı vermek ve ona ihsanda bulunmak elde edilecek olan sevabı daha da artırmaktadır. İslâm dini bu emir ve tavsiyelerle yardımlaşmayı öğütlemiş ve yardıma ihtiyaç duyan herkesin gözetilmesini emretmiştir.

Bütün Müslümanların yetim, öksüz ve mazlum çocuklara karşı birtakım sorumlulukları bulunmaktadır. Dolaylı olarak ve doğrudan yetimlerden söz eden âyet sayısının yirmi biri bulması, Allah'ın (c.c.) bu konuda Müslümanlara önemli görevler yüklediğinin göstergesidir. Hz. Peygamber'in, bu konudaki hassasiyeti de dinimizin yetimlere verdiği önemin ciddiyetini ortaya koymaktadır.³⁵¹ İslâm dininin bizlere yüklediği bu görev çeşitli yollarla yerine getirilebilmektedir. Bunlardan en önemli olanı ise yetimlerin ihtiyaçlarını gidermektir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.), yetimlerle bizzat kendisinin ilgilenmesi, onlara evinin kapılarını açması, onları maddi ve mânevî açıdan desteklemesi bizlere bu konuda yol göstermektedir.

Rehberi Hz. Peygamber (s.a.v.) olan bir Müslüman, Allah'ın rızasını kazanmakta ve onun emirlerini uygulamakta zorluk çekmeyecektir. Hz. Peygamber'in izinden gidenler için yolun sonu muhakkak cennet olacaktır. Cennetin anahtarlarından birisi de yetimlere iyilik ve ihsanda bulunmak, onları koruyup, kollamaktan geçer. Bundan dolayı yetimleri hayatın her safhasında himaye etmek ve desteklemek hem dünya hem de ahireti kazanmak açısından oldukça önemlidir.

3.2.4. Hadis 4

Bu hadis, “*Nikâh*” kitabında, “*Mihir Ne Kadar Olması Gerekir?*” bâb başlığı altında yer almaktadır.

أَخْبَرَنَا يُونُسُ بْنُ عَبْدِ الْأَعْلَى، وَسَلِّمَانُ بْنُ دَاوُدَ، عَنِ ابْنِ وَهْبٍ، أَخْبَرَنِي يُونُسُ، عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ: أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ بْنُ الزُّبَيْرِ: أَنَّهُ سَأَلَ عَائِشَةَ عَنْ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ: {وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا

³⁵⁰ Beled, 90/14-16.

³⁵¹ Cemal Ağırman, “Fert ve Toplumun Yetim ve Öksüzlere Karşı Sorumlulukları”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, S. 2, 2007, s. 16.

فِي الْيَتَامَى فَانْكَحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ {، قَالَتْ: يَا ابْنِ أُخْتِي، هِيَ الْيَتِيمَةُ تَكُونُ فِي جَرِّ وَلِيِّهَا، فَتُشَارِكُهُ فِي مَالِهِ، فَيُعْجِبُهُ مَالُهَا وَجَمَالُهَا، فَيُرِيدُ وَلِيِّهَا أَنْ يَنْزَوَّجَهَا بِغَيْرِ أَنْ يُقْسِطَ فِي صَدَاقِهَا، فَيُعْطِيهَا مِثْلَ مَا يُعْطِيهَا غَيْرُهُ، فَهُمْ أَنْ يَنْكَحُوا إِلَّا أَنْ يُقْسِطُوا لَهُنَّ، وَيَبْلُغُوا بِهِنَّ أَعْلَى سُنَّتِهِنَّ مِنَ الصَّدَاقِ، فَأَمُرُوا أَنْ يَنْكَحُوا مَا طَابَ لَهُمْ مِنَ النِّسَاءِ سِوَاهُنَّ. قَالَ عُرْوَةُ: قَالَتْ عَائِشَةُ: ثُمَّ إِنَّ النَّاسَ اسْتَفْتَوْا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدُ فِيهِنَّ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: {وَيَسْتَفْتُونَكَ فِي النِّسَاءِ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِيهِنَّ {، إِلَى قَوْلِهِ: {وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكَحُوهُنَّ {، قَالَتْ عَائِشَةُ: وَالَّذِي ذَكَرَ اللَّهُ تَعَالَى أَنَّهُ يُثَلَّى فِي الْكِتَابِ الْآيَةُ الْأُولَى الَّتِي فِيهَا: {وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَى فَانْكَحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ {، قَالَتْ عَائِشَةُ: وَقَوْلُ اللَّهِ فِي الْآيَةِ الْأُخْرَى: {وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكَحُوهُنَّ { رَغْبَةً أَحَدِكُمْ عَنْ يَتِيمَةٍ الَّتِي تَكُونُ فِي جَرِّهِ حِينَ تَكُونُ قَلِيلَةَ الْمَالِ وَالْجَمَالِ، فَهُمْ أَنْ يَنْكَحُوا مَا رَغِبُوا فِي مَالِهَا مِنْ يَتَامَى النِّسَاءِ إِلَّا بِالْقِسْطِ مِنْ أَجْلِ رَغْبَتِهِمْ عَنْهُنَّ

Yûnus b. Abdûla‘lâ → Süleyman b. Dâvûd → İbn Vehb → Yûnus → İbn Şihâb → Urve b. Zübeyr → Âişe

Urve b. Zübeyr'den (r.a.) rivâyete göre o, Hz. Âişe'ye (r.a.):

“Yetim kızların haklarında adalet edemeyeceğinizi bilir veya sanırsanız, size helâl olan başka kadınlardan nikâh ediniz”³⁵² âyetinin tefsirini sordu. Hz. Âişe (r.a.) şöyle cevap verdi:

“Ey kardeşimin oğlu, âyetteki ‘yetâmâ’ dan murad, yetim kızdır ki o, velisinin vesayet ve velâyeti altında bulunup, mal hissesinde velisine ortak olur. O yetim kızın malı ve güzelliği velisinin hoşuna gider. Onunla evlenmek ister, fakat mehrinde adalet etmek ve başkasının verdiği kadar mehir vermek istemez. İşte bu âyette, bu gibi velilerin, vesayetleri altındaki yetim kızları nikâh etmeleri nehyolunuyor. Ve bunlardan başka, kendilerine helâl olan kadınlardan nikâh etmeleri emrolunuyor.” Urve diyor ki: Hz. Âişe devam ederek şöyle dedi:

“Bu âyet nâzil olduktan sonra insanlar, Resûlullah’a (s.a.v.) o kızlar hakkında fetvâ sordular. Bunun üzerine, Allah (c.c.) şu âyeti indirdi: (Habibim, senden kadınlar hakkında fetvâ isterler. Onlara de ki: Kadınlar hakkındaki fetvâyı Allah size veriyor. Haklarını vermeyerek almak istediğiniz yetim kadınlarla, zayıf çocukların haklarına dair olan hükümler size kitapta okunuyor. Yetimlerin

³⁵² Nisâ, 4/3.

haklarını eda etmekte tam adaleti gözetin. Sizin yaptığınız her iyiliği muhakkak ki Allah bilir).”³⁵³ Hz. Aîşe diyor ki:

“Allah’ın, ‘Kur’an’da size karşı okunan âyetler’ diye zikrettiği (yetim kızlar hakkında adalet edememekten endişe ederseniz size helâl olan başka kadınlarla evleniniz’ âyetidir. ‘Haklarını vermeyerek almak istediğiniz yetim kızlarla...) âyeti de herhangi birinizin vesâyetinde bulunan yetim kıza, malı ve güzelliği az olduğu için rağbet göstermemesidir. Bunlara rağbet edilmediğinden dolayı, malına ve güzelliğine rağbet ettikleri yetim kızları, mehirde adalete riâyet etmedikçe, nikâh etmekten nehyolundular.”³⁵⁴

Bu hadis benzer lafızlarla *Sahih-i Buhârî* ve Müslim’de de geçmektedir.³⁵⁵

İsnad Analizi

Nesâî’nin, Urve b. Zübeyr tarikiyle rivâyet ettiği hadis *Sahih-i Buhârî*’de; Muhammed b. Selâm b. el-Ferec → Abdete b. Süleyman → Hişam b. Urve b. Zübeyr → Urve b. Zübeyr → Âişe senediyle rivâyet edilirken, *Sahih-i Müslim*’de; Ebû Tâhir Ahmed b. Amr b. Serh → Harmele b. Yahyâ et-Tücîbî → İbn Vehb → Yûnus → İbn Şihâb → Urve b. Zübeyr → Âişe şeklinde rivâyet edilmiştir.

Nesâî’nin sened zincirinin son halkasında bulunan ve Sadeffî olarak tanınan Yûnus b. Abdüla‘lâ (ö. 264/878), takribi onuncu tabakadandır.³⁵⁶ İbn Mâce, Müslim, Ebû Zûr‘a, Ebû Hâtim, Nesâî, Mahled, Tahâvî, Nisâbü’rî gibi muhaddisler ondan rivâyette bulunmuşlardır.³⁵⁷ Ebû Hâtim çok sayıda muhaddisin onu sika bulduğunu ifade etmiştir.³⁵⁸ İbn Hibbân ise *es-Sikat* isimli eserinde onu zikretmiştir.³⁵⁹ İbn Hacer, Zehebî ve Nesâî, Sadeffî için “sika” tabirini kullanmışlardır.³⁶⁰

³⁵³ Nisâ, 4/127.

³⁵⁴ Nesâî, Nikâh: 66.

³⁵⁵ Buhârî, Nikâh: 19; Müslim, Tefsir: 1.

³⁵⁶ İbn Hacer, *Takribu’t-Tehzib*, c. 1, s. 1098.

³⁵⁷ Bilal Aybakan, “Sadeffî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2008, c. 35, s. 393-395.

³⁵⁸ Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, c. 9, s. 243.

³⁵⁹ Mizzî, *Tehzibu’l-Kemâl*, c. 32, s. 513.

³⁶⁰ İbn Hacer, *Tehzibu’l-Tehzib*, c. 4, s. 469.

Senedde yer alan bir diğ er r avi ise S uleyman b. Dâvûd'dur ( . 253/867). Sade   ile aynı dönemde yaşamış olan S uleyman, mezkûr hadisin son r  vilerinden birisidir. Takribi on birinci tabakadandır.³⁶¹ İ n Hibbân *Sikat*'ında ona yer verirken, Nesâî, Zehebî ve İ n Hacer gibi önde gelen âlimler onun sika bir râvi olduğunu ifade etmişlerdir.³⁶²

Senedde İ n Vehb adıyla yer alan râvinin tam adı Abdullah b. Vehb b. Müslim'dir ( . 197/813).³⁶³ Takribi dokuzuncu tabakadandır.³⁶⁴ İ n Sa'd, Nesâî, İ n Ad  , Yahyâ b. Maîn, İ n Hacer ve Zehebî gibi âlimler tarafından sika olarak kabul edilmektedir.³⁶⁵ Eb   Zür'a, onun rivâyetlerini incelediğini, bunların içinde mevz   ve münker hadis bulamadığını ifade etmiştir.³⁶⁶ Zehebî ise Vehb'in "*hüccet, hâfız ve müctehid*" bir râvi olduğunu belirtmektedir.³⁶⁷

Senedde Yûnus adıyla geçen râvinin tam adı, Yûnus b. Yezîd b. Eb   Nec  d el-Eyl  'dir ( . 159/776).³⁶⁸ Etb  'u't-t  bi  n'in büyüklerinden olup takribi yedinci tabakadandır.³⁶⁹ Kendisinden, Buhârî, Müslim, Eb   Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İ n Mâce gibi önemli muhaddisler riv  yetinde bulunmuştur. İ n Hacer Yûnus'un sika olduğunu ancak Zührî'den rivâyet ederken az vehim yaptığını söylemiştir. İ cl   ve Nesâî ise onun için "*sika*" diyerek tevsikte bulunmuşlardır.³⁷⁰

Hadisin senedinde ismi geçen bir diğ er râvi ise İ n   h  b'tır. Künyesi ez-Zührî ( . 124/742) olan râvi, takribi dördüncü tabakadandır.³⁷¹ Ahmed b. Hanbel'e ve Nesâî'ye göre "*isnadların en sahihi*" diye zikredilen râviler arasındadır.³⁷² Mâlik b. Enes; "*Hadisleri isnadıyla rivâyet eden ilk kişi Zührî'dir*" demiştir.³⁷³ Zührî, bu konudaki hassasiyetine rağmen, yer yer

³⁶¹ İ n Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, c. 1, s. 406.

³⁶² İ n Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, c. 1, s. 406; İ n Hacer, *Tehzîbu'l-Tehzîb*, c. 2, s. 92.

³⁶³ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 16, s. 277.

³⁶⁴ İ n Hacer, *Takrîbu't-Tehz  b*, c. 1, s. 556.

³⁶⁵ İ n Hacer, *Takr  bu't-Tehz  b*, c. 1, s. 556; İ n Hacer, *Tehz  bu'l-Tehz  b*, c. 2, s. 453.

³⁶⁶ Mizz  , *Tehz  bu'l-Kem  l*, c. 16, s. 277.

³⁶⁷ Zeheb  , *Tezkiratu'l-Huff  z*, c. 1, s. 304.

³⁶⁸ Mizz  , *Tehz  bu'l-Kem  l*, c. 32, s. 551.

³⁶⁹ İ n Hacer, *Takr  bu't-Tehz  b*, c. 1, s. 1100.

³⁷⁰ İ n Hacer, *Tehz  bu'l-Tehz  b*, c. 4, s. 474.

³⁷¹ İ n Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, c. 1, s. 896.

³⁷² Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 10, s. 152.

³⁷³ Eb   Hâtim, *el-Cer   ve't-ta'dîl*, c. 1, s. 20.

mürsel hadis rivâyet ettiği gerekçesiyle eleştirilere maruz kalmıştır.³⁷⁴ Süleyman b. Erkam gibi zayıf râvilerden hadis aldığını gizlemek amacıyla, mürsel olarak hadis aktardığı yönünde suçlamalar yapılmış ve Şâfiî, Yahyâ b. Maîn, Yahyâ b. Saîd el-Kattân ve Ali b. Medînî gibi şahsiyetler tarafından hüccet sayılmamıştır.³⁷⁵ İbn Hacer Zührî için “*fakih*” ifadesini kullanmıştır.³⁷⁶

Sened zincirindeki son râvi olan Urve b. Zübeyr (ö. 94/713), takribi üçüncü tabakadandır.³⁷⁷ Hz. Ebû Bekir’in torunu ve Hz. Âişe’nin yeğeni olan Urve, ulemânın geneli tarafından, “*sika, sebt, hâfiz*” olarak nitelendirilmektedir.³⁷⁸

Hadis ulemâsı tarafından, Zührî için farklı görüşler beyan edilmiş olsa da senedde yer alan tüm râviler için sika değerlendirmesi yapılabilir. Hadisin senedinde inkıtâ bulunmamaktadır. Dolayısıyla muttasıldır. Elbânî, bu hadis için “*sahih*” demiştir.³⁷⁹

Metin Analizi

İslâm’ı doğru anlamak, en başta Hz. Peygamber’in (s.a.v.) anlaşılmasına bağlıdır. Onu doğru anlamak için de söz ve fiillerini iyi öğrenmek gerekmektedir. Bunun yanında, pek çok zaman onunla birlikte olan ve onu en doğru şekilde anlayan kişilerin hayatlarını inceleyerek Hz. Peygamber’i tanımamız mümkün olacaktır. Hiç şüphesiz ki onu en güzel şekilde tanıyanların başında Hz. Âişe (r.a.) gelmektedir. Bu sebepten ötürü Hz. Âişe, Kur’ân-ı en iyi öğrenen ve öğretenlerden birisi olmuştur.

Kur’ân’ın anlaşılmasında en güvenilir tefsir kaynağı yine Kur’ân’ın kendisidir. Bu hususta “*Sonra onu açıklamak da bize düşer*”³⁸⁰ âyetiyle gereken mesaj verilmiştir. Kur’ân âyetlerinin Kur’ân’la tefsir edilmesi aynı

³⁷⁴ Halit Özkan, “Zührî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2013, c. 44, s. 544-549.

³⁷⁵ Özkan, “Zührî”, *DİA*, c. 44, s. 544-549.

³⁷⁶ İbn Hacer, *Tehzibu’l-Tehzib*, c. 3, s. 696.

³⁷⁷ İbn Hacer, *Takribu’t-Tehzib*, c. 1, s. 674.

³⁷⁸ Mizzi, *Tehzibu’l-Kemâl*, c. 20, s. 11; İbn Hacer, *Tehzibu’l-Tehzib*, c. 3, s. 92; Ebû Hâtim, *el-Cerh ve’t-ta’dil*, c. 6, s. 295.

³⁷⁹ Elbânî, *Sahihu Süneni’n-Nesâi*, c. 2, s. 704.

³⁸⁰ Kıyâmet, 75/19.

zamanda Hz. Peygamber'in (s.a.v.) tefsir metodunda da yer almaktadır.³⁸¹ Dolayısıyla ashâb-ı kiram, Resûlullah'ın bu metodunu devam ettirmişlerdir. Hz. Âişe de bu metodu en iyi kullananlardan birisidir. Nitekim yukarıda zikrettiğimiz hadiste bunu açık bir şekilde görmekteyiz.

Hz. Âişe, aynı âyetin açıklaması ile ilgili olarak başka bir hadiste ise Resûlullah'ın şunları söylediğini rivâyet etmektedir: *“Bu âyet, velisi olan adamın yanında yaşayan ve ondan başka koruyacak ve evlenmesi için yol gösterecek bir kimsesi bulunmayan yetim kız hakkında indi. İşte yetimin velisi olan adam onun malına ortak olmak için kimseyle evlendirmez, ona zarar verir ve iyi geçinmez.”*³⁸² Bu âyet, sırf malı için gözetimi altındaki yetime haksızlık edenlere bir uyarı mahiyetindedir. Onlara haksızlık etmekten ve malları için zorbalık yapmaktan sakınılması vurgulanmaktadır. Nitekim böyle bir durumda onları koruyup kollayacak ya da haklarını gözetecek kimseleri kalmamaktadır.

Bahsi geçen âyetlerden ve Hz. Âişe'nin (r.a.) rivâyetlerinden anlaşılıyor ki, beğenmediği ve sevmediği halde sadece malına sahip olmak için himayesi altındaki yetimle evlenmek uygun görülmemiştir. Yetim kızların haklarına riayet edilemeyeceği durumlarda, denk olan ve uygun şartları taşıyan başka kadınlarla evlenilmesi gerektiği emredilmektedir.

Hz. Âişe'nin tefsir ve hadis ilmine olan hizmetleri oldukça büyüktür. Ayrıca Hz. Âişe muksirûndandır.³⁸³ Ebû Musa el- Eş'arî: *“Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ashâbı bir meselede şüpheye düşseler ve onu Âişe'ye (r.a.) sorsalar, bu konuda kendisinde muhakkak bir bilgi bulunurdu”* diyerek onu övmüştür.³⁸⁴ Hz. Âişe, dini meselelerde kendisini eksik gördüğü meseleleri, Hz. Peygamber'e soruyor ve onunla bizzat müzakere ediyordu. Hz. Âişe, Resûlullah'a en yakın olan ve onu çok iyi anlayanlardan birisiydi. Bundan dolayı o, Hz. Peygamber'den bizzat öğrendiği hadis, ilim ve yöntemleri sonraki nesillere aktarmada önemli bir yere sahiptir.

³⁸¹ Sevgi Tütün, “Taberi Tefsir’inde Hz. Âişe’nin Rivâyetleri ve Tefsir Metodu,” *İstem*, S. 16, 2010, s. 101.

³⁸² Buhârî, Nikâh: 36.

³⁸³ Mustafa Fayda, “Âişe”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1989, c. 2, s. 201- 205.

³⁸⁴ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, c. 2, s. 49.

Bu âyetin açıklaması ile alakalı olarak *Celaleyn Tefsiri*'nde şunlar yer almaktadır; “Eğer yetimler hakkında adaleti sağlayamamaktan korkar ve onların velayetinden sıkıntı duyarsanız, nikâhladığınız zaman kadınlar arasında da adaleti sağlayamamaktan korkun ve hoşunuza giden kadınlardan ikişer, üçer, dörder, nikâhlayın, evlenin. Bu sayıyı aşmayın. Şayet, aralarında gecelerin bölüştürülmesi ve nafaka konusunda adaletsiz davranmaktan korkarsanız bir tanesini nikâhlayın veya sahip olduğunuz cariyeler ile yetinin. Çünkü onların eşler kadar hakkı yoktur. Bu yani, sadece dört kadın veya bir kadın nikâhlamak ya da cariye ile yetinmek, zulüm etmemenize en uygunu en yakındır.”³⁸⁵

Bütün bu hükümler ve şartlar, yetimlerin haklarını güvence altına almak ve onlara daha iyi bir hayat sunmak içindir. Kur’ân’ın, yetimlerle ilgili hükümlerini ve Müslümanlara yüklemiş olduğu vazifeleri daha iyi kavramak için Hz. Peygamber’in hayatını detaylıca bilmek gerekmektedir. Nitekim o, biz Müslümanlar için her anlamda en iyi örnek olmuştur. Sonuç itibarıyla Hz. Peygamber’in yetimlere karşı nasıl davrandığını iyi öğrenmek ve onu her anlamda hayatımıza rehber edinmek gerekmektedir.

3.2.5. Hadis 5

Bu hadis, “*Vesâyâ*” kitabında, “*Ebû Zer’in Yetim Malına Vekâletten Nehyedilmesi*” bâb başlığı altında yer almaktadır.

أَخْبَرَنَا الْعَبَّاسُ بْنُ مُحَمَّدٍ قَالَ: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يَزِيدَ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ أَبِي أَيُّوبَ، عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي جَعْفَرٍ، عَنْ سَالِمِ بْنِ أَبِي سَالِمٍ الْجَيْشَانِيِّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ أَبِي ذَرٍّ قَالَ: قَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا أَبَا ذَرٍّ، إِنِّي أَرَاكَ ضَعِيفًا، وَإِنِّي أُجِبُّ لَكَ مَا أُجِبُّ لِنَفْسِي، لَا تَأْمَرَنَّ عَلَى اثْنَيْنِ، وَلَا تَوَلَّيَنَّ عَلَى مَالِ يَتِيمٍ

Abbas b. Muhammed b. Hâtim b. Vâkîd → Abdullah b. Yezid → Sâid b. Ebû Eyyûb → Ubeydullah b. Ebû Ca‘fer → Sâlim b. Ebû Sâlim el-Ceyşanî → Ebû Sâlim el-Ceyşanî → Ebû Zer

“Yâ Ebû Zer, Seni başkanlık vazifelerini yapma hususunda zayıf görüyorum. Hâlbuki kendi nefsim için istediğim şeyi, senin için de

³⁸⁵ Talha Alp, *Celaleyn Tefsiri Tercümesi*, İstanbul: Yasin Yayınları, 2013, c. 1, s. 463.

*isterim. Bu nedenle, iki kişiye dahi olsa sakın baş olma ve yetim malının sorumluluğunu üzerine alma.”*³⁸⁶

Nesâî'nin Ebû Zer tarikiyle naklettiği hadis aynı lafızlarla Ebû Dâvûd ve Müslim tarafından da rivâyet edilmektedir.³⁸⁷

İsnad Analizi

Söz konusu hadisin bütün kaynaklarda Ebû Zer tarikiyle geldiği görülmektedir. Dolayısıyla mezkûr hadisin sahâbe râvisi sadece Ebû Zer'dir. Hadisin sened zinciri Ebû Dâvûd'ta; Hasan b. Ali → Abdullah b. Yezid (Mukri) → Sâid b. Ebû Eyyûb → Ubeydullah b. Ebû Ca'fer → Sâlim b. Ebû Sâlim el-Ceyşanî → Ebû Sâlim el-Ceyşanî → Ebû Zer iken Müslim'de; Züheyr b. Harb → Abdullah b. Yezid (Mukri) → Sâid b. Ebû Eyyûb → Ubeydullah b. Ebû Ca'fer → Sâlim b. Ebû Sâlim el-Ceyşanî → Ebû Sâlim el-Ceyşanî → Ebû Zer şeklindedir.

Nesâî'de sened zincirinin son halkasında bulunan ve künyesi Ebû Fazl olan Abbas b. Muhammed b. Hâtim b. Vâkîd (ö. 185/271), takribi on birinci tabakadandır.³⁸⁸ İbn Hacer ve Zehebî Ebû Fazl için “*sika ve hâfız*”³⁸⁹, Nesâî “*sika*”³⁹⁰, Ebû Hâtim er-Râzî “*sadûk*”³⁹¹ ifadeleri ile tevsikte bulunmuşlardır. Senedde ismi zikredilen Abdullah b. Yezid'in (ö. 212/828) künyesi Ebû Abdurrahman'dır.³⁹² Takribi dokuzuncu tabakadandır.³⁹³ Bu râvi için Nesâî, İbn Hacer, Zehebî gibi muhaddisler “*sika*”³⁹⁴ tabirini kullanmışlardır. Sened zincirinde Sâid b. Ebû Eyyûb (ö. 161/778)³⁹⁵ olarak geçen ve künyesi Ebû Yahyâ olan râvi, takribi yedinci tabakadandır.³⁹⁶

³⁸⁶ Nesâî, Vesâyâ: 10.

³⁸⁷ Müslim, İmâre: 4; Ebû Dâvûd, Vesâyâ: 4.

³⁸⁸ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 488.

³⁸⁹ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 488.

³⁹⁰ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, c. 14, s. 245; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, c. 2, s. 294.

³⁹¹ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, c. 14, s. 245.

³⁹² Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, c. 16, s. 320.

³⁹³ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 558.

³⁹⁴ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 558; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, c. 2, s. 459.

³⁹⁵ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, c. 10, s. 342.

³⁹⁶ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 374.

Râvi için âlimlerin çoğunluğu “*sika*” tabirini kullanmışlardır.³⁹⁷ İbn Hibbân *Sikat*’ında onu zikretmiştir.³⁹⁸

Senedde Ubeydullah b. Ebû Ca’fer (ö. 132/750) olarak zikredilen râvi takribi beşinci tabakadandır.³⁹⁹ Ulemanın görüşüne göre sika bir râvidir.⁴⁰⁰ Senedde yer alan bir diğer râvi ise Sâlim b. Ebû Sâlim’dır (ö. 101/703).⁴⁰¹ Takribi dördüncü tabakadandır.⁴⁰² Zikri geçen râvi, senedde yer alan Ebû Sâlim el-Ceyşânî’nin oğludur. Sâlim b. Ebû Sâlim hadisi babasından o da Ebû Zer’den rivâyet etmiştir. Sâlim b. Ebû Sâlim için Zehebî “*sika*”,⁴⁰³ İbn Hacer “*makbûl*”⁴⁰⁴ demiştir. İbn Hibbân *Sikat*’ında bu râviye yer vermiştir.⁴⁰⁵ Seneddeki bir diğer râvi de Ebû Salim el-Ceyşânî’dir (ö. 80/700). Takribi ikinci tabakadandır.⁴⁰⁶ İbn Hacer, Ceyşânî’nin sahâbeden olduğunu söylemiştir⁴⁰⁷ Ancak âlimler arasında onun sahâbe olup olmadığı konusunda ihtilâflar bulunmaktadır. İclî ve Zehebî, Ceyşânî için “*sika*”⁴⁰⁸ tabirini kullanmıştır.

Hadisin sahâbi râvisi olan Ebû Zer el-Gıfârî (ö. 32/653) zühd ve takvasıyla ön plana çıkan bir sahâbidir. Hz. Peygamber onun için, “*Ebû Zer dünyada İsâ b. Meryem’in zühdü ile yürür*” demiştir.⁴⁰⁹

Mezkûr hadisin senedinde geçen tüm râviler sikadır. Senedde inkitâ bulunmamaktadır. Dolayısıyla hadisi muttasıl hadis olarak değerlendirmek mümkündür. Hadisin sıhhati için Elbânî “*sahih*” demiştir.⁴¹⁰

Metin Analizi

Emanetin ehline verilmesi, İslam dininde üzerinde durulan önemli ilkelerdendir. Emanet olarak görülen şey bir eşya veya kişiye verilen bir

³⁹⁷ El-Bekceri, *İkmalu Tehzibil Kemal*, c. 5, s. 262; Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, c. 10, s. 342; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, c. 2, s. 7.

³⁹⁸ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, c. 2, s. 7.

³⁹⁹ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 632.

⁴⁰⁰ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, c. 19, s. 18; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, c. 3, s. 6.

⁴⁰¹ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, c. 10, s. 140.

⁴⁰² İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 359.

⁴⁰³ Zehebî, *el-Kâşif*, c. 2, s. 453.

⁴⁰⁴ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 359.

⁴⁰⁵ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, c. 10, s. 140.

⁴⁰⁶ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 395.

⁴⁰⁷ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 395.

⁴⁰⁸ Zehebî, *el-Kâşif*, c. 2, s. 517; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, c. 2, s. 61.

⁴⁰⁹ Tirmizî, *Menâkıb*: 35.

⁴¹⁰ Elbânî, *Sahihu Süneni'n-Nesâî*, c. 2, s. 779.

görev olabilir. Her iki durumda da o işi hakkıyla yapabilecek liyakat sahibi kimselerin seçilmesi oldukça önemlidir. Bir insanın dürüst ve takva sahibi olması, verilen her görevi hakkıyla yapacağı anlamını taşımaz. Çünkü vazife verilen kişi, o göreve uygun değilse muhakkak sorunlar yaşanacaktır. Hz. Peygamber de Ebû Zer’de yöneticilik vasfını görmediği için ona bu sözleri söylemiştir.

Bahsi geçen hadîs-i şerif için Kurtubî *Tabakat* isimli eserinde şöyle demektedir: “*Resûlullah (s.a.v.), bir idarecinin, idaresi altındakilerin hem dini hem de dünyevi işlerini gözetmek gibi vazifesini ifadan aciz gördüğü için böyle buyurdu. Zaten Ebû Zer zühd ve takvada çok ileri gitmişti. Dünyaya hiç değer vermezdi. Bu sebeple dünya işleri ve mal mülk ile ilgilenmezdi. Bazı garip içtiadları da vardı: Bir kimsenin iki dirhem, iki dinara Mâlik olmasını, Kur’ân’da zemmedilen kenz cümlesinden sayardı.*”⁴¹¹

Dinimizde işin ehline teslim edilmesi büyük önem arz etmektedir. Yukarıdan da anlaşılaacağı üzere Ebû Zer yöneticilik vasfı bulunmayan takva sahibi bir kişiydi. Bu nedenle Hz. Peygamber, Ebû Zer’e iki kişiye dahi yöneticilik yapmamasını ve yetimlerin vasîliğini üstlenmemesini söylemiştir. Nitekim iyi bir insan olmakla bir yerin veya kişilerin yönetimini üstlenmek arasında önemli farklar vardır. Bu sebeple Hz. Peygamber, işin ehline emanet edilmesini istemektedir.

Başka bir hadîs-i şerifte Resûlullah: “*İş, ehil olmayana yöneltilip dayandırıldığında kıyâmeti bekleyin,*”⁴¹² buyurarak işin ehline teslim edilmesinin önemini dile getirmektedir. Bu hususta Kur’ân’da geçen; “*Allah size, emanetleri ehil olanlara vermenizi ve insanlar arasında hüküm verdiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder...*”⁴¹³ âyet-i kerimesiyle de Allah (c.c.) emanetin ehline teslim edilmesini buyurmaktadır. Emanetin veya bir işin ehline teslim edilmesi, olası aksaklıklara engel olabileceği gibi mağduriyet yaşanmaması için oldukça önemlidir.

⁴¹¹ Nesâî, *Sünen’ün Neseî*, (Şerh: es-Suyuti Haşiye: es-Sindi), Mütercimler: A. Muhtar Büyükçınar, c. 5-6, s. 719.

⁴¹² Buhârî, İlim: 2.

⁴¹³ Nisâ, 4/58.

Bir görevin ehil olmayan kişilere teslim edilmesi hem Müslüman halk için hem de başka toplumlarla ilişkiler konusunda büyük problemler oluşturabilecek bir durumdur. Nitekim bir eşyanın emanet alındığı gibi üzerimize aldığımız sorumluluklar da bir sonrakine teslim edilmek üzere emanet olarak görülmelidir. Buradaki önemli olan husus bu emaneti geri verene kadar layıkıyla muhafaza edebilmektir. Yetimlerin sorumluluğunun üstlenilmesi de çok önemli bir görevdir. Allah ve Resûlü, bu sorumluluğu yerine getirebilecek kimselerin üstlenmesini buyurmaktadırlar.

Hadisin muhatabı olan Ebû Zer, züht hayatına yöneldiği için ilmî faaliyetlere fazla zaman ayırmamış, Hz. Peygamber'in vefat etmesinden kısa bir süre sonra vefat etmiştir. Bu durumlar, onun rivâyetlerinin az olmasının başlıca sebeplerindendir. Hz. Peygamber, onun “yalnız yaşayacağını, yalnız gezeceğini ve yalnız öleceğini” bildirmiştir.⁴¹⁴

3.2.6. Hadis 6

Bu hadis, “*Vesâyâ*” kitabında, “*Yetim Malına Vasî Olan Kimsenin Durumu*” bâb başlığı altında yer almaktadır.

أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ مَسْعُودٍ قَالَ: حَدَّثَنَا خَالِدٌ، عَنْ حُسَيْنٍ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ: أَنَّ رَجُلًا أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ: إِنِّي فَقِيرٌ لَيْسَ لِي شَيْءٌ وَلِي يَتِيمٌ قَالَ: كُلُّ مَنْ مَالٍ يَتِيمِكَ غَيْرَ مُسْرِفٍ وَلَا مُبَادِرٍ وَلَا مُتَأَتِّلٍ

İsmâil b. Mes'ûd → Hâlid b. Hâris el-Hecemi Ebû Osmân → Hüseyin b. Zekvân → Amr b. Şuayb → babası → dedesi:

“Adamın biri, Hz. Peygamber’e gelerek: Muhakkak ki ben fakirim, hiçbir şeyim yok. Ancak vasîliğini üstlendiğim bir yetim var dedi. Resûlullah (s.a.v.): İsrâf etmeden, dağıtıp savurmadan ve kendi üzerine geçirmeden yetimin malından ye.” buyurdu.⁴¹⁵

Mezkûr hadis, Nesâî dışında Ebû Dâvûd ve İbn Mâce’de de geçmektedir.⁴¹⁶

⁴¹⁴ Hâkim en-Nisâbü’rî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed, *el-Müstedrek ale’s-Sahihayn*, Beyrut: Dârü’l-kütübi’l-ilmiyye, 1990, c. 3, s. 52.

⁴¹⁵ Nesâî, *Vesâyâ*: 11.

⁴¹⁶ Ebû Dâvûd, *Vesâyâ*: 8; İbn Mâce, *Vesâyâ*: 9.

İsnad Analizi

Metin yönünden aynı lafızlarla rivâyet edilen hadisin sened zincirinde bazı farklılıklar bulunmaktadır. Ebû Dâvûd'un Süneni'nde; Hümejd b. Mes'ûd → Hâlid b. Hâris → Hüseyin el-Muallim → Amr b. Şuayb → Şuayb b. Muhammed b. Abdullah b. Amr b. Âs → Abdullah b. Abdullah b. Amr isnadıyla rivâyet edilirken, İbn Mâce'de; Ahmet b. el-Ezheri → Revhe b. Ubâde → Hüseyin el-Muallim → Amr b. Şuayb → Şuayb b. Muhammed b. Abdullah b. Amr b. Âs → Abdullah b. Abdullah b. Amr tarikleri ile rivâyet edilmektedir.

Künyesi Ebû Mes'ûd olan İsmâil b. Mes'ûd (ö. 242/857), takribi onuncu tabakadandır.⁴¹⁷ Ebû Mes'ûd için Ebû Hâtım er-Râzî "*sadûk*"⁴¹⁸, İbn Hacer, Zehebî ve Nesâî "*sika*" demişlerdir.⁴¹⁹ Senet zincirinde Hâlid olarak zikredilen râvinin tam adı Hâlid b. Hâris el-Hecemi Ebû Osmân'dır (ö. 186/802).⁴²⁰ Takribi sekizinci tabakadandır.⁴²¹ Râvi için Ebû Hâtım er-Râzî "*sika, imam*"⁴²² Ebû Zur'a er-Râzî "*sadûk*"⁴²³, Nesâî ve İbn Hacer "*sikatü's-sebt*"⁴²⁴ demişlerdir. İbn Hibbân *Sikat*'ında bu râviye yer vermiştir.⁴²⁵

Sened zincirinde Hüseyin (ö. 145/763) olarak yer alan ve tam adı Hüseyin b. Zekvân olan râvi, takribi altıncı tabakadandır.⁴²⁶ Âlimlerin çoğunluğu onun sika olduğunu söylemişlerdir.⁴²⁷ Senedde Amr b. Şuayb (ö. 118/736) olarak geçen ve künyesi Ebû Abdullah olan râvi, takribi beşinci tabakadandır.⁴²⁸ Zehebî Amr'ın hadislerini hasen olarak değerlendirmektedir.⁴²⁹ İbn Hacer ise onun için "*sadûk*" ifadesini kullanmıştır.⁴³⁰ Yahyâ b. Kattân, sika râvilerin ondan rivâyette bulunması durumunda Şuayb'ın sika sayılacağını, aksi durumlarda ise rivâyetlerine

⁴¹⁷ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 144.

⁴¹⁸ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, c. 1, s. 167.

⁴¹⁹ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 144; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, c. 1, s. 167.

⁴²⁰ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, c. 8, s. 35.

⁴²¹ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 284.

⁴²² Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, c. 8, s. 35; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, c. 1, s. 515.

⁴²³ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, c. 8, s. 35.

⁴²⁴ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 284; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, c. 1, s. 515.

⁴²⁵ İbn Hibbân, *es-Sikat*, c. 6, s. 267.

⁴²⁶ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 247.

⁴²⁷ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 247; Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, c. 6, s. 372.

⁴²⁸ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 738.

⁴²⁹ Zehebî, *Nübelâ*, c. 2, s. 28.

⁴³⁰ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 738.

güven olmayacağını söyler.⁴³¹ Bunun yanında İbn Adî, Nesâî, Yahyâ b. Maîn, Ebû Hâtîm, İbn Hibbân gibi hadis münekkitlerince de “sika” olarak kabul edilmektedir.⁴³²

Hadisin senedi incelendiğinde Amr b. Şuayb’ın hadisi babası ve dedesinden rivâyet ettiği görülmektedir. Amr b. Şuayb’ın babasının adı Şuayb b. Abdullah b. Amr b. Âs’tır (ö. 81/701).⁴³³ Takribi üçüncü tabakadandır.⁴³⁴ İbn Hibbân *Sikat*’ında onu zikretmiştir.⁴³⁵ Zehebî ve İbn Hacer ise onun için “*sadûk*” ifadesini kullanmışlardır.⁴³⁶ Hadisin sahâbî râvisi ise Şuayb’ın dedesi Abdullah b. Amr b. Âs’dır (ö. 43/664).⁴³⁷ Ebû Hüreyre, kendisinden daha fazla hadis bilen tek sahâbînin Abdullah b. Amr olduğunu ifade etmiş ve bunun da Abdullah b. Amr b. Âs’ın Hz. Peygamber’den (s.a.v.) duyduğu hadisleri yazmasından kaynaklandığını belirtmiştir.⁴³⁸

Senedde geçen tüm râvilerin sika olduğu görülmüştür. Hadisin senedinde inkıtâ bulunmamaktadır. Elbânî, bu hadisin sıhhati konusunda “*hasen sahih*” demiştir.⁴³⁹

Metin Analizi

Yetimler bizlere emanet edildiği gibi onların malları da teslim edeceğimiz güne kadar bizlere emanettir. Bu emaneti iyi korumalı ve şahsi çıkarlarımız için kullanmamalıyız. Çok zor durumda kalınmadığı sürece yetim malına ilişmemek, dinimizin emirlerinden bir tanesidir. Ancak evin iâşesini karşılayamayacak derecede fakir olan bazı kişiler için istisnalar bulunmaktadır. Mezkûr hadis bu duruma en güzel örnek olmuştur.

Hiz. Peygamber yanına gelerek fakir olduğunu ve bir yetime baktığını söyleyen adama yetimin malından israf etmeden ve saçıp savurmadan yemesini söylemektedir. Ayrıca yetimin malını kendi üzerine geçirmemesi

⁴³¹ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 22, s. 64.

⁴³² İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 3, s. 277; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 22, s. 64.

⁴³³ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 12, s. 534.

⁴³⁴ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 437.

⁴³⁵ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 1, s. 534/12.

⁴³⁶ Zehebî, *el-Kâşif*, c. 2, s. 2; İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 437.

⁴³⁷ İbn Ebû Hatîm, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, c. 5, s. 116.

⁴³⁸ Buhârî, *İlim*: 39.

⁴³⁹ Elbânî, *Sahîhu Süneni'n-Nesâî*, c. 2, s. 779.

konusunda da uyarmaktadır. İnsanların gerçekten fakir olarak sayılabilmeleri için temel ihtiyaçlarını dahi karşılayamayacak durumda olmaları gerekmektedir. Bir yetimin vasîsi olmak, onu koruyup kollamak ve malını ona teslim edinceye kadar muhafaza etmektir. Yetim çocukların velayetini üstlenenlere “velî” veya “vasî” denilmektedir.

Velî: Neseb yönünden ve hukuki açıdan çocuğun her türlü işlerini yürütmekle mükellef olan kimsedir.

Vasî: Bir kişinin veya kurumun velisi olmayan küçüklerin, menfaatlerini korumak üzere tayin ettiği kişidir. Vasîliğin gerçekleşmesi için vasî olarak görevlendirilen kişinin bunu kabul etmesi gerekmektedir.

Vasî, himaye ettiği yetimin malını muhafaza etmeli, onun yararına olacak şekilde tasarrufta bulunmalı ve haklarını gözetmelidir. Bundan dolayı vasî himaye ettiği yetimin malı ile sadece onun menfaatine olan tasarrufları yapmak durumundadır. Yani gözetimi altındaki yetimin zararına tasarrufta bulunmamalıdır. Kısacası vasî, yetimin malından hibe yapamaz, borç veremez veya şahsi işleri için kullanamaz. Yukarıdaki hadiste bahsedildiği gibi vasî, muhtaç olması halinde aşırıya kaçmadan ve saçıp savurmadan yetimin malından yiyebilir. Ancak yetimin malını kendi üzerine alması veya ihtiyacından fazlasını kullanması caiz değildir. Allah (c.c.), Kur’ân’da bu hususta şöyle buyurmaktadır: “...Durumu iyi olan yetimin velisi ondan kaçınsın; fakir olan ise uygun bir şekilde yesin...”⁴⁴⁰ Âyeti kerimede ve mezkûr hadiste buyurulduğu gibi himaye edilen yetimlerin mallarından ihtiyaç halinde abartıya kaçmadan kullanmakta bir sakınca yoktur. Ancak ihtiyaç olmadığı halde yetimin malını israf etmek yasaklanmıştır.

3.2.7. Hadis 7

Bu hadis, “*Vesâyâ*” kitabında, “*Yetim Malına Vasî Olan Kimsenin Durumu*” bâb başlığı altında yer almaktadır.

أَخْبَرَنَا أَحْمَدُ بْنُ عُثْمَانَ بْنِ حَكِيمٍ قَالَ: حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الصَّلْتِ قَالَ: حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبَةَ، عَنْ عَطَاءٍ وَهُوَ ابْنُ السَّائِبِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: {وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ}، وَ {إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى ظُلْمًا} قَالَ: اجْتَنَّبَ النَّاسُ مَالَ الْيَتِيمِ

⁴⁴⁰ Nisâ, 4/6.

وَطَعَامُهُ، فَشَقَّ ذَلِكَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ، فَشَكَوْا ذَلِكَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ: {وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَى قُلْ إِصْلَاحٌ لَهُمْ خَيْرٌ} إِلَى قَوْلِهِ: {لَا غَنْتُكُمْ}

Ahmet b. Osmân b. Hâkim → Muhammed b. es-Salti b. Haccâc → Ebû Kudeyne → Atâ b. Sâib b. Mâlik → Saîd b. Cübeyr b. Hişâm → İbn Abbas

İbn Abbâs'tan (r.a.) rivâyete göre: “(Yetimin malına, rüşdüne erişinceye kadar onun iyiliğine olanından başka bir suretle yaklaşmayın),”⁴⁴¹ âyeti ile (Gerçek, yetimlerin mallarını haksız olarak yiyenler, karınlarına ancak bir ateş yemiş olurlar...) ⁴⁴² âyetleri nâzil olunca, halk yetim malına tasarruf etmekten ve yemekten çekindiler. Bu hal, Müslümanlara ağır geldi. Nebî'ye (s.a.v.), hallerini şikâyetle bulundular. Bunun üzerine Allah Teâlâ şu âyeti indirdi: (Bir de sana yetimleri sorarlar de ki: Onları yararlı ve iyi bir hale getirmek hayırlıdır... Eğer Allah dileseydi sizi muhakkak zahmete sokardı.)⁴⁴³ âyetini indirdi.⁴⁴⁴

Nesâî'nin İbn Abbas tarikiyle naklettiği hadis benzer lafızlarla Ebû Dâvûd tarafından da rivâyet edilmektedir.⁴⁴⁵

İsnad Analizi

Söz konusu hadisin bütün kaynaklarda İbn Abbas tarikiyle geldiği görülmektedir. Dolayısıyla mezkûr hadisin sahâbe râvisi sadece İbn Abbas'tır. Hadis, sened yönünden incelendiğinde Ebû Dâvûd ve Nesâî arasında birkaç farklılık göze çarpmaktadır. Bu hadis *Sünen-i Ebû Dâvûd*'ta; Osmân b. Ebû Şeybe → Cerîr b. Abdülhamîd → Atâ b. Sâib b. Mâlik → Saîd b. Cübeyr b. Hişâm → İbn Abbas İsnadıyla rivâyet edilmiştir. Bu iki eserde geçen rivâyetlerde ortak râviler Atâ b. Sâib b. Mâlik, Saîd b. Cübeyr b. Hişâm ve İbn Abbas iken diğer râvilerde farklılıklar bulunmaktadır.

Nesâî'de sened zincirinin son halkasında yer alan Ahmet b. Osmân b. Hâkim'in künyesi Ebû Abdullah'tır (ö. 257/871). Takribi on birinci tabakadandır.⁴⁴⁶ Râvi için Hâtim er-Râzî “*sadûk*”⁴⁴⁷, İbn Hacer “*sika*”⁴⁴⁸,

⁴⁴¹ En'âm, 6/152.

⁴⁴² Nisâ, 4/10.

⁴⁴³ Bakara, 2/220.

⁴⁴⁴ Nesâî, Vesâyâ: 11.

⁴⁴⁵ Ebû Dâvûd, Vesâyâ: 7.

⁴⁴⁶ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, c. 1, s. 95.

Nesâî “sika”⁴⁴⁹ demişlerdir. Sened zincirinde Muhammed b. Salti (ö. 220/835) olarak geçen râvinin tam adı Muhammed b. es-Salti b. Haccâc, künyesi ise Ebû Ca‘fer’dir.⁴⁵⁰ Takribi onuncu tabakadandır.⁴⁵¹ Bahsettiğimiz râvi için âlimlerin çoğunluğu “sika” ifadesini kullanmaktadırlar.⁴⁵² Senedde yer alan ve Künyesi Ebû Kudeyne olan Yahyâ b. Mahleb (ö. 161/778), takribi yedinci tabakadandır.⁴⁵³ Ebû Kudeyne için de Ebû Dâvûd es-Sicistânî, Zehebî ve Nesâî gibi büyük muhaddisler “sika” diyerek tevsikte bulunmuşlardır.⁴⁵⁴

Sened zincirinde Atâ b. Sâib b. Mâlik (ö. 136/753) olarak geçen râvinin künyesi Ebû Saib’tir. Takribi beşinci tabakadandır.⁴⁵⁵ Ahmed b. Hanbel onun için “Her gece Kur’ân’ı tamamlardı”⁴⁵⁶ sözlerini kullanırken Nesâî ise “değişmeden önce sika biriydi” demiştir.⁴⁵⁷ Atâ b. Sâib ömrünün sonlarına doğru hâfıza kaybı yaşadığı için güvenilirliğini yitirmiştir. Bundan dolayı hâfızasının sağlam olduğu dönemlerde ondan hadis rivâyet etmiş olan Süfyân es-Sevrî, Hammâd b. Zeyd ve Şu‘be b. Haccâc gibi eski talebelerinin rivâyetlerine itimad edilmiş, ancak daha sonraları rivâyet ettiği hadislere ihtiyatla yaklaşılmıştır.⁴⁵⁸

Senedde Saîd b. Cübeyr b. Hişâm (ö. 94/713) olarak geçen râvi takribi üçüncü tabakadandır.⁴⁵⁹ Hakkında hadis ulemâsı tarafından sika, âlim, âbid ve zâhid gibi kavramlar kullanılan⁴⁶⁰ Saîd b. Cübeyr, hadis, tefsir ve fıkıh gibi ilimlerde otorite olarak görülmüş ve “âlimlerin başı” diye isimlendirilmiştir.⁴⁶¹ Hadisin sahâbî râvisi olan İbn Abbas’ın tam adı

⁴⁴⁷ Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, c. 1, s. 86.

⁴⁴⁸ İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, c. 1, s. 91

⁴⁴⁹ Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, c. 1, s. 404; İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, c. 1, s. 37.

⁴⁵⁰ Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, c. 25, s. 396.

⁴⁵¹ İbn Hacer, *Takrîbu’t-Tehzîb*, c. 1, s. 856.

⁴⁵² İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, c. 3, s. 594; Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, c. 25, s. 396.

⁴⁵³ İbn Hacer, *Takrîbu’t-Tehzîb*, c. 1, s. 1067.

⁴⁵⁴ Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, c. 32, s. 5.

⁴⁵⁵ İbn Hacer, *Takrîbu’t-Tehzîb*, c. 1, s. 678.

⁴⁵⁶ Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, c. 20, s. 86.

⁴⁵⁷ İbn Hacer, *Tehzîbu’t-Tehzîb*, c. 1, s. 103.

⁴⁵⁸ M. Yaşar Kandemir, “Atâ b. Sâib”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1991, c. 4, s. 37.

⁴⁵⁹ İbn Hacer, *Takrîbu’t-Tehzîb*, c. 1, s. 374.

⁴⁶⁰ İbn Hacer, *Takrîbu’t-Tehzîb*, c. 1, s. 374.

⁴⁶¹ Mehmet Efendioğlu, “Saîd b. Cübeyr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2008, c. 35, s. 552-554.

Abdullah b. Abbas b. Abdulmuttalib'tir.⁴⁶² Hz. Peygamber'in amcasının oğludur. İbn Abbas muksirûndandır.⁴⁶³ Zehebî onun için “*Tercümânü'l-Kur'ân*” tabirini kullanmıştır.⁴⁶⁴

Atâ b. Sâib, ilerleyen yaşlarında hâfıza kaybı yaşadığı için güvenilirliğini yitirmiştir. Onun dışında senedde yer alan diğer râvilerin sika olduğunu söylemek mümkündür. Senedde kopukluk bulunmamaktadır. Elbânî, bu hadisın sıhhati için “*hasen*” demiştir.⁴⁶⁵

Metin Analizi

Arap toplumunda çocuk sahibi olmak güç ve itibar konusu olduğundan, ailelerin nüfusu epey kalabalık olurdu. Ayrıca savaş ve diğer nedenlerden ötürü hayatını kaybedenlerin çocuklarına da akrabaları bakardı. Ancak, yanlarına aldıkları yetimlerin mallarını da kendi mallarına katarak kullanırlardı. En'âm sûresi 152. ve Nisâ sûresi 10. âyetler nâzil olduktan sonra insanlar, yetim malı yemekten geri durmaya başladılar. Yanlarında yetim olduğu halde onun malından uzak durmak bazı Müslümanlara zor gelmekteydi. Nitekim maddi açıdan durumu kötü olan Müslümanlar yetimlerin mallarından da faydalanmaktaydı.

Bu durum Hz. Peygamber'e iletili ve yukarıda bahsi geçen Bakara sûresi 220. âyeti nâzil oldu. Bu âyet *Celaleyn Tefsiri*'nde şu şekilde açıklanmaktadır: “... *Ve sana yetimlerden; onlar hakkında karşılaştıkları zorluklardan soruyorlar. Eğer onlarla birlikte yeseler, günaha giriyorlar; mallarını ayırıp onlara ayrı yemek yapsalar, bu da çok meşakkatli oluyor...* De ki: “*Onlar için mallarını kıymetlendirmek suretiyle ıslahta bulunmak, bu şekilde sizin müdahalede bulunmanız, bunu yapmaktan daha hayırlıdır. Onlarla karıştırsanız yani nafakanızı, nafakaları ile karıştırırsanız onlar sizin kardeşlerinizdir*” yani onlar sizin din kardeşleriniz olup, kardeş kardeşe zaten karışır. Yani siz bunu yapabilirsiniz demektir. Allah ise onlara karışmakla, mallarını ifsad eden ile o malları ıslah edeni bilir. Ve

⁴⁶² İbn Hacer, *İsâbe*, c. 6, s. 228.

⁴⁶³ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, c. 1, s. 518.

⁴⁶⁴ Efendioğlu, “Saîd b. Cübeyr”, *DİA*, c. 35, s. 552-554.

⁴⁶⁵ Elbânî, *Sahîhu Süneni'n-Nesâî*, c. 2, s. 779.

*Allah dileseydi karışmayı haram kılmakla sizleri elbette meşakkate uğratar, sizi zora sokardı...*⁴⁶⁶

Maddi açıdan durumu iyi olmayan Müslümanlar ifrada kaçmadan ve israf etmeden yetimin malından kullanabilmektedir. Ancak yetim, reşit olduktan sonra onun malını teslim etmek gerekmektedir. Yetimlerin mallarının teslim edilmesini ifade eden âyetlerde, yetimliğin bulûğ ve rüşd çağına eriştikten sonra ortadan kalkacağı anlaşılmaktadır.⁴⁶⁷

“Yetim malı ateşten gömlektir.” sözleri yetim malının vebalinin çok ağır olduğunu vurgulamak için söylenmiştir. Bu söz Kur’ân-ı Kerim’deki “Haksızlıkla yetim malı yiyenler şüphesiz karınlarına ancak ateş tıkmış olurlar...”⁴⁶⁸ âyetiyle aynı manaya işaret etmektedir. Ca’fer b. Ebû Tâlib Habeş Kralı Necâşi’ye yaptığı konuşmada “Resûlullah (s.a.v.) yetim malı yemekten bizi menetti” diyerek İslâm’ın ilk yıllarında bile yetim malının korunduğunu vurgulamıştır.⁴⁶⁹

İslâm dininde, ihtiyaç olmadığı halde yetim malı yemek büyük günahlar arasında sayılmaktadır. Ubeyd b. Umeyr’in babasının aktardığına göre, bir adam Resûlullah’a büyük günahları sormuş, o da onların dokuz tane olduğunu söyleyerek yetim malı yemenin de büyük günahlardan olduğunu belirtmiştir.⁴⁷⁰ Bu hadis bizlere, Hz. Peygamber’in yetim malına verdiği önemi ve yetim malı yemenin vebalinin ne denli büyük olduğunu anlatmaktadır. Halk arasında sıklıkla kullanılan “tüyü bitmemiş yetimin hakkı vardır” sözü kültürümüzde de yetim hakkına büyük önem verildiğini göstermektedir.⁴⁷¹

3.2.8. Hadis 8

Bu hadis, “Vesâyâ” kitabında, “Yetim Malına Vasî olan Kimsenin Durumu” bâb başlığı altında yer almaktadır.

⁴⁶⁶ Talha Alp, *Celaleyn Tefsiri Tercümesi*, c. 1, s. 2012.

⁴⁶⁷ Nisâ, 4/6.

⁴⁶⁸ Nisâ, 4/10.

⁴⁶⁹ İbn Hişâm, *es-Sîre*, c. 1, s. 336; M. Asım Köksal, *İslâm Tarihi*, İstanbul: Şamil Yayınları, 1980, c. 4, s. 191.

⁴⁷⁰ Ebû Dâvûd, *Vesâyâ*: 10.

⁴⁷¹ Nurullah Eski, *Hak ve Sorumlulukları Bakımından İslam Hukukunda Yetimler*, s. 58.

أَخْبَرَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ قَالَ: حَدَّثَنَا عِمْرَانُ بْنُ عُيَيْنَةَ قَالَ: حَدَّثَنَا عَطَاءُ بْنُ السَّائِبِ، عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ فِي قَوْلِهِ: {إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَى ظُلْمًا} قَالَ: كَانَ يَكُونُ فِي حَجَرِ الرَّجُلِ الْيَتِيمِ، فَيَعَزُّ لَهُ طَعَامُهُ وَشَرَابُهُ وَأَنْبِئَتُهُ، فَشَقَّ ذَلِكَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ: {وَإِنْ تَخَالَطُواهُمْ فَأَخْوَانُكُمْ} فِي الدِّينِ فَأَحَلَّ لَهُمْ خُلُطَهُمْ

Amr b. Ali → İmrân b. Uyeyne → Atâ b. Sâib b. Mâlik → Sâid b. Cübeyr b. Hişâm → İbn Abbas

İbn Abbas'tan (r.a.): “(Muhakkak ki yetimlerin mallarını haksız şekilde yiyenler...)”⁴⁷² âyeti hakkında şöyle dedi: “Bu âyet indiği sırada bazılarının gözetimi altında yetimler bulunuyordu. Âyetteki tehditten korktukları için aynı evde olmalarına rağmen yiyeceklerini, içeceklerini ve kaplarını ayırıyorlardı. Bu da Müslümanlara zor geldi ve yetimlerle ilgilenmekten uzak durmaya başladılar. Bunun üzerine Allah şu âyeti indirdi (...Ve onların hayatlarını paylaşırsanız unutmayın ki onlar sizin kardeşlerinizdir...)”⁴⁷³ Böylece birlikte yiyip içmeleri helâl kılındı.”⁴⁷⁴

Bahsi geçen hadis Nesâî dışında Ebû Dâvûd tarafından rivâyet edilmiştir.⁴⁷⁵

İsnad Analizi

Mezkûr hadis Nesâî ve Ebû Dâvûd tarafından İbn Abbas tarikiyle rivâyet edilmiştir. *Sünen-i Ebû Dâvûd*'da yer alan hadisin senedi, yedinci hadiste zikredilmiştir. Senedde ismi geçen Atâ b. Sâib b. Mâlik, Sâid b. Cübeyr b. Hişâm ve İbn Abbas önceki hadiste incelendiği için burada tekrar değerlendirilmeyecektir.

Sened zincirinde Amr b. Ali olarak geçen râvinin tam adı Amr b. Alî b. Bahr el-Fellâs el-Bâhilî es-Sayrafî'dir (ö. 249/864).⁴⁷⁶ Takribi onuncu tabakadandır.⁴⁷⁷ Râvi için İbn Hacer “*sikatu'l-hâfiz*”,⁴⁷⁸ Dârekutni “*sikatu'l-hâfiz'dır*”,⁴⁷⁹ Nesâî “*sika, hâfiz*”,⁴⁸⁰ kelimeleriyle tevsikte bulunmuşlardır.

⁴⁷² Nisâ, 4/10.

⁴⁷³ Bakara, 2/220.

⁴⁷⁴ Nesâî, Vesâyâ: 11.

⁴⁷⁵ Ebû Dâvûd, Vesâyâ: 7; Müsned: 2845.

⁴⁷⁶ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 22, s. 162.

⁴⁷⁷ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, c. 1, s. 741.

⁴⁷⁸ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, c. 1, s. 741.

⁴⁷⁹ El-Bekceri, *İkmalu Tehzibil Kemal Fi Esmair Rical*, c. 10, s. 232.

İbn Hibbân'da *Sikat* isimli eserinde onun güvenilir olduğunu zikretmektedir.⁴⁸¹ Başta *Kütüb-i Sitte* müellifleri olmak üzere Ebû Zür'a er-Râzî, Züheyr b. Harb, İbn Ebû'd-Dünyâ, Ebû Hâtim er-Râzî, Muhammed b. Cerir et-Taberî, Ahmed b. Hanbel, gibi meşhur âlimler ve hocası Affân b. Müslim ondan rivâyette bulunmuşlardır.⁴⁸²

Senedde ismi geçen İmrân b. Uyeyne'nin tam adı İmrân b. Uyeyne b. Ebû İmrân'dır (ö. 191/807). Künyesi Ebû Hasan olan râvi, takribi sekizinci tabakadandır.⁴⁸³ İmrân b. Uyeyne için İbn Hacer "*sadûk, lehu evhâm*",⁴⁸⁴ İclî "*sadûk*",⁴⁸⁵ Yahyâ b. Maîn "*salihu'l-hadis*",⁴⁸⁶ Ebû Zür'a er-Râzî "*za'ifu'l-hadis*",⁴⁸⁷ ifadelerini kullanarak râvinin güvenilirliği konusunda farklı görüşler beyan etmişlerdir.

İmrân b. Uyeyne ve Atâ b. Sâib dışında senedde yer alan diğer raviler sika olarak değerlendirilebilir. Hadisin sıhhati için Elbânî "*hasen*" demiştir.⁴⁸⁸

Metin Analizi

Bir önceki hadis ile birçok açıdan benzerlik taşıyan bu hadisin metninde bazı küçük farklılıklar bulunmaktadır. Hadis genel hatları ile daha önceki hadiste açıklandığı için burada aynı şeylere değinilmeyecektir. Ancak Kur'ân-ı Kerim'de geçen ve yetim malının bulûğ çağına girildiğinde teslim edilmesine işaret eden Hz. Musa ve Hz. Hızır'ın kıssasına değinmekte fayda vardır. Olay şöyle geçmektedir;

"... Derken orada yıkılmaya yüz tutmuş bir duvar gördüler. Adam hemen o duvarı doğrulttu. Musa, "İsteseydin bu iş için bir ücret alırdın." dedi. Adam, "İşte bu birbirimizden ayrılmamız demektir." dedi. "Şimdi

⁴⁸⁰ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 22, s. 162; İbn Hacer, *Takribu't-Tehzîb*, c. 3, s. 293.

⁴⁸¹ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzîb*, c. 3, s. 293.

⁴⁸² Selman Başaran, "Fellâs", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1995, c. 12, s. 309.

⁴⁸³ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzîb*, c. 1, s. 751.

⁴⁸⁴ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzîb*, c. 1, s. 751.

⁴⁸⁵ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. 3, s. 321.

⁴⁸⁶ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 22, s. 345.

⁴⁸⁷ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. 3, s. 321; Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 22, s. 345.

⁴⁸⁸ Elbânî, *Sahihu Süneni'n-Nesâî*, c. 2, s. 779.

sana sabredemediğin şeylerin içyüzünü anlatacağım.”⁴⁸⁹ “Duvar ise şehirdeki iki yetim çocuğa ait idi. Altında onlara ait bir define vardı. Babaları da iyi bir insandı. Rabbin, onların olgunluk çağına ulaşmalarını ve Rabbinden bir rahmet olarak definelerini çıkarmalarını istedi...”⁴⁹⁰ Şayet yetimler henüz küçükken duvar yıkılsaydı, hazineyi başkaları bulacak ve yetimlere nasip olmayacaktı. Ancak böyle bir durumun yaşanmaması için yetimler büyüüp reşit oluncaya kadar hazinenin muhafaza edilmesi sağlanmıştır.⁴⁹¹

Yetim malının haksız ve hukuksuzca yenilmesinin yasaklanmasının yanı sıra, vasî tarafından kontrol edilen yetim malını, en güzel biçimde değerlendirmek için En’âm suresi 152. âyetinde, yetimler reşit oluncaya kadar onların yararına olmadığı sürece mallarına dokunulmaması gerektiği vurgulanmıştır.⁴⁹² Bu âyette de anlaşılabacağı üzere, yetim malı yalnızca onun iyiliğine olacak şeylere harcanmalıdır. Zikrettiğimiz âyetin hükmü neticesinde, yetimlerin mallarını onların faydasına olacak şekilde değerlendirmek, yeterli olgunluğa ulaştıklarında da şâhitler huzurunda tam ve eksiksiz şekilde teslim etmek velinin görevidir. Yetimler korumasız olduğu ve malları istismara açık olduğu için âyet bu hususa açıklık getirmiştir.

3.2.9. Hadis 9

Bu hadis, “*Vesâyâ*” kitabında, “*Yetim Malını Yemekten Sakınmak Gerekir*” bâb başlığı altında yer almaktadır.

أَخْبَرَنَا الرَّبِيعُ بْنُ سُلَيْمَانَ قَالَ: حَدَّثَنَا ابْنُ وَهْبٍ، عَنْ سُلَيْمَانَ بْنِ بِلَالٍ، عَنْ ثَوْرِ بْنِ زَيْدٍ، عَنْ أَبِي الْعَيْثِ، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: اجْتَنِبُوا السَّبْعَ الْمُوبِقَاتِ، قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، مَا هِيَ؟ قَالَ: الشِّرْكُ بِاللَّهِ، وَالشُّحُّ، وَقَتْلُ النَّفْسِ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ، وَאֲكُلُ الرِّبَا، وَأَكْلُ مَالِ الْيَتِيمِ، وَالتَّوَلَّى يَوْمَ الرَّحْفِ، وَقَذْفُ الْمُحْصَنَاتِ الْغَافِلَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ

Reb’i b. Süleyman → Abdullah b. Vehb → Süleyman b. Bilal → Sevr
b. Zeyd → Ebü’l-Gays → Ebû Hüreyre

⁴⁸⁹ Kehf, 18/77-78.

⁴⁹⁰ Kehf, 18/ 82.

⁴⁹¹ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, c. 5, s. 378.

⁴⁹² En’âm, 6/152.

Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “İnsanları helak edecek olan şu yedi şeyden uzak durunuz.” “Ey Allah’ın Resûlü! Onlar nelerdir?” diye sorulduğunda; Hz. Peygamber: “Allah’a ortak koşmak, cimrilik yapmak, Allah’ın haram kıldığı cana kıymak, haksız şekilde adam öldürmek, faiz yemek, yetim malı yemek, cihattan kaçmak, iffet sahibi masum kadınlara iftirada bulunmaktır.”⁴⁹³

Bahsi geçen hadis aynı lafızlarla Sünen-i Ebû Dâvûd ve Sahih-i Buhârî’de de yer almaktadır.⁴⁹⁴

İsnad Analizi

Bu hadis *Sünen-i Ebû Dâvûd*’da; Ahmed b. Sâid el-Hemdeniyye → İbn Vehb → Süleyman b. Bilal → Sevr b. Zeyd → Ebû’l-Gays → Ebû Hüreyre İsnadıyla rivâyet edilen hadis *Sahih-i Buhârî*’de Abdulaziz b. Abdullah → Süleyman b. Bilal → Sevr b. Zeyd → Ebû’l-Gays → Ebû Hüreyre senet zinciriyle rivâyet edilmektedir. Hadisin sahâbi râvisi tüm kaynaklarda Ebû Hüreyre’dir.

Nesâî’de geçen Reb’i b. Süleyman’ın (ö. 256/870) künyesi Ebû Muhammed’dir.⁴⁹⁵ Takribi on birinci tabakadandır.⁴⁹⁶ Râvi için İbn Hacer ve Zehebî “sika”⁴⁹⁷ derken Nesâî “onda beis yoktur”⁴⁹⁸ demiştir. Sened zincirinde Abdullah b. Vehb (ö. 197/813) olarak yer alan râvinin tam adı Abdullah b. Vehb b. Müslim’dir.⁴⁹⁹ Künyesi Ebû Muhammed olan râvi takribi dokuzuncu tabakadandır.⁵⁰⁰ Onun için Ebû Zur’a er-Râzî “sika”⁵⁰¹, İbn Hacer “sikatü’l hâfız”⁵⁰², Nesâî “sika”⁵⁰³ ifadelerini kullanmışlardır.

Senedde Süleyman b. Bilal (ö. 177/794) olarak geçen râvi, takribi sekizinci tabakadandır.⁵⁰⁴ Râvi için Ahmed b. Hanbel “sika”⁵⁰⁵, İbn Hacer

⁴⁹³ Nesâî, Vesâyâ: 12.

⁴⁹⁴ Ebû Dâvûd, Vesâyâ: 10; Buhârî, Vesâyâ: 24.

⁴⁹⁵ Mizzî, *Tehzibu’l-Kemâl*, c. 9, s. 86.

⁴⁹⁶ İbn Hacer, *Takribu’t-Tehzib*, c. 1, s. 320.

⁴⁹⁷ Zehebî, *el-Kâşif*, c. 2, s. 34.

⁴⁹⁸ İbn Hacer, *Tehzibu’t-Tehzib*, c. 1, s. 592.

⁴⁹⁹ Mizzî, *Tehzibu’l-Kemâl*, c. 16, s. 277.

⁵⁰⁰ İbn Hacer, *Takribu’t-Tehzib*, c. 1, s. 556.

⁵⁰¹ Mizzî, *Tehzibu’l-Kemâl*, c. 16, s. 277.

⁵⁰² İbn Hacer, *Takribu’t-Tehzib*, c. 1, s. 556.

⁵⁰³ İbn Hacer, *Tehzibu’t-Tehzib*, c. 2, s. 453.

⁵⁰⁴ İbn Hacer, *Takribu’t-Tehzib*, c. 1, s. 405.

⁵⁰⁵ İbn Hacer, *Tehzibu’t-Tehzib*, c. 2, s. 86.

“sika”⁵⁰⁶, Zehebî “sika”, “imam”⁵⁰⁷, Nesâî “sika”⁵⁰⁸ ifadelerini kullanmışlardır. Sened zincirinde ismi geçen Sevr b. Zeyd (ö. 140/758) takribi altıncı tabakadandır.⁵⁰⁹ Nesâî, Zehebî, İbn Hacer, Ebû Zur’a er-Râzî gibi âlimler onun sika bir râvi olduğunu ifade etmişlerdir.⁵¹⁰ Sened zincirinde Ebû'l-Gays (ö. 91/710) künyesiyle ismi geçen râvinin ismi Sâlim'dir.⁵¹¹ Takribi üçüncü tabakadandır.⁵¹² Râvi için Nesâî “sika”⁵¹³, Zehebî “hüccet”⁵¹⁴, İbn Hacer “sika”⁵¹⁵ sözleri ile tevsikte bulunmuşlardır. Hadisin sahâbe râvisi Ebû Hüreyre muksirûndandır.⁵¹⁶

Hadisin tüm râvileri sika râvilerdir. Senedde inkıtâ bulunmamaktadır. Dolayısıyla muttasıl hadistir. Hadisin sıhhati için Elbânî “sahih” demiştir.⁵¹⁷

Metin Analizi

Kur’ân-ı Kerim’de, “kebâir (كَبَائِر)” olarak üç yerde geçen⁵¹⁸ ve “büyük günah” anlamında kullanılan kebir (كَبِير) kelimesi “dinin, yasak kıldığı hususunda kesin kanıt bulunan ve hakkında dünyevi ya da uhrevi ceza öngörülen davranış” olarak tarif edilmektedir.⁵¹⁹ Elmalılı, tefsirinde kebâiri (كَبَائِر), “şer’i cezayı gerektiren yahut açıkça yasaklanmış olan günahlar” olarak ifade etmiştir.⁵²⁰

Büyük günahların sayısı meselesinde İslâm ulemâsı arasında bir görüş birliği bulunmamaktadır. Sahâbîler arasında da yukarıda bahsi geçen hadis haricinde büyük günahların dört tane olduğunu söyleyenler

⁵⁰⁶ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 405.

⁵⁰⁷ Zehebî, *el-Kâşif*, c. 2, s. 522.

⁵⁰⁸ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, c. 11, s. 372.

⁵⁰⁹ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 190.

⁵¹⁰ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, c. 1, s. 276; İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 190; Zehebî, *el-Kâşif*, c. 1, s. 193.

⁵¹¹ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, c. 10, s. 179.

⁵¹² İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 362.

⁵¹³ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, c. 10, s. 179.

⁵¹⁴ Zehebî, *el-Kâşif*, c. 2, s. 357.

⁵¹⁵ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 362.

⁵¹⁶ M. Yaşar Kandemir, "Ebû Hüreyre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1994, c. 10, s. 160-167.

⁵¹⁷ Elbânî, *Sahihu Süneni'n-Nesâî*, c. 2, s. 780.

⁵¹⁸ Nisâ, 4/31; Şûra, 42/37; Necm, 53/32.

⁵¹⁹ Adil Bebek, "Kebîre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Ankara: TDV Yayınları, 2022, c. 15, s. 163.

⁵²⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, c. 7, s. 29.

bulunmaktadır.⁵²¹ İbn Ömer'den rivâyet edildiğine göre büyük günahların sayısı dokuzdur.⁵²² Bunlara ek olarak Ebû Hüreyre'den gelen rivayette faiz yemek, Hz. Ali'den gelenlerde ise içki içmek ve hırsızlık yapmak da eklenmiştir.⁵²³

Bunun yanında, büyük günahların sınırlandırılmayacağını ifade eden âlimler de vardır. Bu kişilere göre; Kadir gecesinin, orta namazın ve cuma günü yapılan duaların kabul olduğu zamanın gizli bırakılması gibi, büyük günahların sayısı da gizlidir. Nitekim insanlar havf ve recâ arasında kalsınlar; “küçük günahlar nasıl olsa affedilir” düşüncesiyle hareket etmek yerine yaptığı şeyin büyük günah olması korkusuyla yasak olan her şeyden kaçınınsınlar diye kebâirin sayısı konusu kapalı tutulmuştur.⁵²⁴ Bu görüşe göre büyük günahların sayısını kesin olarak belirtmek doğru değildir. Ancak yine de bazı âlimler meşhur hadislerle dayanarak büyük günahların sayısını dört, yedi, dokuz, on ve on iki olarak belirtmektedirler.

Büyük günahların neler olduğu konusuna daha fazla girmeden asıl konumuz olan ve büyük günahlardan biri olarak sayılan yetim malı yemek üzerinde durmak bilhassa asıl gayemizdir. Bir yetim ve öksüz olan Hz. Peygamber (s.a.v.) yetimlere ayrı bir değer vermiş, İnsanı helâke götüren büyük günahlardan birini de haksız şekilde yetim malı yemek olarak saymıştır. Yetimlere karşı nazik ve şefkatli olmayı, onlara güzel davranmayı emretmiş, yetimlerini şefkatle büyüten kişi için bir hadisinde: “*Ben, yetimlere bakan kimse ile beraber cennette şöyle bulunacağız*” buyurarak şehâdet parmağı ile orta parmağını işaret edip göstermiştir”⁵²⁵ Hz. Muhammed (s.a.v.), bu hadisi ile yetime gereken ehemmiyeti gösterip, onlara şefkat ve merhamet ile bakarak büyütenleri, onların sağlıklı birer birey olması için çaba sarf edenleri cennetle müjdelemiştir.

⁵²¹ Muhammed Yılmaz, “Kur'an'da Büyük Günah Kavramı,” *Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 2, 2011, c. 15, s. 262-263.

⁵²² Allah'a şirk koşturmak, namuslu kadınlara iftira atmak, haksız yere birini öldürmek, zina işlemek, askerden kaçmak, büyü yapmak, yetim malı yemek, müslüman olan anne babaya itaatsizlik etmek, küçük dahi olsa Mescid-i Haram'da günah işlemek.

⁵²³ Ali Arslan Aydın, “İslam' da Büyük Günahlar ve Tekfir Meselesi”, *Diyanet İlmi Dergi*, S. 4, Ankara 1975, c. 14, s. 199-200.

⁵²⁴ Aydın, “İslam' da Büyük Günahlar ve Tekfir Meselesi”, s. 200.

⁵²⁵ Buhârî, Talâk: 25; Edeb: 24; Ebû Dâvûd, Edeb: 123; Tirmizî, Birr: 14.

Hız. Peygamber (s.a.v.), yetimlerin mallarının korunması ve haksızlık yapılarak yenilmemesi üzerinde çokça durmuş, onlara karşı yapılan en küçük bir haksızlığın dahi büyük bir cezası olacağına vurgu yapmıştır. Peygamberimiz mezkûr hadiste sakınılması gereken ve helâk edici büyük günahları (şirk, sihir, birini öldürmek, ribâ, savaştan kaçmak ve namuslu kadınlara iftira atmak) sayarken, bu günahlardan birinin de yetimlerin malının haksız bir şekilde yenilmesi olduğunu ifade etmiştir. Bu hadiste zikredilen şirk, sihir, haksız yere birini öldürmek, faiz yemek gibi günahlardan hemen sonra haksız bir şekilde yetim malı yemenin zikredilmesi, bu konuya gösterilen hassasiyetin ve işlenen suçun büyüklüğünün bir göstergesidir.

3.2.10. Hadis 10

Bu hadis, *Sünen-i Nesâî*’de “Fey’ (Ganimet)” kitabında yer almaktadır.

أَخْبَرَنَا عَمْرُو بْنُ يَزِيدَ، قَالَ حَدَّثَنَا ابْنُ أَبِي عَدِيٍّ، قَالَ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ، عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ إِسْحَاقَ، عَنْ عَمْرِو بْنِ شُعَيْبٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَتَى بَعِيرًا فَأَخَذَ مِنْ سَنَامِهِ وَبَرَةً بَيْنَ إصْبَعَيْهِ ثُمَّ قَالَ إِنَّهُ لَيْسَ لِي مِنَ الْفَيْءِ شَيْءٌ وَلَا هَذِهِ إِلَّا الْخُمْسُ وَالْخُمْسُ مَرْدُودٌ فِيكُمْ

Amr b. Yezid → İbn Ebû Adî → Hammâd b. Seleme → Muhammed b. İshâk → Amr b. Şuayb → Şuayb b. Muhammed b. Abdullah b. Amr b. Âs (babası) → Abdullah b. Abdullah b. Amr (dedesi):

“Resûlullah (s.a.v.) devenin yanına geldi, iki parmağı ile hörgücünden bir tüy kopardıktan sonra: “Ganimetin beşte birinden başka hiçbir şeyi hatta şu tüyü dahi almam caiz olmaz. O beşte bir de yine size dönecektir dedi.”⁵²⁶

Nesâî’nin Amr b. Yezid tarikiyle rivâyet ettiği hadis, benzer lafızla *Sünen-i Ebû Dâvûd*’ta da geçmektedir.⁵²⁷

⁵²⁶ Nesâî, Fey’: 38.

⁵²⁷ Ebû Dâvûd, Cihad: 161.

İsnad Analizi

Mezkûr hadis *Sünen-i Ebû Dâvûd*'ta; Velid b. Utbe → Velid b. Müslim → Abdullah b. Alâî → Eba Sellem b. Esved → Amr b. Abese isnadıyla rivâyet edilmiştir.

Nesâî'nin sened zincirinin son halkasında yer alan Amr b. Yezid'in (ö. 241/856) künyesi Ebû Berid'dir. Takribi on birinci tabakadandır.⁵²⁸ Râvi için İbn Hacer ve Hâtim er-Râzî "*sadûk*",⁵²⁹ Nesâî "*sika*"⁵³⁰ sözleriyle tevsikte bulunmuştur. İbn Hibbân *Sikat* isimli eserinde râvinin ismini zikretmiştir.⁵³¹ Sened zincirinde ismi geçen İbn Ebû Adî'nin (ö. 194/810) tam adı Muhammed b. İbrâhim b. Ebû Adî'dir.⁵³² Takribi dokuzuncu tabakadandır.⁵³³ Râvi için Hâtim er-Râzî, Zehebî, İbn Hacer ve Nesâî gibi hadis âlimleri "*sika*" tabirini kullanmışlardır.⁵³⁴

Sened zincirinde yer alan Hammâd b. Seleme'nin (ö. 165/782) künyesi Ebû Seleme'dir. Takribi sekizinci tabakadandır.⁵³⁵ Buhârî dışındaki diğer *Kütüb-i Sitte* müellifleri onun rivâyetlerine yer verirken, Buhârî Hammâd'ın yalnız bir rivâyetini sadece istişhâd için kullanmıştır.⁵³⁶ Ahmed b. Hanbel, Buhârî'nin uygulamasını Hammâd'ın yaşlanması ve hâfızasının zayıflaması ile açıklamıştır.⁵³⁷ Müslim; sika râvilere muhalefet ettiği noktalarda ihtiyaten ona güvenmemek gerektiğini söylemiştir.⁵³⁸ İbn Hibbân ise bu konuda Buhârî'yi tenkit etmiştir ve doğru bulmamıştır.⁵³⁹ İbn Sa'd, Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, Ebû'l-Hasan el-İclî ve Nesâî gibi hadis âlimleri Hammâd'ın "*sika*" olduğu görüşündedir.⁵⁴⁰

⁵²⁸ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 748.

⁵²⁹ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, c. 22, s. 300.

⁵³⁰ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, c. 3, s. 313.

⁵³¹ Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, c. 22, s. 300.

⁵³² Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, c. 24, s. 321.

⁵³³ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 820.

⁵³⁴ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, c. 3, s. 492.

⁵³⁵ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 268.

⁵³⁶ Tayyar Altıkulaç, "Hammâd b. Seleme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1993, c. 15, s. 488-499; Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, c. 7, s. 253.

⁵³⁷ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, c. 1, s. 481.

⁵³⁸ Altıkulaç, "Hammâd b. Seleme", *DİA*, c. 15, s. 488-499.

⁵³⁹ İbn Hibbân, *Sikat*, c. 2, s. 212.

⁵⁴⁰ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, c. 1, s. 481.

Sened zincirinde yer alan Muhammed b. İshâk'ın (ö. 151/768) tam adı Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk b. Yesâr b. Hıyâr el-Muttalibî el-Kureşî el-Medenî'dir. Takribi beşinci tabakadandır.⁵⁴¹ Başta Buhârî olmak üzere Ebû Dâvûd, Tirmizî, Müslim, Nesâî, Ahmed b. Hanbel ve İbn Mâce gibi muhaddisler ondan hadis rivâyet etmişlerdir.⁵⁴² Cerh ve ta'dîl âlimleri ve muhaddislerin İbn İshâk'a yönelik yaptıkları en ağır tenkit, onun hadisi aldığı râvi ya da şeyhi atlayarak (tedlîs) ilk râvinin ismiyle nakletmesidir.⁵⁴³ Hâtim er-Râzî onun için "*yukteb hadîsüh*", Ebû Zur'a er-Râzî ise "*sadûk*"⁵⁴⁴ tabirini kullanmıştır. Nesâî ise İshâk için "*leyse bi'l-kaviyy*" ifadesini kullanmıştır. Muhammed b. İshâk hakkında hadis münekkidi arasında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Amr b. Şuayb, babası ve dedesi daha önceki hadislerde yer aldığı için burada tekrar değinilmeyecektir.

Hadisin senedinde inkıtâ bulunmamaktadır. Elbânî, bu hadisin sıhhati için "*hasen sahih*" demiştir.⁵⁴⁵

Metin Analizi

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bu sözlerinin temelinde Kur'ân-ı Kerim'de geçen fey' ve ganimet âyetleri yer almaktadır. Nitekim bu âyetlerde ganimetin beşte birinden pay alacaklar arasında yetimler de sayılmaktadır. Fey' kelimesi terim olarak gayri müslimlere ait malların savaş olmadan Müslümanların ellerine geçmesidir. Bu durum, onların vatanlarından sürülüp çıkarılmaları, cizye vermeleri ya da onlardan haraç alınması şeklinde olur.⁵⁴⁶ Ganimet ise daha önce sahip olunmayan şeylerin kâfirlerden savaş yoluyla alınması şeklinde tanımlanmıştır.

Kur'ân-ı Kerim'de fey' kelimesinden türeyen isim ve fiiller altı âyette yedi kez fiil olarak, on yerde ise isim olarak toplamda on yedi kez

⁵⁴¹ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, c. 1, s. 825.

⁵⁴² Mustafa Fayda, "İbn İshâk" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1993, c. 20, s. 93- 96.

⁵⁴³ Fayda, "İbn İshâk", *DİA*, c. 20, s. 93- 96.

⁵⁴⁴ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, c. 3, s. 504.

⁵⁴⁵ Elbânî, *Sahihu Süneni'n-Nesâî*, c. 3, s. 866.

⁵⁴⁶ Hüseyin Çelik, "Fey Ganimet Ayetleri Çerçevesinde Hz. Ömer'in Sevad Arazisi Hakkındaki Uygulamasının Değerlendirilmesi", *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 15, 2010, s. 71-94.

geçmektedir. ⁵⁴⁷ Kur'ân'da fiil olarak kullanılan yerlerden iki âyette üç defa ⁵⁴⁸ sözlük manası olan geri dönmek anlamında, üç âyette ⁵⁴⁹ ise fey'/ganimet anlamında kullanılmıştır. Kur'ân-ı Kerim'de ganimet kelimesinin türevleri altı yerde geçmektedir. ⁵⁵⁰

Ganimet ve fey' arasındaki benzerlikler; Her ikisinin de düşmandan alınan mallar olması ve beşte birinin harcama yerinin aynı olmasıdır. Farklar ise; fey'in sulh neticesinde, ganimetin ise savaş neticesinde alınması, fey'in beşte dördünün harcandığı yerler ile ganimetin beşte dördünün harcandığı yerlerin farklı olmasıdır. ⁵⁵¹ Ganimet savaş neticesinde elde edildiği için beşte dördü mücahitler arasında paylaştırılır. Bu taksimde zengin, fakir ayrımı yapılmadan savaşa katılan herkese verilir. ⁵⁵² Fey'in beşte dördü ise Resûlullah'ın tasarrufuna bırakılmıştır. ⁵⁵³ Onun vefatından sonra da devlet başkanlarına bırakılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.) fey'i genel olarak fakirler arasında dağıtmıştır. ⁵⁵⁴

Hz. Peygamberin bu konuda ilk uygulamaları Bedir Savaşı sonucunda elde edilen ganimetlerin taksiminde olmuştur. Elde edilen ganimetlerin paylaşılması konusunda Müslümanlar arasında farklı görüşler belirmişti. Bunun sonucunda, ganimetlerin Allah ve Resûlüne ait olduğunu ifade eden âyet nâzil oldu. ⁵⁵⁵ Bahsi geçen âyette, ganimetlerin taksiminde Hz. Peygamberin yetkili kılındığı ifade edilmiştir. Daha sonra kimlere verilmesi gerektiği ile ilgili hükümleri içeren âyet nâzil olmuştur. ⁵⁵⁶ Enfâl sûresinde geçen bu âyete göre, ganimetler beşe bölünecektir. Bir hissesi Hz.

⁵⁴⁷ Bakara, 2/226; Nahl, 16/48; Ahzâb, 35/50; Hucurât, 49/9; Haşr, 59/6-7.

⁵⁴⁸ Bakara, 2/226; Hucurât, 49/9.

⁵⁴⁹ Ahzâb, 33/50; Haşr, 59/6-7.

⁵⁵⁰ Enfâl, 8/41, 69; Nisâ', 4/94; Fetih, 48/15, 19, 20.

⁵⁵¹ Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Mâverdî, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye ve'l-vilâyâtü'd Dîniyye*, thk. Ahmed Mübarek el-Bağdâdî, Kuveyt: Dâru İbn Kuteybe, 1409, s. 161.

⁵⁵² Zuhaylî, *Tefsirü'l-Münir*, c. 7, s. 447.

⁵⁵³ Ebû Ya'lâ, Muhammed b. Hüseyin el-Ferrâ, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*, thk. Muhammed Hamid el-Fıkî, Kahire: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2000, s. 136-138.

⁵⁵⁴ Ebü'l Hasan Ali b. Muhammed b. Habib Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr fî Fıkhi Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî*, thk. Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdülmevcûd, Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l İlmiyye, 1994, c. 7, s. 389; Mustafa Hın, Mustafa el-Bugâ, Ali eş-Şerbecî, *el-Fikhü'l-Menhecî alâ Mezhebi'l-İmam eş-Şâfiî*, Dimaşk: Darü'l-Kalem, 1992, c. 7, s. 134-137.

⁵⁵⁵ İbn Hişâm, *es-Sîre*, c. 2, s. 322; Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb*, c. 15, s. 165.

⁵⁵⁶ Enfâl, 8/41.

Peygambere verilerek onun akrabaları, yetimler, miskinler ve yolcular arasında paylaştırılır. Geri kalan ganimet ise savaşa katılanlara dağıtılır. Konuyla ilgili olarak Hz. Peygamber'in (s.a.v.) şu hadisi konuya açıklık getirmektedir; *"Allah'ın size verdiği ganimetten bana ancak beşte bir vardır. O beşte bir de yine size verilir. Yani sizin yararınıza sarf edilir."*⁵⁵⁷

Hiz. Peygamber, Bedir Savaşı'ndan sonra ele geçirilen ganimetleri savaşa katılan mücâhidler arasında eşit olarak paylaşmış, kendisi de onlarla birlikte eşit pay almıştır.⁵⁵⁸ Ganimetler dağıtılırken zengin fakir ayrımı yapılmamış, buna itiraz edip zayıf ve güçsüzlerin daha az almaları gerektiğini söyleyenlere, *"Siz onların yüzünden rızıklandırılıyorsunuz"*⁵⁵⁹ cevabını vermişlerdir.

Hiz. Peygamber (s.a.v.), ganimet taksiminden bahsederken Kur'ân-ı Kerim'de geçen âyetlerin gereğini yerine getirmiştir. Mezkûr hadiste Allah Resûlü ganimetin beşte birinin kendisine ait olduğunu onun dışında tûy kadar dahi olsa ona helal olmadığını belirtmektedir. Yine Enfâl sûresinde; *"Sana ganimetlerden soruyorlar, de ki ganimetler Allah'a ve Resûlü'ne aittir..."*⁵⁶⁰ buyurularak ganimetler konusunda yalnızca Allah hüküm verir, Peygamber de yalnız kendisine bildirilen hükümlerle ganimetleri taksim edebilir⁵⁶¹ demektir.

Bahsi geçen hadiste direkt olarak yetimlerden bahsetmemiş olsa da konuya kaynaklık eden âyetlerde, bizzat yetimlere ganimetlerden pay verilmesi istenmektedir. Böyle bir durumda dahi yetimlerin unutulmaması ve onlara pay verilmesinin emredilmesi, İslâm dininin yetimlere verdiği önemi açıkça ortaya koymaktadır.

⁵⁵⁷ Ebû Dâvûd, Cihâd: 121, 149; Ahmed b. Hambel, *Müsned*, c. 4, s. 128.

⁵⁵⁸ M. Asım Köksal, *İslâm Tarihi-Hz. Muhammed ve İslâmiyet*, İstanbul: Şamil Yayınları, 1981, c. 2, s. 166-167.

⁵⁵⁹ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, c. 1, s. 202-209, 358; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, c. 2, s. 141, 210.

⁵⁶⁰ Enfâl, 8/1.

⁵⁶¹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, c. 2, s. 550.

3.2.11. Hadis 11

Bu hadis, *Sünen-i Nesâî*’de “Fey’ (Ganimet)” kitabında yer almaktadır.

أَخْبَرَنَا عَمْرُو بْنُ يَحْيَى بْنِ الْحَارِثِ، قَالَ أَنْبَأَنَا مَحْبُوبٌ، قَالَ أَنْبَأَنَا أَبُو إِسْحَاقَ، عَنْ شَرِيكِ، عَنْ خُصَيْفٍ، عَنْ مُجَاهِدٍ، قَالَ الْخُمْسُ الَّذِي لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ كَانَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَرَابَتِهِ لَا يَأْكُلُونَ مِنَ الصَّدَقَةِ شَيْئًا فَكَانَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خُمْسُ الْخُمْسِ وَلِذِي قَرَابَتِهِ خُمْسُ الْخُمْسِ وَلِلْيَتَامَى مِثْلُ ذَلِكَ وَلِلْمَسَاكِينِ مِثْلُ ذَلِكَ وَلِلْبَنِ السَّبِيلِ مِثْلُ ذَلِكَ . قَالَ أَبُو عَبْدِ الرَّحْمَنِ قَالَ اللَّهُ جَلَّ ثَنَاهُ { وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ } وَقَوْلُهُ عَزَّ وَجَلَّ لِلَّهِ ابْتِذَاءُ كَلَامٍ لِأَنَّ الْأَشْيَاءَ كُلَّهَا لِلَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَلَعَلَّهُ إِنَّمَا اسْتَفْتَحَ الْكَلَامَ فِي الْفَيْءِ وَالْخُمْسِ بِذِكْرِ نَفْسِهِ لِأَنَّهَا أَشْرَفُ الْكَسْبِ وَلَمْ يَنْسِبِ الصَّدَقَةَ إِلَى نَفْسِهِ عَزَّ وَجَلَّ لِأَنَّهَا أَوْسَاخُ النَّاسِ وَاللَّهُ تَعَالَى أَعْلَمُ وَقَدْ قِيلَ يُؤْخَذُ مِنَ الْغَنِيمَةِ شَيْءٌ فَيُجْعَلُ فِي الْكَعْبَةِ وَهُوَ السَّهْمُ الَّذِي لِلَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَسَهْمُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْإِمَامِ يَنْتَرِي الْكُرَاعَ مِنْهُ وَالسِّلَاحَ وَيُعْطِي مِنْهُ مَنْ رَأَى مِمَّنْ رَأَى فِيهِ غَنَاءً وَمَنْفَعَةً لِأَهْلِ الْإِسْلَامِ وَمِنْ أَهْلِ الْحَدِيثِ وَالْعِلْمِ وَالْفَقْهِ وَالْقُرْآنِ وَسَهْمٌ لِذِي الْقُرْبَى وَهُمْ بَنُو هَاشِمٍ وَبَنُو الْمُطَّلِبِ بَيْنَهُمُ الْغَنِيُّ مِنْهُمْ وَالْفَقِيرُ وَقَدْ قِيلَ إِنَّهُ لِلْفَقِيرِ مِنْهُمْ دُونَ الْغَنِيِّ كَالْيَتَامَى وَابْنِ السَّبِيلِ وَهُوَ أَشْبَهُ الْقَوْلَيْنِ بِالصَّوَابِ عِنْدِي وَاللَّهُ تَعَالَى أَعْلَمُ وَالصَّغِيرُ وَالْكَبِيرُ وَالذَّكَرُ وَالْأُنْثَى سَوَاءٌ لِأَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ جَعَلَ ذَلِكَ لَهُمْ وَقَسَمَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيهِمْ وَلَيْسَ فِي الْحَدِيثِ أَنَّهُ فَضَّلَ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَلَا خِلَافٌ تَعْلَمُهُ بَيْنَ الْعُلَمَاءِ فِي رَجُلٍ لَوْ أَوْصَى بِثُلَاثِهِ لِبْنِي فَلَانَ أَنَّهُ يَبْنِيهِمْ وَأَنَّ الذَّكَرَ وَالْأُنْثَى فِيهِ سَوَاءٌ إِذَا كَانُوا يُحْصَوْنَ فَهَكَذَا كُلُّ شَيْءٍ صَيَّرَ لِبْنِي فَلَانَ أَنَّهُ يَبْنِيهِمْ بِالسَّوِيَّةِ إِلَّا أَنْ يُبَيِّنَ ذَلِكَ الْأَمْرُ بِهِ وَاللَّهُ وَلِيُّ التَّوْفِيقِ وَسَهْمٌ لِلْيَتَامَى مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَسَهْمٌ لِلْمَسَاكِينِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَسَهْمٌ لِابْنِ السَّبِيلِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَلَا يُعْطَى أَحَدٌ مِنْهُمْ سَهْمٌ مَسْكِينٍ وَسَهْمُ ابْنِ السَّبِيلِ وَقِيلَ لَهُ خُذْ أَيُّهُمَا شِئْتَ وَالْأَرْبَعَةُ أَخْمَاسُ يَفْسُمُهَا الْإِمَامُ بَيْنَ مَنْ حَضَرَ الْقِتَالَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ الْبَالِغِينَ

Amr b. Yahyâ b. Hâris → Mahbûb → Ebû İshâk → Şerik → Husayf → Mücâhid

Mücâhid’ten rivayet edildiğine göre: “Allah’ın ve Resûlullah’ın (s.a.v.) olan beşte bir; Resûl-i Ekrem’in ve akrabalarınınındı. Hiç sadaka almazlardı. Alınan ganimetin beşte biri Resûlullah’a, akrabasına, yetimlere, gurbette olanlara aynı miktarda dağıtılırdı.”

Ebû Abdurrahman der ki: “Allah’ın, (Bilin ki aldığınız ganimetlerin beşte biri Allah’ın ve Resûlü’nün, akrabaların, yetimlerin, yoksulların ve yolcularındır...) Ayetine Allah’ın diye başlaması her şey Allah’a ait olduğu içindir. Fey’ şerefli bir kazanç olduğu için bu âyatlara Allah’ın adıyla başlanmış olunabilir. Sadaka âyetinde böyle başlanmamıştır. Çünkü o insanların kirleridir.”

Bazıları şöyle demişlerdir: “Ganimetten bir miktar alınır, Kâbe'ye konur bunun tasarrufu devlet reisine bırakılır. Bununla at ve silâh alır, ehli İslâm'dan verilmesini uygun bulduğu kimselere, muhaddislere, âlimlere, fakihlere, müfessirlere verir. ‘Akrabalar için’ diye bildirilen hisse Hâşim ve Muttaliboğulları’nın fakir ve zenginlerine paylaştırılır.”

Bazıları: “Onların yetim ve yolcular gibi fakir olanlarına verilir dediler. Bana göre de uygun olan budur. Küçük büyük, erkek kadın ayırmaksızın müsavi olarak dağıtılır. Allah'ın emrettiği gibi Resûlullah da böyle taksim etti. Hadislerde birinden birine farklı davranıldığı görülmemiştir.”

Ulemâ şu hususta ittifak ettiler: “Bir adam malının üçte birinin filân oğullarına verilmesini vasiyet etse, onlar arasında erkek ve kadın aynı miktarda taksim ile dağıtılır. Ve filân oğullarına verilsin diye ayrılan (veya vakfedilen) her şey böyledir. Müslümanlardan fakirlere, yetimlere ve yoksullara birer hisse verilir. Bir adama hem fakir hem yolcu olduğu için iki hisse verilmez. Hangi niyetle olursa olsun. Beşte birden geri kalan beşte dördünü devlet reisi savaşa katılan Müslümanlardan baliğ olan mücahitlere tahsis eder.”⁵⁶²

Bahsi geçen hadis yalnızca Nesâî tarafından rivâyet edilmiştir.

İsnad Analizi

Sened zincirinin son halkasında yer alan Amr b. Yahyâ b. Hâris (ö. 280/894’ten sonra), takribi on ikinci tabakadandır.⁵⁶³ Râvi için İbn Hacer, Zehebî ve Nesâî “sika”⁵⁶⁴ tabirini kullanmışlardır. Senedde Mahbûb ismiyle yer alan râvinin tam adı Mahbûb b. Mûsa (ö. 229/844’ten sonra), künyesi ise Ebû Salih’tir.⁵⁶⁵ Takribi onuncu tabakadandır.⁵⁶⁶ Râviyi cerh ve ta’dil

⁵⁶² Nesâî, Fey’: 38.

⁵⁶³ İbn Hacer, *Takrîbu’t-Tehzîb*, c. 1, s. 879.

⁵⁶⁴ İbn Hacer, *Takrîbu’t-Tehzîb*, c. 1, s. 879; Zehebî, *el-Kâşif*, c. 3, s. 541; Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, c. 1, s. 293.

⁵⁶⁵ Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, c. 27, s. 265.

⁵⁶⁶ İbn Hacer, *Takrîbu’t-Tehzîb*, c. 1, s. 923.

açısından değerlendiren muhaddisler onun için, “*mutkînu’l-fadl*”⁵⁶⁷, “*sadûk*”⁵⁶⁸, “*sika*”⁵⁶⁹ ifadelerini kullanmışlardır.

Senedde dördüncü râvi konumunda olan Ebû İshâk’ın tam ismi, Ebû İshâk İbrâhîm b. Muhammed b. el-Hâris el-Fezârî’dir (ö. 183/799’dan sonra). Takribi sekizinci tabakadandır.⁵⁷⁰ Ebû İshâk, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sünnetine bağlı olan, iyiliği emredip kötülükten geri durmayı tavsiye eden faziletli bir kişiliğe sahipti. Nesâî, Yahyâ b. Maîn, İclî, Ebû Hâtim er-Râzî, İbn Hacer ve İbn Hibbân gibi âlimler onun sika olduğu hususunda ittifak etmişlerdir.⁵⁷¹ Hârûn Reşîd halifeliği döneminde bir zındığın öldürülmesini emretmiş ve o zındık Hârûn Reşîd’e; “*Peygamber adına uydurduğum bin hadisi ne yapacaksın?*” demiştir. Bunun üzerine halife; “*Ey Allah düşmanı, Abdullah b. Mübârek ve Ebû İshâk el-Fezârî’nin yanında sen de kim oluyorsun! Onlar senin uydurmalarını ayıklar ve harf harf çıkarırlar*” diye cevap vermiştir.⁵⁷² Hârûn Reşîd’in bu sözleri onun Fezârî’nin ilmine olan güvenini ortaya koymaktadır.

Sened zincirinde Şerik ismiyle geçen râvinin tam adı, Şerik b. Abdullah b. Ebû Şerik’tir (ö. 177/793).⁵⁷³ Takribi sekizinci tabakadandır.⁵⁷⁴ Şerîk b. Abdullah, hadis münekkitlerince zabtının zayıf, galatının fazla olduğundan ötürü eleştirilmiş,⁵⁷⁵ buna karşın bazı muhaddisler onun için sika ve sadûk gibi ifadeler kullanmıştır.⁵⁷⁶ Hıfzının, hadisiyle ihticâc edilemeyecek derecede zayıf olduğundan bahsedilmiştir. İbn Hibbân gibi bazı muhaddisler Şerîk’in zabt yönünden zayıf olmasını, yaşlılığına bağlamıştır.⁵⁷⁷ Kûfe kadılığını kabul ettiği için kendisine iftira atıldığını söyleyenler olduğu gibi

⁵⁶⁷ İbn Hibbân, *es-Sikat*, c. 9, s. 205.

⁵⁶⁸ İbn Hacer, *Takrîbu’t-Tehzîb*, c. 1, s. 923.

⁵⁶⁹ Zehebî, *el-Kâşif*, c. 4, s. 249.

⁵⁷⁰ İbn Hacer, *Takrîbu’t-Tehzîb*, c. 1, s. 113.

⁵⁷¹ İbn Hacer, *Tehzîbu’l-Tehzîb*, c. 1, s. 80; Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, c. 2, s. 167; İbn Hacer, *Takrîbu’t-Tehzîb*, c. 1, s. 113.

⁵⁷² Hasan Güleç, “Fezârî, Ebû İshâk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1995, c. 12, s. 539.

⁵⁷³ Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, c. 12, s. 462.

⁵⁷⁴ İbn Hacer, *Takrîbu’t-Tehzîb*, c. 1, s. 436.

⁵⁷⁵ Mizzî, *Tehzîbu’l-Kemâl*, c. 12, s. 462.

⁵⁷⁶ İbn Hacer, *Tehzîbu’l-Tehzîb*, c. 2, s. 164.

⁵⁷⁷ İbn Hibbân, *es-Sikat*, c. 6, s. 444.

bazı âlimler de onun eskiden beri zayıf olduğunu söylemiştir.⁵⁷⁸ Nesâî râvi için “*onda beis yoktur*”⁵⁷⁹ demiştir. Zehebî ise Şerîk b. Abdullah’ı, rivâyet ettiği hadisleri hasen sayılan bir muhaddis olarak nitelemiştir.⁵⁸⁰

Senedde Husayf olarak yer alan râvinin tam adı Husayf b. Abdurrahman’dır (ö. 132/754).⁵⁸¹ Takribi beşinci tabakadandır.⁵⁸² Râvi için Ebû Zür’a er-Râzî, İclî ve Yahyâ b. Maîn “*sika*”⁵⁸³ demişlerdir. İbn Hacer, Husayf için “*sadûk, seyyiu’l-hıfz*”⁵⁸⁴ ifadelerini kullanırken, Ebû Hâtim er-Râzî, Ahmed b. Hanbel ve Kattâni gibi âlimler ise Husayf b. Abdurrahman’ın hafızasının zayıf olduğunu ifade etmişlerdir.⁵⁸⁵

Hadisin ilk râvisi olan Mücâhid b. Cebr (ö. 103/721) tâbiîn neslinin önde gelen müfessirlerindendir. Künyesi Ebû Haccâc olan râvi, takribi üçüncü tabakadandır.⁵⁸⁶ Ebû Zür’a er-Râzî onun için “*sika*”⁵⁸⁷ diyerek tevsikte bulunmuştur. İbn Hacer, Mücâhid’in sika bir râvi olduğunu söylemiş ve onun için “*ilim ve tefsirde imam*” tabirini kullanmıştır.⁵⁸⁸ İbn Sa’d ve İbn Hibbân onun sika, müttakî, âlim ve fakih biri olduğunu belirtirken⁵⁸⁹, Nevevî ve Zehebî ise Mücâhid’in tefsirde öncü bir şahsiyet olduğunu ifade etmişlerdir.⁵⁹⁰

Elbânî *Za’îfü Süneni’n-Nesâî* adlı eserinde bu hadisi zikrederken sened zincirinde Şerik b. Abdullah ve Husayf b. Abdurrahman’ı zikretmemiştir. Elbânî, bu hadisin isnadının mürsel, sıhhatinin “*zayıf*” olduğunu söylemiştir.⁵⁹¹

⁵⁷⁸ Mehmet Ali Sönmez, “Şerîk b. Abdillâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2010, c. 39, s. 5-6.

⁵⁷⁹ İbn Hacer, *Tehzibu’l-Tehzib*, c. 2, s. 164; Mizzî, *Tehzibu’l-Kemâl*, c. 12, s. 462.

⁵⁸⁰ Zehebî, *Tezkiratu’l-Huffaz*, c. 1, s. 232.

⁵⁸¹ Mizzî, *Tehzibu’l-Kemâl*, c. 8, s. 257.

⁵⁸² İbn Hacer, *Takribu’t-Tehzib*, c. 1, s. 297.

⁵⁸³ Mizzî, *Tehzibu’l-Kemâl*, c. 8, s. 257; İbn Hacer, *Tehzibu’l-Tehzib*, c. 1, s. 543.

⁵⁸⁴ İbn Hacer, *Takribu’t-Tehzib*, c. 1, s. 297.

⁵⁸⁵ İbn Hacer, *Tehzibu’l-Tehzib*, c. 1, s. 543.

⁵⁸⁶ Mizzî, *Tehzibu’l-Kemâl*, c. 27, s. 228.

⁵⁸⁷ İbn Hacer, *Tehzibu’l-Tehzib*, c. 4, s. 25.

⁵⁸⁸ İbn Hacer, *Takribu’t-Tehzib*, c. 1, s. 921.

⁵⁸⁹ İbn Hibbân, *es-Sikat*, c. 5, s. 419.

⁵⁹⁰ Zehebî, *el-Kâşif*, c. 4, s. 242.

⁵⁹¹ Muhammed Nâsirüddin el-Elbânî, *Za’îfü Süneni’n-Nesâî*, Beyrut: Mektebetü’l-İslamiyye, 1990, s. 165.

Metin Analizi

Daha önceki hadiste olduğu gibi burada da ganimetten yetimlere pay verilmesinden bahsedilmektedir. Bahsi geçen hadiste, ganimetten verilecek paylar konusunda farklı görüşlere yer verilmiştir. Hadîs-i şerifin kaynağını oluşturan Enfâl suresi 41. âyeti, bir önceki metin analizi kısmında aktarıldığı için burada ayrıca üzerinde durulmayacaktır. Ancak kesin olan tek şey şudur ki, İslâm dininde yetimler hiçbir zaman ikinci plana atılmamıştır.

Yukarıda zikrettiğimiz âyette, ganimetlerin kime ait olduğunu ifade ederken, ilk olarak Allah'ın (c.c.) ismi zikredilmiştir. Bu hususta Ebû Abdurrahman; *“Ganimetler Allah’a diye başlaması her şeyin Allah’a ait olduğunu bildirmek içindir.”* demiştir. Nitekim yeryüzünde var olan her şeyin tek sahibi ve hâkimi yüce Allah'tır. Yine aynı yerde Ebû Abdurrahman; *“Zekât âyetinde böyle başlanmamıştır. Çünkü zekât insanların kirleridir.”* sözleriyle zekât vermenin ve ganimet elde etmenin arasındaki farka değinmiştir. Aslına bakarsak elde ettiğimiz ve bizim sandığımız her şey Allah'a (c.c.) aittir. Kazanılan ganimetin kime ait olduğu zikredilirken, ilk olarak Allah Teâlâ'nın sayılması da bu sebeptendir.

Bazı fakihler Allah (c.c.) ve Resûlüne (s.a.v.) ait olan hissenin, Kâbe'ye konulması ve kontrolünün devlet başkanına bırakılması gerektiğini söylemektedirler. Fakihler bu hissenin âlim, fakih, muhaddis, müfessir gibi Allah yolunda olanlara verilmesinin uygun olacağını, yakın akrabalar olarak bahsedilen hissenin ise Hâşimoğulları ve Muttaliboğulları arasında paylaştırılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Hadis'in râvisi ise Allah ve Resûlü'ne ait olan hissenin, zenginler dışındaki yetim, fakir ve yolda kalmışlara verilmesinin daha doğru olduğunu ifade etmektedir.

Bu hadiste zikredildiğine göre, ganimetten elde edilen gelirin beşte birinin beşte biri, Resûlullah'a (s.a.v.), ona yakınlığı olan kimselere, yetimlere, miskinlere ve yolda kalmışlara dağıtıldı. Bu hadisin dayanak noktası olan ve ganimetin beşte birlik bölümünün taksim edileceği yerleri bildiren âyet, Bedir Savaşı'ndan sonra nâzil olmuştur. Bedir Savaşı'nda önemli miktarda ganimet ele geçirilince, bunların taksimi konusunda anlaşmazlık çıkmış ve bunun üzerine ilk olarak Enfâl sûresinin 1. âyeti nâzil

olmuştur. Bu âyette ganimetlerin Allah’a ve Resûlü’ne ait olduğu belirtilmiştir. Daha sonra ise savaşta elde edilen ganimetlerin paylaşılması ile ilgili ayrıntılı hükümler içeren aynı sûrenin 41. âyeti indirilmiştir.⁵⁹²

Savaşın ardından devlet başkanı veya yetkili kıldığı kişi önce gerekli taksimi yapar, sonra da malları beş eşit paya ayırarak bunun beşte dördünü savaşa katılanlara dağıtır, beşte birini ise âyette bildirilen hak sahiplerine verilmek üzere saklar. Ganimeti paylaşmakla görevli olan kişi,⁵⁹³ elde edilen malların paylaşılmasının imkânsız olması durumunda bunların satılmasına ve elde edilen gelirin taksim edilmesine karar verebilir. Ganimetin dağıtılmasının ardından geriye kalan ve paylaşılması mümkün olmayan mallar fakirlere dağıtılır.⁵⁹⁴

3.2.12. Hadis 12

Bu hadis, *Sünen-i Nesâî*’de “Fey’ (Ganimet)” kitabında yer almaktadır.

أَخْبَرَنَا عُمَرُو بْنُ يَحْيَى، قَالَ: حَدَّثَنَا مَحْبُوبٌ، يَعْنِي ابْنَ مُوسَى، قَالَ: أَتَيْنَا أَبَا إِسْحَاقَ، وَهُوَ الْفَرَارِيُّ، عَنِ الْأَوْزَاعِيِّ قَالَ: كَتَبَ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ إِلَى عُمَرَ بْنِ الْوَلِيدِ كِتَابًا فِيهِ: وَقَسَمَ أَبِيكَ لَكَ الْخُمْسُ كُلَّهُ، وَإِنَّمَا سَهْمُ أَبِيكَ كَسَهْمِ رَجُلٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ، وَفِيهِ حَقُّ اللَّهِ وَحَقُّ الرَّسُولِ وَذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ، فَمَا أَكْثَرَ خُصَمَاءَ أَبِيكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، فَكَيْفَ يَنْجُو مَنْ كَثُرَتْ خُصَمَاؤُهُ، وَإِظْهَارُكَ الْمَعَازِفَ وَالْمِرْمَارَ بِدُعَاةٍ فِي الْإِسْلَامِ، وَلَقَدْ هَمَمْتُ أَنْ أَبْعَثَ إِلَيْكَ مَنْ يَجْزِي جَمْعَكَ جُمَّةَ السُّوءِ.

Amr b. Yahyâ b. Hâris → Mahbûb → Ebû İshâk → Evzâî

Evzâî anlatıyor: Ömer b. Abdülaziz, Ömer b. Velid'e şu fermanı yazdı: “*Baban Velid ganimetin beşte birinin tamamı olan hissesini sana bırakmış. Halbu ki babanın hissesinin Müslümanlardan herhangi birinin hissesi kadar olması icab eder. Ganimetin beşte birinden Allah’ın ve Resûlü’nün, onun akrabalarının, yetimlerin, fakirlerin ve yolcuların (gurbette olanların) hakkı vardır. Bu kadar hakka tecavüz eden babanın kıyamet günü bir sürü hasmı olacaktır. Bu kadar hasmı olan, Allah’ın azabından nasıl kurtulacak. Hem senin açıktan açığa*

⁵⁹² Mehmet Erkal, “Ganimet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 1996, c. 13, s. 351-354.

⁵⁹³ Ganimeti paylaşmakla görevli olan kişilere sâhib-i mekâsim veya emîr-i kısmet gibi isimler verilir.

⁵⁹⁴ Erkal, “Ganimet”, *DİA*, c. 13, s. 351-354.

*çalgılarla eğlenmen İslâm'da kötü bidattır. Sana saçlarını kesip gururunu kıran birini göndereceğim.”*⁵⁹⁵

Bahsi geçen hadis sadece Nesâî tarafından rivâyet edilmiştir.

İsnad Analizi

Mezkûr hadisin senedinde yer alan râvilerden Amr b. Yahyâ b. Hâris, Mahbûb b. Musa ve Ebû İshâk el-Fezârî bir önceki hadiste ele alındığından dolayı burada tekrar değinilmeyecektir. Hadisin ilk râvisi olan Evzâî'nin tam adı, Ebû Amr Abdurrahmân b. Amr b. Yuhmid el-Evzâî'dir (ö. 157/774).⁵⁹⁶ Takribi yedinci tabakadandır.⁵⁹⁷ İbn Hacer Evzâî için “*sikatu'l-celîl*” ifadesini kullanarak tevsikte bulunmuştur.⁵⁹⁸ Zehebî ise onun için “*şeyhü'l islâm*” tabirini kullanmış, ayrıca hâfız, fakih, zâhid gibi sıfatlarla nitelemiştir.⁵⁹⁹ İclî, Evzâî için, “*Müslümanların hayırlı olanlarından*” ifadesini kullanmıştır.⁶⁰⁰

Evzâî'nin bu rivâyeti mevsûl olmakla birlikte Hz. Peygamber'e (s.a.v.) atfedilmemiştir. Elbânî bu hadisin sıhhati için “*sahih*” ve “*isnad-ı maktu*” demiştir.⁶⁰¹

Metin Analizi

Kur'ân-ı Kerim'de, ganimetten elde edilen gelirin nerelere verileceği açıkça belirtilmiştir.⁶⁰² Yukarıda zikredilen hadiste ise Velid'in, bu âyetleri dikkate almadan, elde ettiği ganimet mallarını oğlu Ömer'e bıraktığı anlaşılmaktadır. Adaleti ve dürüstlüğü ile ün yapmış olan Ömer b. Abdülazîz, Ömer b. Velid'e bir mektup yazarak bu durumdan duymuş olduğu rahatsızlığı dile getirmiştir. Ömer b. Abdülaziz bu mektupla, ganimet paylaşımı konusunda dikkat edilmesi gereken hususları hatırlatmış ve bu konuya riayet edilmediği takdirde Allah katında büyük bir cezası olacağını ifade etmiştir.

⁵⁹⁵ Nesâî, Fey': 38.

⁵⁹⁶ Mizzî, *Tehzîbu'l-Kemâl*, c. 1, s. 307.

⁵⁹⁷ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzîb*, c. 1, s. 593.

⁵⁹⁸ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzîb*, c. 1, s. 593.

⁵⁹⁹ Zehebî, *el-Kâşif*, c. 1, s. 272.

⁶⁰⁰ İbn Hacer, *Takribu't-Tehzîb*, c. 1, s. 593.

⁶⁰¹ Elbânî, *Sahihu Süneni'n-Nesâî*, c. 3, s. 864.

⁶⁰² Enfâl, 8/41.

Hadiste zikredilen Ömer b. Abdülazîz'in babası, Mısır valisi Abdülazîz b. Mervân, annesi ise Hz. Ömer'in torunu Ümmü Âsım'dır. İlim, takva, adalet ve zühd yönleri ile ön plana çıkan Ömer b. Abdülazîz, halifelîği döneminde saraylarda oturmayıp sade bir hayat yaşamıştır. Zühd ve takvâsıyla Hasan-ı Basrî'ye, adaletiyle Hz. Ömer'e, ilmi kişiliği ile Zührî'ye benzetilen Ömer b. Abdülazîz, devlet malını yetim malına benzetmiş ve beytûlmâl kendisine bırakılmış bir emanet olarak görmüştür. Hazineden herhangi bir ücret almadığı gibi şahsî işlerini yürütürken devletin malı olan mumu dahi kullanmamıştır.⁶⁰³

Ömer b. Abdülazîz, aynı zamanda çok sayıda hadis rivâyet etmiş, güvenilir bir hadis râvisidir. Yapmış olduğu uygulamalarla ilk dört halifeyi örnek alan Ömer b. Abdülazîz, Hulefâ-yi Râşidîn'in beşincisi olarak sayılmıştır.⁶⁰⁴ Adaleti ve takvasıyla ön plana çıkan Ömer b. Abdülazîz, yazdığı mektupta, Velid için sarfettiği sözlerle, Allah'ın koymuş olduğu kanunlara bağlılığını ortaya koymaktadır.

Ömer b. Abdülazîz yazdığı mektupta, ganimetten pay sahibi olanları saydıktan sonra Velid'in, bunları göz ardı ettiği için Allah'ın (c.c.) gazabına uğrayacağını belirtmiştir. Nitekim ganimetin paylaşılması gereken yerler Kur'an'ı Kerim'de açıkça ifade edilmesine rağmen bunları görmezden gelmek, elbette büyük bir cezayı gerektirir. Bundan dolayı Ömer b. Abdülazîz, bu kadar insanın hakkına giren bir adamın, kıyamet gününde düşmanının çok olacağını ifade ederek, Allah'ın azabının çetin olacağını vurgulamıştır. Ayrıca Ömer b. Velid'in çalgı aletleriyle eğlenmesinin bidat olduğunu ve ona bir görevli göndererek bu konuda uyaracağını söylemiştir.

Sonuç olarak söylemek gerekir ki Kur'an-ı Kerim'de ve Hz. Peygamber'in hadislerinde yetimler üzerinde hassasiyetle durulmuştur. Nitekim yetim konusunda olduğu gibi Kur'an'da geçen bütün ayetler, insanları doğruya, iyiye ve güzel olana götürmektedir. Bu ayetlere yani Allah'ın (c.c.) ipine sımsıkı sarılanlar, hiç şüphesiz onlara vadedilen güzelliklere mazhar olacaktır. Allah'ın kanunlarına yüz çevirenler ise büyük

⁶⁰³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, c. 5, s. 330-408; İsmâil Yiğit, "Ömer b. Abdülazîz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: TDV Yayınları, 2007, c. 34, s. 53-55.

⁶⁰⁴ Yiğit, "Ömer b. Abdülazîz", *DİA*, c. 34, s. 53-55.

bir gazaba uğrayacaktır. Dolayısıyla, Kur'an-ı ve sünneti kendilerine rehber edinen insanlar sırât-ı müstakîmden ayrılmayacak ve hidayete erişeceklerdir.

SONUÇ

Yetim olmak, yalnız olmayı ifade etmektedir. Dolayısıyla tek ve yalnız olan her şey için yetim kavramı kullanılmıştır. Vasîsini kaybeden çocuklar da yalnız kaldığından dolayı, onlara da yetim diye hitap edilmiştir. Baba yaşadığı müddetçe çocuklarının ihtiyaçlarını giderme, onları koruyup gözetme ve yetiştirmede en yetkin kişi olduğu için yetimlik bilhassa babaya bağlanmıştır. İslam literatüründe yetim kelimesi; ergenlik çağına varmadan babasını kaybeden çocuk şeklinde ifade edilmiştir. Dolayısıyla, yetimliğin ergenlik dönemine girdikten sonra ortadan kalktığına vurgu yapılmıştır.

Kur'ân'ın muhtevası incelendiğinde, üzerinde en fazla durulan hususlardan birinin de ihtiyaç sahiplerinin gözetilmesi olduğu görülmektedir. Yetimler de ihtiyaç sahibi kimseler arasında zikredildiğinden dolayı Kur'ân-ı Kerim'de bu konuda çok sayıda ayet yer almaktadır. Kur'ân'da yirmi iki âyette, yirmi üç kez doğrudan yetimlerden bahsedilmiştir. Bu âyetler, yetimlerin himaye edilmesini, onların korunup gözetilmesini, haklarına riayet edilmesini, mirasta onlara düşen paylarının teslim edilmesini, maddi ve mânevî açıdan desteklenmelerini, yetimlere merhamet, şefkat ve iyilikle muamele edilmesini teşvik etmektedir.

Türklerin İslâm'ı kabulüyle birlikte, yetim çocuklar için çeşitli faaliyetler yürütülmüş ve bu faaliyetler zaman içerisinde sistemli bir hale getirilmiştir. Türk İslâm tarihinde yetimleri himaye etmek ve onları koruyup gözetmek amacıyla vakfiyeler, yetimhaneler (eytâmhâne), terbiye ve ıslah evleri, mektepler, Dârüleytamlar, Dârülacezeler, vakıflar, lonca ve Ahîlik teşkilatları, sandıklar, dernekler ve cemiyetler gibi çeşitli kurum ve kuruluşlar oluşturulmuştur.

Yetimler ve onların toplum içindeki konumu, insanoğlunun üzerinde hassasiyetle durması gereken hususlardandır. Nitekim yetimlik olgusu karşımıza bir sosyal problem olarak çıkmaktadır. Yetimlere sahip çıkılması ve onların ıslah edilmesi konusunda her birey eşit derecede sorumludur. Bundan dolayı hem Kur'ân'da hem de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadislerinde, yetim meselesi üzerinde hassasiyetle durulmuş ve bu konuya geniş yer verilmiştir. Kur'ân-ı Kerim'de ve hadîs-i şeriflerde, yetimlere

uygulanan kötü muamelelere son verilmesi emredilmiş, onların hakları korunarak güvence altına alınmıştır.

Sosyal hayatın bir gerçeği olan yetimleri göz ardı etmek, onları görmezden gelmek ya da kendi hallerine bırakmak, onların geri döndürülemeyecek hatalar yapmalarına sebebiyet verebilir. Nitekim atalarımızın söylediği “*ağaç yaş iken eğilir*” sözü bu duruma en uygun tabirlerden biridir. Çünkü küçük yaşlarda iyiyi ve kötüyü, doğruyu ve yanlış öğretebileceğimiz bir yetimi sahipsiz bırakırsak, onu ıslahı mümkün olmayacak şekilde kaybedebiliriz. Bu yetimlere verilen büyük bir zarar olduğu gibi, toplum için büyük bir problemdir. İşte bundan ötürüdür ki yetim çocukların ıslah edilmesi, topluma ve devlete faydalı birer fert olarak yetiştirilmesi, doğrudan onlara karşı olan sorumlulukların yerine getirilmesiyle ilişkilidir.

Hiz. Peygamber’in (s.a.v.) yetimlerin haklarının korunmasına yönelik emir, tavsiye ve uygulamaları Müslümanlar için bir rehber niteliğindedir. Hiz. Peygamber’in söz konusu uygulamaları ve tavsiyeleri örnek alındığı takdirde, toplumda ihtiyaç sahibi yetimlerin sorunları büyük oranda çözüme kavuşacaktır. Hiz. Peygamber, yetimlere bizzat sahip çıkmış, onların her türlü ihtiyaçlarını karşılamak için elinden geleni yapmış, hatta birçok yetimi evinde ağırlamıştır. Hiz. Peygamber, başta evlatlık oğlu Zeyd b. Hârise olmak üzere Hiz. Hatice’nin önceki evliliğinden olan oğlu Hind İbn Ebû Hâle, Ümmü Seleme’nin ilk eşinden kalan yetimleri, Hiz. Sevde’nin ölen kocasından olan yetim çocukları, Hiz. Meymûne’nin yetimi, Ümmü Habibe’nin yetim kızı ve Enes b. Mâlik gibi birçok çocuğa babalık yapmış, onları kendi öz evlatlarından ayrı tutmamıştır.

Hiz. Peygamber’in (s.a.v.) evinde ve gözetiminde bulunan bu çocuklar, bizzat onun terbiyesi ile yetişmişlerdir. Hiz. Peygamber döneminde savaşlar çok fazla olduğundan yetimlerin sayısı da fazlaydı. Bundan ötürü Hiz. Peygamber, yetimlerle ilgilenmeye çalışmış, ashâbına da bu yönde müjde ve tavsiyelerde bulunmuştur. Bu tutumuyla hem Kur’ân âyetlerini yaşayarak öğretmiş hem de yetim çocukların mağdur olmalarını engellemek istemiştir.

Hız. Peygamber'in (s.a.v.) vefatından sonraki dönemlerde, yetimler için yapılan çalışmalarda Hız. Peygamber'in emir ve tavsiyelerinin büyük bir yeri vardır. Ayrıca Kur'ân-ı Kerim'de geçen âyetlerde yetim haklarının gözetilmesi emredilmiş ve onlara haksızlık yapılması kesin bir dille yasaklanmıştır. Yetimlere yapılacak haksızlığın cezasının büyük olması, toplumlar üzerinde önemli bir etki oluşturmuştur. Nitekim kültürümüzde hak yemekten sakındırmak için söylenen “*tüyü bitmemiş yetimin hakkı vardır*” ifadesi, bu konudaki hassasiyeti açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Çünkü yetim hakkı yemek büyük bir günahdır. Bu hususta Kur'ân-ı Kerim'i bizlere en iyi açıklayan rehber Hız. Peygamber olmuştur. Onun söz ve uygulamaları, birçok hususta geçmişten günümüze ışık tutmaktadır.

Allah Resûlü (s.a.v.), yetimlerle ilgilenmenin ahlâkî bir görev olduğunu söyleyerek, onları himayesi altına alıp koruyan, onun malına sahip çıkarak büyüyünce eksiksiz teslim edenlerin, ahirette büyük bir mükâfata erişeceğini bildirmiştir. Yetimi gözetmek ve ona iyilik ve ihsanda bulunmak dinimizin bizlere yüklediği toplumsal bir görevdir. Çünkü yetim demek, aynı zamanda güçsüz ve zayıf demektir. Bundan dolayı onlar, insanlara bırakılmış birer emanettir. Yetimleri koruyup kollamak, mutlu etmek, gönlünü hoş tutmak, bir ihtiyacını gidermek, iyi bir eğitim almasını sağlamak, topluma kazandırmak, faydalı birer birey olmalarını sağlamak, onları evlendirmek gibi daha birçok hususta gerekli özeni göstermek gerekir. Bu sayılanları yetimliğin ortadan kalkmasına ve mallarının teslimine kadar devam ettirmek gerekmektedir. Ancak hayatın geri kalanında ve gücümüz yettiği ölçüde yetimi her anlamda gözetmek hepimizin görevidir.

Sünen-i Nesâî'de yer alan ve çalışmamıza kaynaklık eden yetimlerle ilgili hadislerin isnad ve metin analizi yapılmış, yapılan bu analiz neticesinde ulaşılan sonuç, değerlendirme kısmına eklenmiştir. Sünen-i Nesâî'de yetimlerden bahseden on iki hadis tespit edilmiştir. Bu on iki hadisin on tanesi diğer *Kütüb-i Sitte* eserlerinde de yer alırken iki tanesi yalnızca Nesâî tarafından rivayet edilmiştir. Elbani bu hadislerden yedisi için sahih, ikisi için hasen sahih, ikisi için hasen ve bir tanesi için ise zayıf demiştir. Ayrıca her bir hadis için ayrı ayrı tablo oluşturulmuştur. Bahsi

geçen hadislerle ait özet bilgilerin verildiği tablolar hadis numarasına göre aşağıda sıralanmıştır:

Hadis No	1
Kitap-Bâb	Salâtü'l-Îdeyn: 22
Konu	Bayram Hutbesi Nasıl Okunur?
Tahric	Ebû Dâvûd, Harâc: 15; Müslim, Cuma: 13
Hadisin Türü	Merfu Hadis
Sihhat Durumu	Sahih

Hadis No	2
Kitap-Bâb	Zekât: 81
Konu	Yetimlere Sadaka Vermek
Tahric	Buhârî, Zekât: 46; Müslim, Zekât: 41
Hadisin Türü	Merfu Hadis
Sihhat Durumu	Sahih

Hadis No	3
Kitap-Bâb	Zekât: 82
Konu	Akrabalara Sadaka Vermek
Tahric	Buhârî, Zekât: 48; Müslim, Zekât: 14
Hadisin Türü	Merfu Hadis
Sihhat Durumu	Sahih

Hadis No	4
Kitap-Bâb	Nikâh: 66
Konu	Mihir Ne Kadar Olması Gerekir?
Tahric	Buhârî, Nikâh: 19; Müslim: Tefsir: 1
Hadisin Türü	Mevkuf Hadis
Sihhat Durumu	Sahih

Hadis No	5
Kitap-Bâb	Vesâyâ: 10
Konu	Ebû Zer'in Yetim Malına Vekâletten Nehyedilmesi
Tahric	Ebû Dâvûd, Vesâyâ: 4; Müslim, Imara: 4
Hadisin Türü	Merfu Hadis
Sihhat Durumu	Sahih

Hadis No	6
Kitap-Bâb	Vesâyâ: 11
Konu	Yetim Malına Vasî olan Kimsenin Durumu
Tahric	İbn Mâce, Vesâyâ: 9; Ebû Dâvûd, Vesâyâ: 8.
Hadisin Türü	Merfu Hadis
Sihhat Durumu	Hasen-Sahih

Hadis No	7
Kitap-Bâb	Vesâyâ: 11
Konu	Yetim Malına Vasî olan Kimsenin Durumu
Tahric	Ebû Dâvûd, Vesâyâ: 7
Hadisin Türü	Merfu Hadis
Sihhat Durumu	Hasen

Hadis No	8
Kitap-Bâb	Vesâyâ: 11
Konu	Yetim Malına Vasî olan Kimsenin Durumu
Tahric	Ebû Dâvûd, Vesâyâ: 7
Hadisin Türü	Merfu Hadis
Sihhat Durumu	Hasen

Hadis No	9
Kitap-Bâb	Vesâyâ: 12
Konu	Yetim Malını Yemekten Sakınmak Gerekir
Tahric	Ebû Dâvûd, Vesâyâ: 10; Buhârî, Vesâyâ: 24
Hadisin Türü	Merfu Hadis
Sihhat Durumu	Sahih

Hadis No	10
Kitap-Bâb	Fey' (Ganimet): 38
Konu	4139 numaralı hadis
Tahric	Ebû Dâvûd, Cihad: 161
Hadisin Türü	Merfu Hadis
Sihhat Durumu	Hasen-Sahih

Hadis No	11
Kitap-Bâb	Fey' (Ganimet): 38
Konu	4147 numaralı hadis
Tahric	Bu hadis sadece Nesâî'de geçmektedir.
Hadisin Türü	Maktu Hadis
Sihhat Durumu	Zayıf

Hadis No	12
Kitap-Bâb	Fey' (Ganimet): 38
Konu	4135 numaralı hadis
Tahric	Bu hadis sadece Nesâî'de geçmektedir.
Hadisin Türü	Maktu Hadis
Sihhat Durumu	Sahih

KAYNAKÇA

- AĞIRMAN, Cemal, “Fert ve Toplumun Yetim ve Öksüzlere Karşı Sorumlulukları”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, S. 2, 2007.
- AHATLI, Erdinç, “Şakîk b. Seleme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 38, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- AHMED B. HANBEL, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybani, *el-Müsned*, İstanbul: Çağrı Yayınları, 1981.
- AYBAKAN, Bilal, “Sadefî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 35, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.
- AKOL, Osman Korkut, *Kimsesiz Çocuklar*, Ankara: Örnek Matbaası Yayınları, 1950.
- AKYÜZ, Vecdi, *İslâm’da Yetim Hakları ve Sorumluluklarımız*, İstanbul: İHH Yayınları, 6. bsk., 2010.
- ALP, Talha, *Celaleyn Tefsiri Tercümesi*, C. 1, İstanbul: Yasin Yayınevi, 2013.
- ALTIKULAÇ, Tayyar, “Hammâd b. Seleme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- ARI, Abdüsselam, “Yetim”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 43, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- ARSLAN, Yahya, *Hz. Peygamber’in Hadislerinde Yetimler*, (Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Çanakkale 2017.
- AS, İzzettin, *Bir Sosyal Hizmet Kurumu Olarak Darüleytam*, (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2020.
- ATEŞ, Ali Osman, “Enes b. Fedâle”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.11, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- AYDIN, Ali Arslan, “İslâm’da Büyük Günahlar ve Tekfir Meselesi”, C. 14 *Diyanet İlmi Dergi*, S. 4, Ankara, 1975.

- AYDOĞDU, Rukiye, “Peygamber’in Yetimleri”, *Diyanet Aylık Dergi*, S. 280, 2014.
- AYHAN, Halis, MAVİŞ, Hakkı, “Darüşşafaka”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.9, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994.
- AYRAL, Mehmet Şirin, *Kur’ân’ın Yetimlere Bakış Açısı*, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007.
- AYYILDIZ, Hasan, *Kütüb-i Sitte Çerçevesinde Eşler Arasındaki İlişkiler*, (Yüksek Lisans Tezi), Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Fakültesi, Rize 2012.
- BAĞDÂDÎ, Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, thk. Beşşar Avvad Maruf, C. 1, Beyrut: Darü’l-Garbi’l-İslâmiyye, 2002.
- BAHÇEKAPILI, Nedim, “İslam ve Kilise Hukuku Açısından Aile ve Evlilik”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, S. 1, 2008.
- BAŞARAN, Selman, “Fellâs”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 12, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- BAŞER, İsmâil, *Kütüb-i Sitte’ye Dâhil Dört Sünen Kitabının Mukayesesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- BAŞKAN, Ömer, *Yetim Kavramı Bağlamında Mekkî Âyetlerde Toplumun Zayıf Unsurlarına Yönelik Koruyucu Dil*, Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayınları, 2013.
- BEBEK, Adil, "Kebîre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 25, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.
- BEGAVÎ, Ebü’l-Kâsım Abdullah b. Muhammed, *Mu’cemü’s-Sahâbe*, nşr. Muhammed Avd el-Menkûş, İbrâhim İsmâil el-Kâdî, C. 1, Kuveyt: Mibretü’l-al ve’l-ashâb, 2011.
- BEKCERÎ, Ebû Abdullah Alâeddin Mugaltây b. Kılıç b. Abdullah, *İkmâlû Tehzîbi’l-Kemâl fî Esmâi’r-Ricâl*, Beyrut: Dârü’l-Kütübî’l-ilmiyye, 2011.

BELÂZÜRÎ, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Yahyâ b. Câbir b. Dâvûd, *Ensâbu'l-Eşrâf*, thk. Süheyl Zekkar-Riyad Zirikli, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996.

BOZ, Mehmet Naim, *İslâm Hukukunda Yetim Hakları ve Yetime Karşı Sorumluluklar*, (Doktora Tezi), Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2020.

-----, “Kur’ân ve Hadis Ekseninde Yetime Bakış”, *Dini Araştırmalar*, 2020.

BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed el-Cu'fî, *el-Câmi'u's-sahîh*, C. 1-9, thk. Cema'etun mine'l 'ulema, Beyrut: Tavku'n-Necât, 1.Baskı, 2001.

-----, *Tarih-i Kebîr*, Beyrut: Darü'l-Fikr, 1986.

BÛTÎ, Ramazan, *Fıkhu's-Siyre*, çev. A. Nar - O. Aktepe, İstanbul: Gonca Kitapevi, 1987.

CAMCI, Selçuk, “Yahyâ b. Ebû Kesîr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 43, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.

CAN, Ali, “Kur’ân’a Göre Yetimlerin Himayesi”, *Diyanet İlmi Dergî*, S. 3, 2016.

CANAN, İbrâhim, *Allah'ın Çocuklara Bahşettiği Haklar*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2001.

CASSÂS, Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî, *Ahkamu'l- Kur'ân*, (thk. Muhammed es-Sâdık Kamhâvî), C. 4, Beyrut: Dâru İhyâ't Tûrasi'l Arabiyy, 1985.

CÜRCÂNÎ, Ebû Ahmed Abdullah b. Adî b. Abdillâh, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcüd, C. 6, Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.

-----, “yetim”, *Arapça Türkçe Terimler Sözlüğü*, İstanbul: Bahar Yayınları, 1997.

ÇELİK, Hüseyin, “Fey Ganimet Ayetleri Çerçevesinde Hz. Ömer'in Sevad Arazisi Hakkındaki Uygulamasının Değerlendirilmesi”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 15, 2010.

- ÇİNPOLAT, Salih, “Yahudilikte Çocuk Sahibi Olma ve Çoğalmanın Yeri ve Önemi”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, S. 51, 2017.
- EBÛ DÂVÛD, Süleymân es-Sicistânî, *es-Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd. C. 1-4, Beyrût: el-Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- EBÛ HANÎFE, Numan b. Sâbit, *el-Müsned*, thk. Ebû Muhammed el-Esyutî, Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2008.
- EBÛ YA'LÂ, Muhammed b. Hüseyin el-Ferrâ, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye*, thk. Muhammed Hamid el-Fıkî, Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- EBÛ ZEHV, Muhammed, *el-Hadîs ve'l-muhaddisûn*, Beyrut: Dârü'l-Fikri'il-Arabî, 1958.
- EFENDİOĞLU, Mehmet, “Saîd b. Cübeyr”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.35, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.
- ELBANÎ, Muhammed Nasıruddin, *Silsiletü Ahâdisis-Sahihave şey'un min Fıkhiha ve Fevâidiha*, Şam: Mektebetü's-Selam, 1985.
- ENSARÎ, İbrâhim, *Nesâî'nin Süneni Özelinde Kitâbü'l-İstiâze Hadislerinin Tahrîc ve Değerlendirmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2022.
- ERDOĞAN, Mehmet, “yetîm” ve “yütm”, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ensar Yayınları, 1998.
- ERGİN, Muharrem, *Orhun Âbideleri*, İstanbul: Boğaziçi Basım ve Yayınevi, 14. bsk., 1991.
- ERKAL, Mehmet “Ganimet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 13, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- ERSOY, Ali Fuat, DİKİCİ, Esra, “Osmanlı Döneminde Sosyal Hizmet Faaliyetleri Yapan Bazı Kuruluşlar”, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, S. 2. C. 53.
- ERTEM, Yeter Aksa, *Yetim Çocuklara Uygulanan Sosyal Ve Ekonomik Destek Bağlamında “Bayrampaşa Hami-Yet Projesi Örneği”* (Yüksek

- Lisans Tezi), Yalova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yalova 2017.
- ERTUÇ, Hüseyin, “İslam da Yetimlerin Hukuki Statüsü”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 31, Erzurum 2009.
- ESKİ, Nurullah, *Hak ve Sorumlulukları Bakımından İslam Hukukunda Yetimler*, (Yüksek Lisans Tezi) Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007.
- EŞMELİ, İsmet, “*Aile ve Modernite*”, Bülent Ecevit Üniversitesi, S. 19, Zonguldak 2017.
- FAHREDDİN er-RÂZÎ, Ebû Abdillâh, *Mefâtîhu'l-Gayb*, Beyrut: Dâru İhyâ't-Türâsi'l-Arabî, 1991.
- FAYDA, Mustafa, “Câhiliye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 7, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.
- , “İbn İshâk” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 20, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.
- , “Muhammed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 30, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.
- , “Âişe” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.
- GÖKÇE, Birsen, *Memleketimizde Cumhuriyet Devrinde Kimsesiz Çocuklar Sorunu ile İlgili Tutumun Sosyolojik Mukayeseli Tahlil ve İzahı*, Ankara: Sos. Hiz. Gen. Müd. Yayınları, 1971.
- GÜLEÇ, Hasan, “Fezârî, Ebû İshâk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 12, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.
- GÜLTEKİN, Salih, *İslamiyet, Yahudilik ve Hıristiyanlığa Göre Yetim Hakkı Yemek*, (Basılmamış Mezuniyet Tezi), Kayseri Erciyes Üniversitesi, Kayseri 1980–81.

- HAJDÂRÎ, Sevgi Altundal, *Tarihi Süreç İçerisinde Misyonerlik ve Misyonerlerin Yetim Faaliyetleri*, İnsanî ve Sosyal Araştırmalar Merkezi (IHH), İstanbul 2016.
- HAMİDULLAH, Muhammad, *İslâm Peygamberi: Hayatı ve Eseri*, (çev. Mehmet Yazgan), İstanbul: Beyan Yayınları, 2004.
- HARMAN, Ömer Faruk, “Semavi Dinlerde Aile”, *Aile Sempozyumu*, Ankara 2015.
- HASAN, Hasan İbrâhim, *Siyasi, Dini, Kültürel, Sosyal, İslâm Tarihi*, İstanbul: Kayıhan Yayınları, 2011.
- HATİBOĞLU, İbrâhim, “Şu‘be b. Haccâc”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 39, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- HEYSEMÎ, Ebû Bekir, *Mecmeu’z-zevâid ve menbeu’l-fevâid*, Beyrût: Dâru’l-kitab, 1967.
- HİN, Mustafa - BUGÂ, Mustafa - ŞERBECÎ, Ali, *el-Fıkhü’lMenhecî alâ Mezhebi’l-İmam eş-Şâfiî*, Dimaşk: Darü’l-Kalem, 1992.
- HİNDÎ, Ebü’l-Hasenât Muhammed Muhammed Abdilhalîm el-Leknevî, “Sünen-i Erba’a ve Bazı Hadis Kitaplarında Yer Alan Hadislerin Durumu”, trc. Mustafa Karataş, *Kur’ân Mesajı İlmi Araştırmalar Dergisi*, 1999.
- HİNDÎ, Müttakî, *Kenzü’l-Ummâl fî süneni’l-akvâl ve’l-Ef’âl*, Beyrut: Müessesetu’r-Risale, 2008.
- ISFEHÂNÎ, Ma’rifetu’s-Sahâbe, thk. Adil b. Yusuf el-İzâzî, Riyad: Dar’ul-Vatan, 1998.
- İBN ASÂKİR, Ali b. Hasan b. Hibetullah b. Abdillâh eş-Şafî, *Tarihu’t-Dimeşk*, Beyrut: Dâru’l-Fikr, 2000.
- İBN HACER, el-Askalânî, Şeyhü’l-İslâm el-Hâfız Ebû’l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali (ö.852/1448), *el-İsâbe*, Beyrut: Dâru’l-kutubi’l-ilmiyye, 1995.
- , *Takrîbu’t-Tehzîb*, Sûriye: Dâru’r Raşîd, 1986.

- , *Tehzîbu't-Tehzîb*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1993.
- , *Fethu'l-Bâri Fi Şerhi Sahihi'l-Buhârî*, C. 1-14, thk. Muhammed Fuad Abdulbaki-Muhibbuddin el-Hatib, Darü'r-Reyyan li't-Türâs, Kahire, 1986.
- İBN HİBBÂN, Ebû Hâtım Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *es-Sikât*, C.1-9, Haydarâbâd: Dâiretu'l Maârifî'l-Osmaniyye, 1973.
- İBN HİŞAM, Ebû Muhammed Abdülmelik, *es-Siretü'n- Nebeviyye*, trc. Hasan Ege, İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006.
- İBN İSHÂK, Muhammed b. İshâk b. Yesar, *es-Sire (Mübtede' Meb'as ve Meğazi)*, thk. Muhammed Hamidullah, Beyrut: İhyaü't-Turasi'l-Arabî, 1981.
- İBN KESÎR, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, thk. Abdullah b. Abdulhasan, Dâru'l-Hicr, 1997.
- , *et-Tekmil fi'l-Cerhi ve't-Ta'dîl ve Ma'rifeti's-Sikât*, thk. Şadi b. Muhammed b. Salim Al-i Nu'man, Yemen: Merkezü'n-Nu'mân li'l-Buhûs, 2011.
- , *Tefsîru'l-Kur'âni'l 'Azîm*, thk. Mahmud Hasan, Dâru'l-Fikr. ts.
- İBN MÂCE, Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *es-Sünen*, 1-5, thk. Şuayb el-Arnâvut. Beyrut: Daru'r-Risâle, 2009.
- İBN MANZUR, Ebû'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut: Dâru'l-Fikr, 3. Baskı, 1994.
- İBN SA'D, Muhammed ez-Zührî, *Kitâbü't-Tabakâti'l-Kebîr*, thk. Dr. Ali Muhammed Ömer, Kahire: Mektebetü'l-Hânci, 2001.
- İBNU'L-ESÎR, Ebû'l Hasan Ali b. Muhammed eş-Şeybanî el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-Târîh*, thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî, Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1997.
- , *Üsdü'l-Ğabe fi Ma'rifeti's-Sahâbe*, Beyrut: Darü'l-Fikr, 1989.

- İBNÜ'L-ESÎR, Mecdüddin, *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser*, Beyrut: Darü'l-Fikr, ts.
- İSFAHÂNÎ, Ragıb, *el-Müfredât fî Garibi'l-Kur'an*, İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986.
- KAÇALİN, Mustafa S., *Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler*, Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2016.
- KANDEHLEVÎ, Muhammed Yusuf, *Hayâtu's-Sahâbe*, çev. Ahmed Meylani, İstanbul: Divan Yayınları, 1980.
- KANDEMİR, M. Yaşar, "Abdullah b. Ömer", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 1, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1988.
- , "Atâ b. Sâib", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 4, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- , "Gunder", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. 14, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.
- , "Sünen" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.38, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- , "Ebû Hüreyre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.10, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- KÂSÂNÎ, Alâüddin Ebû Bekr b. Mes'ûd, *Bedâi'u's-Sanâi fî Tertîbi's-Şerâi'*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l İlmiyye, 2003.
- KESEN, Nuran, *Sivil Toplum Kuruluşlarının Yetimlere Yönelik Psikososyal Destek Hizmetleri: "Reyhanlı Eğitim Köyü" Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2021.
- KÖKSAL, M. Asım, *İslâm Tarihi*, İstanbul: Şamil Yayınevi, 1980-1981.
- KUREŞÎ, Ebû'l-Fidâ' İmadüddin İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Beyrut, 1977.
- KURTUBÎ, Ebû Abbas Ahmed b. Ömer b. İbrâhim, *el-Mûfhim lima eşkele telhis-i kitab-i Müslim*, Dimeşk 1996.

- KÜÇÜK, Raşit, “Ebû Sâid el Hudrî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.10, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- LAHCİ, Abdullah b. Sâid Muhammed, *Münteha's-Sul ala Vesaili'l-Vusul*, Darü'l-Minhac, Cidde 2005.
- M. FUÂD, Abdalbâkî, *el-Mu'cemü'l-Müfehres li Elfâzı'l- Kur'âni'l-Kerîm*, Kahire, 1950.
- MÂVERDÎ, Ebû'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib, *el-Ahkâmü's-Sultâniyye ve'l-Vilâyâtü'd Dîniyye*, thk. Ahmed Mübarek el-Bağdâdî, Dâru İbn Kuteybe, Kuveyt 1989.
- , *el-Hâvi'l-Kebîr fî Fıkhi Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî*, thk. Ali Muhammed Muavviz, Adil Ahmed Abdülmevcûd, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l İlmiyye, 1994.
- MEVDÛDÎ, Ebû'l Ala, “*Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*”, trc. N. Ahmet Asrar, İstanbul: Pınar Yayınları, 1992.
- MEVSİLÎ, Ahmed b. Ali b. El-Müsenna Ebû Ya'lâ, *Müsnedu Ebû Ya'lâ*, thk. Hüseyin Selim Esed, Dimaşk: Darü'l-Me'mun li't-Türas, 1988.
- MİZZÎ, Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâ'r-Ricâl*, C. 1-35, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1980.
- MUTLU, İsmâil, *Hanım Sahâbîler*, İstanbul: Mutlu Yayınları, 1995.
- MÜSLİM, Ebû'l-Huseyn el-Haccâc, *el-Câmiu's-Sahîh*, C. 1-5, thk. M. Fuad Abdalbakî. Beyrut: Daru İhya-i't-Türas, ts.
- NAZİRÎ, Sonita, *Kur'ân-ı Kerim'de Yetimler*, (Yüksek Lisans Tezi), Kayseri Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2019.
- NESÂÎ, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî, *es-Sünen*, thk. Abdul Fettah Ebû Gudde, Haleb: Mektebetü'l Matbûâtî'l-İslâmiyye, 1986.
- , *Hasâisu emîri'l-mü'minîn Ali b. Ebû Tâlib radiyallahu anh*, thk. Ahmed Mîyrîn, Küveyt: Mektebetü'l-Me'lâ, 2011.

- , *Sünen-i Nesâî*, Kahire, (el-Mektebetu's-Şamile), 1930.
- NÎSÂBÛRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed Hâkim, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn*, Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1990.
- NÎYAZ, Mevlana, *Kadın Sahâbîler*, trc. Ali Genceli, İstanbul: Toker Yayınları, 1971.
- NUHOĞLU, Hidayet Yavuz, "Dârüleytam", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.8, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993.
- ÖZKAN, Halit "Zeyneb bint Muâviye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 44, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- , "Zühri", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 44, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2013.
- ÖZKAVUKÇU, Şaban, "Dürr-i Yetîm", *Siyer Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2015.
- POLAT, Salahattin, "İsmâîl b. Uleyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 20, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1999.
- PUSMAZ, Durak, *Kur'ân'da Fey Kavramı*, İstanbul Haseki Dini Yüksek İhtisas Merkezi, s. 11-12.
- RAHMAN, Afzalur, *Mükemmel Bir Eş Olarak Hz. Muhammed*, çev. Sami Şener, Ergin Öztürk, İstanbul: İnkılâp Yayınları, 2018.
- RÂZÎ, Abdurrahman b. Ebû Hâtîm, *el-Cerh ve 't-ta'dîl*, Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, 1952.
- RÂZÎ, Muhammed b. Ebûbekir b. Abdulkadir, *Muhtaru's-Sihah*, Beyrut: Lübnan Yayınları, 1999.
- RIZA, Reşid, *Tefsîrul-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîru'l-Menâr)*, Beyrut: Dâru'l-Mârife, 1999.
- RÛŞÛ, Hâdî b. Muhammed, *el-İmâmu'n-Nesâî ve Menhecuhû fi's-Sünen*, Tûnus: Dâru Sahnûn, 2016.

- SANCAKLI, Saffet, “Hz. Peygamber’in Çocuklara Verdiği Değer Bağlamında Sokak Çocukları Sorununa Genel Bir Bakış”, *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 21, 2006.
- SARIÇAM, İbrâhim, *Hz. Peygamber (s.a.v.) ve Evrensel Mesajı*, Ankara: DİB Yayınları, 2016.
- SÂYİS, Muhammed Ali, *Tefsiru Ayati’l-Ahkâm*, thk. Zekeriya Umeyrât, Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010.
- SÖNMEZ, Mehmet Ali, ”Şerîk b. Abdillâh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 39, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- SUYÛTÎ, Celaleddin Abdurrahman b. Ebû Bekir, *Sünen’ün Nesei*, Şerh: Hâfız Celaleddin es-Suyuti, Haşiye: İmam es-Sindi, Mütercimler: A. Muhtar Büyükçınar, Ahmet Tekin, Ö. Faruk Harman, Yaşar Erol, C. 1, İstanbul: Yasin Yayınevi, 1981.
- ŞAKA, Fuat, *Hz. Muhammed (s.a.v.)’in Yetimlerle İlişkisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2021.
- ŞERİF, Seyyid Cürcani, “Kitabu’t-Tarifât”, *Arapça Türkçe Terimler Sözlüğü*, İstanbul: Bahar Yayınları, 1997.
- ŞEYBÂNÎ, Ebû Abdillâh Muhammed İbnu’l-Hasan, *el-Câmiu’s-Sağîr*, Pakistan: İdaretu’l-Kur’ân ve’l Ulûmu’l-İslâmiyye, 1990.
- ŞİBÎLÎ, Ebû Bekr Muhammed b. Hayr b. Amr, *el-fehrese*, thk. Muhammed Fuad Mansûr, Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1998.
- TABERÎ, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerir, *Câmi ‘u’l-beyân ‘an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, thk. Abdullah et-Türkî, Kahire: Dâru’l Hicre, 2001.
- TATAR, Veli, *Tasnif Dönemi Hadis Edebiyatının Oluşumunda Sosyo-Kültürel Etkenler (Nesâî’nin es-Sünen’i Örneği)*, (Doktora Tezi), Şırnak Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şırnak, 2022.
- TEVRAT, İstanbul: Dorlion Yayınevi, 2018.
- TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre, *es-Sünen*, thk. Beşşâr Avvâd, Beyrut: Dâru’l-Garbi’l-İslâmiyye, 1998.

- , *Şemail-i Muhammediyye*, Beyrut: Daru İhya-i Turasi'l Arabiyye, ts.
- , *Şemail-i Şerîfe*, trc. Hüsameddin en-Nakşibendî, İstanbul: Hilâl Yayınları, 1976.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk İslâm Medeniyeti*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 21. bsk., 2017.
- TÜRK DİL KURUMU, *Türkçe Sözlük*, 9. bsk, Ankara: TDK Yayınları, 1998.
- TÜRKİYE CUMHURİYETİ AİLE VE SOS. HİZ. BAKANLIĞI, *2021 Yılı Faaliyet Raporu*, Ankara, Şubat 2022.
- TÜTÜN, Sevgi, “Taberi Tefsir’inde Hz. Âişe’nin Rivâyetleri ve Tefsir Metodu”, *İstem*, S. 16, 2010.
- UĞUR, Mücteba, “A‘meş”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 3, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.
- ÜNAL, Asife, “Hristiyanlıkta Evlilik Anlayışı ve Evlenme Törenleri”, İlmi Toplantı, İstanbul 2012.
- VÂKIDÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer, *Kitabu'l- Meğazî*, thk. Marsden Jones, Beyrut: Darü'l-E'lam, 1989.
- VANÇİN, Mücahide, *Mekkî ve Medenî Ayetler Bağlamında Kur'ân'da Yetim ve Yetim Hakları*, (Yüksek Lisans Tezi), Siirt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siirt 2020.
- VELLEVÎ, Muhammed b. Ali b. Âdem el-İtyûbî, *Zahîretü'l-ukbâ fî şerhi'l-müctebâ*, Riyad: Dâru'l-Meâric, 1996.
- YAŞAR, Nebiye, *Yaygın Din Eğitimi Açısından Yetim Çocuklara Uygulanan Sosyal Sorumluluk Projelerinde: "İstanbul Örneği 2008-2013"* (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2015.
- YAZIR, Elmalılı Muhammed Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, İstanbul: Azim Dağıtım, 2017.

- YILMAZ, Muhammed, “Kur'an'da Büyük Günah Kavramı”, *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 15, S. 2, 2011.
- YILMAZ, Şadiye, *Hz. Peygamber'in Yetimlere Karşı Davranışı*, (Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2016.
- YİĞİT, İsmâil, “Ömer b. Abdülazîz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 34, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.
- ZEHEBÎ, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Tezkiratü'l-huffâz*. thk. Zekeriyya Umeyrât, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-ilmîyye, 1998
- , *es-Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnaûd, C. 1-23, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985.
- , *el-Kâşif fî ma'rifeti men lehû rivâye fî'l-kütübi's-sitte*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmîyye, 1983.
- ZEMAŞERÎ, Cârullah Ebû'l Kasım Muhammed b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vücûhi't-Te'vîl*, Riyâd: Mektebetü'l-Ubeykân, 1998.
- ZUHAYLÎ, Vehbe, *Tefsirü'l-Münir*, çev. Hamdi Arslan vd., İstanbul: Risale Yayınları, 2005.
- , *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletuh*, Dimaşk: Dârü'l-Fıkr, 1985. Dârü'l-Fıkr, 1985.